

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

Zemští patronové v kancionálové písni 17. století
Diplomová práce

Barbora Kylarová (roz. Altnerová)

Studijní obor: Čj – Hv

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Tomáš Havelka

Praha 2007

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Tomáši Havelkovi za ochotu a trpělivost při vedení mé práce. Dále děkuji bratřím františkánům a knihovníkovi klášterní knihovny Janu Kašparovi za možnost ofocení Kancionálníku a Koruny České, Mgr. Pavle Semerádové za poskytnutí fotokopie Holanova kancionálu.

Bohuslavu Korejsovi, regenschorimu Týnského chrámu, děkuji za to, že mi pomohl objevit krásu starých duchovních písní.

Velký dík patří Ivovi za všestrannou podporu. Rovněž patří mámě, Tondovi a každému, kdo se, byť jen malou chvíli, věnoval Alžbětě.

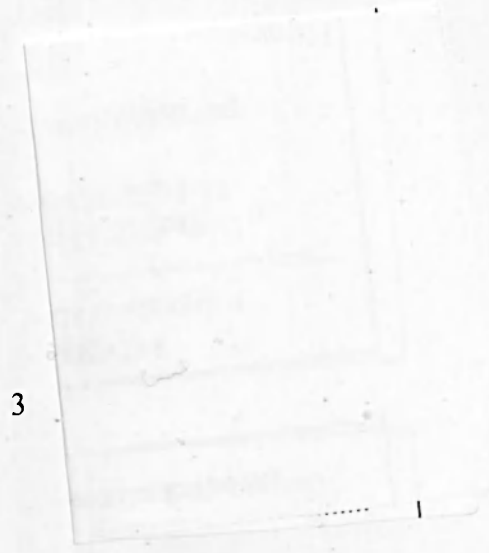
Děkuji ze srdce také dcerce Alžbětě za její trpělivost, za to, že mi diplomovou práci umožnila vypracovat a že mi ji nesmazala.

Obsah

1. Úvod	1
2. Úvodní písně	2
3. Duchařské písně	3
4. Kancelářské písně	4
5. Kancelářské písně v zahraničí	5
6. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	6
7. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	7
8. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	8
9. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	9
10. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	10
11. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	11
12. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	12
13. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	13
14. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	14
15. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	15
16. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	16
17. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	17
18. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	18
19. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	19
20. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	20
21. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	21
22. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	22
23. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	23
24. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	24
25. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	25
26. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	26
27. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	27
28. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	28
29. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	29
30. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	30
31. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	31
32. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	32
33. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	33
34. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	34
35. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	35
36. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	36
37. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	37
38. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	38
39. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	39
40. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	40
41. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	41
42. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	42
43. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	43
44. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	44
45. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	45
46. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	46
47. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	47
48. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	48
49. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	49
50. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	50
51. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	51
52. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	52
53. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	53
54. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	54
55. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	55
56. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	56
57. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	57
58. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	58
59. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	59
60. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	60
61. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	61
62. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	62
63. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	63
64. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	64
65. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	65
66. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	66
67. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	67
68. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	68
69. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	69
70. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	70
71. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	71
72. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	72
73. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	73
74. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	74
75. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	75
76. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	76
77. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	77
78. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	78
79. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	79
80. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	80
81. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	81
82. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	82
83. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	83
84. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	84
85. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	85
86. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	86
87. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	87
88. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	88
89. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	89
90. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	90
91. Kancelářské písně v zahraničí (dále)	91

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně, pouze za odborného vedení vedoucího diplomové práce Mgr. Tomáše Havelky. Dále prohlašuji, že veškeré podklady, ze kterých jsem čerpala, jsou uvedeny v seznamu použité literatury a pramenů.

V Praze 20. 4. 2007

Obsah

1 Úvod.....	5
1.1 Pojem český zemský patron.....	10
1.2 Kult svatých jako výraz barokní zbožnosti.....	12
1.2.1 Vliv Tridentského koncilu.....	12
1.2.2 Vliv církevních řádů.....	12
1.2.3 Kult svatých jako obraz světské hierarchie.....	13
1.2.4 Kult zemských patronů v období protireformace.....	14
1.2.5 Osobnosti uctívané v úloze zemských patronů během 17. století.....	17
2 Písně k zemským patronům.....	23
2.1 Duchovní píseň.....	23
2.2 Duchovní píseň a modlitba.....	23
2.3 Funkce duchovní písně.....	24
2.3.1 Funkce duchovní písně ke svatým.....	25
2.3.2 Vztah duchovní písně a legendy.....	27
2.4 Kancionálové písně o zemských patronech.....	28
2.5 Středověké písně v barokních kancionálech.....	32
2.6 Šimon Lomnický z Budče – Kancionál, aneb Písně nové historické.....	33
2.7 Rozenplut – Kancionál, to jest: Sebrání zpěvův pobožných... ..	42
2.8 Hlohovský – Písně katolické.....	47
2.9 Trojice kancionálů vytištěných mezi léty 1631 – 1642	49
2.10 Svatoroční muzika Adama Michny z Otradovic.....	52
2.11 Jan Ignác Dlouhoveský z Dlouhé Vsi – Dvě knížky modliteb s písněmi.....	61
2.12 Šteyerův Kancionál český.....	63
2.13 Kancionál Václava Karla Holana Rovenského Capella regia musicalis.....	69
3 Výsledky bádání.....	78
4 Závěr.....	83
5 Seznam použité literatury.....	84
6 Seznam tištěných pramenů.....	89
7 Seznam pramenů.....	90
8 Příloha.....	91

1 Úvod

Obraz kultu zemských patronů v duchovní písni představuje zajímavé spojení dvou významných fenoménů 17. století, duchovní písňe a kultu zemských patronů. Vždyť právě duchovní píseň vévodí spolu s kázáními žánrům českého literárního baroka. Kult svatých a kult zemských patronů se stal důležitou tváří barokní zbožnosti, tedy součástí každodenního života našich předků. Zatímco výtvarné projevy úcty k zemským patronům jsou i v současnosti vystavené našim zrakům, písňe k zemským patronům jsou skryté, některé jen tu a tam „ožívají“ při liturgii či hudební produkci. Podobná situace je též v oblasti odborné literatury. Ikonografii našich patronů je věnováno množství odborných studií, písňím k zemským patronům jen studie dílčí (viz níže).

Zajímalo mě, jakým zemským patronům jsou písňe věnovány, zda se v průběhu 17. století mění v kancionálech počet písni k zemským patronům. Dále mě zajímalo, jaké je pojetí zemských patronů v písňích, jaké je pojetí samotných písni. Zda jsou písňe jednoho, univerzálního typu, či existuje více typů písniček.

Pomocí internetové databáze *Hymnorum Thesaurus Bohemicus*¹ jsem sestavila předběžný seznam incipitů písniček a zjistila jejich výskyt v jednotlivých kancionálech. Z tohoto seznamu vyplynulo, že většina písniček byla otištěna zároveň ve více kancionálech. Proto jsem se snažila získat vždy nejstarší verzi písničky.²

Seznam písni jsem dále doplňovala po prohlédnutí kancionálů o písničky, které jsem v *Hymnorum Thesaurus Bohemicus* nenalezla (šlo například o písničky z Rozenplutova kancionálu, či o písničky, jejichž název neobsahuje jméno patrona).³

Při prohlížení kancionálů jsem zjistila, že zemští patronové bývají také zmíněni v písňích, jejichž primární funkcí je prosba za ochranu před různými druhy neštěstí (ochrana před morem, válkou, živelnou pohromou). Tyto písňe zmiňují okrajově.

Jak jsem již psala, velká část písni byla otištěna vícekrát, v různých kancionálech.

¹ *Hymnorum Thesaurus Bohemicus*. Dostupný z WWW: <<http://www.clavmon.cz/htb/>>.

² Jde o nejstarší verzi písničky otištěnou ve zpěvníku. Je možné, že píseň mohla vyjít dříve samostatně či jako součást nekancionálového tisku.

³ Např. píseň *Kam pospícháš, choti Krista, ach nešťastná cesta tvá* z kancionálu V. K. Holana Rovenského *Capella regia musicalis*.

Pořadatelé kancionálů některé písně otiskli beze změn, některé jen s malými změnami (např. záměna slova za slovo s podobným významem), některé upravili však výrazněji, někdy dokonce tak, že je otázkou, nakolik lze ještě hovořit o jedné písničce. Tyto úpravy mohou být různé: krácení či naopak prodloužení písně, změna pořadí slok, ale i naprostá změna významu nebo atmosféry části písně (příkladem může být písnička Když let osm set minulo čtyři devadesát otištěná nejprve u Hlohovského, později ve Šteyerově kancionálu, kde je rozdělena na tři části, z nichž je poslední část pojata nově, bez prvku bojovné ochrany víry).⁴ Znamená to tedy, že některé písničky i se stejným incipitem nemusí být totožné. Přesto se domnívám, že by nebylo přínosné sledovat i jednotlivé změny v písničkách, všechny verze písničky, výsledkem by byl obsáhlý vzorek různě se podobajících písní. Proto upozorňuji jen na několik závažných změn do schématu či pojetí písničky, které mě zaujaly.

Při své práci jsem používala dostupné tištěné barokní katolické kancionály, které obsahují písně ke svatým a také dvě knihy modliteb J. I. Dlouhoveského, které jsou hojně proloženy písničkami. Je tedy zřejmé, že šlo o výběr z celkové kancionálové produkce 17. století, do něhož nemohly být zařazeny například Michnova Loutna česká, Česká mariánská muzika či Bridelovy Jesličky, staré nové písničky, neboť tyto kancionály písně ke svatým či k zemským patronům neobsahují.

Vzhledem k tomu, že významným zdrojem písní ke svatým a zemským patronům v kancionálech 17. století byl Kancionál aneb Písně nové historické Šimona Lomnického z Budče z roku 1595, zařadila jsem i tento zpěvník mezi zkoumané prameny. Dalšími zkoumanými kancionály byly Rozenplut z Švarzenbachu, *J. Kancionál, to jest: Sebrání zpěvův pobožných...*; Hlohovský, *J. Písně Katolické...*; *Kancionál, to jest: Sebrání zpěvův pobožných...*, *Český Dekakord; Kancionálník*; Michna z Otradovic, *A. V. Svatoroční muzika* v novodobé edici, kterou připravil Jan Čejka, *Básnické dílo : texty písní 1647 – 1661*; Dlouhoveský de Longa Villa, *J., I. Outočiště Českého Království*; Dlouhoveský de Longa Villa, *J., I. Koruna Česká*; Šteyer, *M. V. Kancionál český, více než devět set písní...*; 1687, Holan, *V., K. Capella regia musicalis. Kaple královská zpěvní a muzikální*; Božan, *J., J. Slaviček Rájský*; Koniáš, *A. Cytara Nového Zákona*.⁵

⁴ K tomu blíže v kapitole 2.12.

⁵ V poznámkovém aparátu budu dále uvádět jednotlivé kancionály ve zkrácené formě: Rozenplut z Švarzenbachu, *J. Kancionál, to jest: Sebrání zpěvův pobožných...* Olomouc, 1601 – Rozenplut

Otázkami životů českých světců a patronů a proměnami jejich kultů se zabýval církevní historik Jaroslav Kadlec,⁶ Vít Vlnas.⁷ Na úlohu kultu zemských patronů v české protireformaci upozornil Z. Kalista.⁸

Vztahem kultu zemských patronů a jejich zobrazením se v současné době zabývá Jan Royt. Zajímavé jsou jeho úvodní studie ke katalogům výstav o svatém Václavu⁹ či poustevnictví v Čechách.¹⁰ Do těchto katalogů přispěli mj. T. Halík, M. Svatoš, J. Kropáček. V knize *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*,¹¹ která pojednává především o mariánské ikonografii, zmiňuje J. Royt také souvislosti mariánského kultu a kultu zemských patronů.

Mnoho podnětných příspěvků a diskusí věnujících se různým aspektům kultu svatých obsahuje čtyřsvazkový sborník *Legenda, její funkce a zobrazení*.¹² Tento sborník vznikl na základě několika setkání mezioborových odborníků v období od 29. 10. 1991 do 14. 4. 1992. Kromě obecněji pojatých referátů (např. D. Třeštika, P. Spunara) se ve sborníku nachází také několik příspěvků, které sledují kult českých světců a patronů (dva referáty I. Kořána: *Proměny a zobrazení českých patronů*;¹³ *Atributy českých světců a možnosti jejich výkladu*;¹⁴ M. Svatoše *Vlastenecké a nacionální tendence barokních*

Hlohovský, J. *Pisně Katolické...* Olomouc, 1622 – Hlohovský

Čejka, M. (ed.), Michna z Otradovic, A. V. *Básnické dílo : texty písní 1647 – 1661*. Praha: NLN, 1999 – Edice

Šteyer, M. V. *Kancionál Český, více než devět set písní...* Praha, 2. vydání, 1687 – Šteyer

Holan, V., K. *Capella regia muscalis. Kaple královská zpěvní a muzikální*. Praha, 1694 – Holan

Božan, J., J. *Slaviček Rájský*. Hradec Králové, 1719, – Božan

Koniáš, A. *Cytara Nového Zákona*. Hradec Králové, 1727 – Koniáš.

⁶ Kadlec, J. *Bohemia Sancta: Životopisy českých světců a přátel Božích*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989.

Kadlec, J. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha: Zvon, 1991.

Kadlec, J. *Svatý Prokop*. Řím: Křesťanská akademie, 1968.

⁷ Vlnas, V. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha: Mladá fronta, 1993.

⁸ Kalista, Z. *Čeští světci v cizině barokní*. In Mathesius, V. (ed.). *Co daly naše země Evropě a lidstvu I. část*. Praha: Evropský literární klub, 1998, s. 394 – 399.

Kalista, Z. *České baroko : Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941.

⁹ Royt, J. (ed.), *Svatý Václav v umění 17. a 18. století: [Kat. výstavy]*, Praha 29. září – 13. listopadu 1994. Praha: Národní galerie, 1994.

¹⁰ Royt, J. (ed.). *Sv. Vintíř, sv. Prokop a poustevnictví v Čechách : výstava k 950. výročí smrti sv. Vintíře na Šumavě*. Sušice: Muzeum Šumavy; Praha: Národní galerie, 1995.

¹¹ Royt, J. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum, 1999.

¹² Kroupa, J. K., Svatoš, M., Šroněk, M. (ed.). *Legenda, její funkce a zobrazení sv. I. IV*. Praha: Ústav pro klasická studia ČSAV, 1992

¹³ Kořán, I. *Proměny zobrazení českých patronů*. In Kroupa, J. K., Svatoš, M., Šroněk, M. (ed.). *Legenda, její funkce a zobrazení sv. II*, s. 62 – 63.

¹⁴ Kořán, I. *Atributy českých světců a možnosti jejich výkladu*. In Kroupa, J. K., Svatoš (ed.). *Legenda, její*

legend o českých světcích¹⁵).

Obdobím rekatolizace se zabývá sborník *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*, obsahuje mj. příspěvek J. Linky, který se zde věnuje kultu českých patronů v díle J. Fera – Plachého, SJ.¹⁶

Českou hymnologií od dob nejstarších po 18. století se zabýval Antonín Škarka (1906 – 1972). Společně s hudebním vědcem Vladimírem Helfertem začal připravovat velkolepý projekt databáze českých duchovních písní *Hymnorum Thesaurus Bohemicus*.¹⁷ V. Helfert zemřel roku 1945 v Terezíně. Škarka v projektu pokračoval dále se studenty Filosofické fakulty Masarykovy univerzity. Jeho záměrem bylo nejprve zpracovat teoretický, několikadílný hymnologický slovník (1. část – bibliografická, obsahující popis zachovaných hymnologických pramenů, 2. část – rejstřík písňových textů, zpracovaný podle incipitů písní v abecedním pořadí, 3. část – rejstřík nápěvový). Teprve ve druhé fázi se chtěl Škarka věnovat ediční činnosti. Pro excerpci pramenů Škarka používal kartotékové lístky s údaji, jež měly být součástí slovníkových hesel textového rejstříku.

Na Škarkův odkaz navazuje internetová databáze *Hymnorum Thesaurus Bohemicus*, která výrazně usnadňuje orientaci mezi písněmi a prameny. V současné verzi programu je možné prohledávat obsah kancionálů (text a notaci je možné zatím prohlédnout pouze u Bridelova zpěvníku Jesličky) a pomocí zadaných slov porovnávat incipity písniček. U každé písničky se zobrazuje karta s heslovitou charakteristikou písně. Karta obsahuje tyto údaje, které až na malé úpravy vycházejí ze Škarkových údajů na kartotékových lístcích: pramen, strana, nápěv, téma, počet slok, strofické schéma, akrostich, osoby.

A. Škarka se duchovní písní věnoval také v teoretických studiích. Ve studii *Kapitoly z české hymnologie*¹⁸ píše o funkci a významu duchovní písně v české historii, charakterizuje období vývoje duchovní písně, informuje o důležitých dobových

---

funkce a zobrazení sv. IV., s. 8 – 10.

¹⁵ M. Svatoše Vlastenecké a nacionální tendence barokních legend o českých světcích In Kroupa, J. K., Svatoš (ed.). *Legenda, její funkce a zobrazení. sv. III., s. 18 – 35.*

¹⁶ Linka, J. Kult českých patronů v díle Jiřího Fera-Plachého SJ. In Čornejová, I. (ed). *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*, Praha: Univerzita Karlova v Praze a Skriptorium, 2003, s. 317 – 331.

¹⁷ O Thesauru píše ve svém článku Škarka, A. *Hymnorum Thesaurus Bohemicus*, jeho plán a realizace. In Škarka, A. (ed.) *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986, s. 164 – 188.

¹⁸ Škarka, A. *Kapitoly z české hymnologie*. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986, s. 190 – 302.

kancionálech, životních datech jejich autorů či pořadatelů. Stručně se také vyjadřuje k písním, které A. Michna z Otradovic věnoval zemským patronům. Samostatnou studii věnoval Škarka také tvorbě A. Michny z Otradovic (Novost básnického umění A. Michny z Otradovic).

Barokní duchovní písní se věnoval také Václav Černý ve studii Generační periodizace českého baroka,¹⁹ v níž mj. na vývojové řadě sbírek duchovních písní demonstruje proměnu dobové mentality a s ní související proměnu slohu baroka, které není, jak Černý zdůrazňuje, jednotlým obdobím. Autorům barokní poezie – A. Michnovi a V. J. Rosovi se věnoval V. Černý ve studii Michna z Otradovic a Václav Jan Rosa v evropských souvislostech.²⁰

Pojednání o duchovní písní českého baroka je možné najít v dílech J. Vašici (České literární baroko)²¹ a Z. Kalisty (České baroko).²²

Pro poznání duchovních písní jsou velice cenné edice kancionálů. Textovou edicí Michnových sbírek připravil a okomentoval nově M. Čejka.²³ Notový záznam i text obsahují edice Michnových sbírek připravené J. Sehnalem a L. Štukavcem.²⁴ Textovou edicí Božanova kancionálu doplněnou o malé množství často se vyskytujících nápěvů připravili J. Malura a P. Kosek.²⁵ Tato edice neobsahuje veškeré písně z Božanova kancionálu, ale pouze nejnovější vrstvu písní, tzn. písně, které se nevyskytují v předchozích kancionálech a tiscích.

V současné době se literárněhistorickou stránkou Šteyerova kancionálu zabývá M. Škarpová.²⁶

K tématu zemských patronů v písních 17. století existují pouze dílčí studie.

Ve dvacátých letech minulého století se zabýval písněmi ke svatému Václavu v Michnově

¹⁹ Černý, V. Generační periodizace českého baroka. In Pokorná, Z. (ed.). *Česká literatura doby baroka*. Praha: Památník národního písemnictví, 1994, s. 5 – 60.

²⁰ Černý, V. Michna z Otradovic a Václav Jan Rosa v evropských souvislostech. In Černý, V. (ed.). *Až do předsíně nebes : 14 studií o baroku našem i cizím*. Praha: Mladá fronta, 1996.

²¹ Vašica, J. *České literární baroko*. Praha: Vyšehrad, 1995.

²² Kalista, Z. *České baroko : Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941.

²³ Čejka, M. (ed.), Michna z Otradovic, A. V. *Básnické dílo : texty písní 1647 – 1661*. Praha: NLN, 1999 – dále jen Edice.

²⁴ Sehnal, J., Štukavec, L. (ed.), Michna z Otradovic, A. V. *Česká mariánská muzika*. Praha: Supraphon, 1989.

²⁵ Malura J., Kosek P. (ed.), Božan, J., J. *Slaviček Rájský*. Brno: Host 1999.

²⁶ Škarpová, M. *Kancionál český M. V. Šteyera – návrh českého hymnografického kánonu*. [Disertační práce], Brno: Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, 2006.

a Holanově kancionálu Vilém Bitnar.²⁷ Písňovou produkci ke svatému Prokopu otiskl a stručně zhodnotil Jaroslav Kadlec v knize *Svatý Prokop*.²⁸

1.1 Pojem český zemský patron

Za patrona je v katolické církvi považován světec nebo světice, který ochraňuje jednotlivé osoby nebo také společenství, instituce, místa či působí jako přímluvce v různých životních situacích. Podle tradice tito svatí dosáhli po své smrti Boží blízkosti a pro své životní zásluhy prospívají lidem svou přímluvou u Boha, a proto jsou, obzvláště v závažných situacích, vzývání.

Čeští zemští patronové jsou tedy světci, ochránci české země, národa, jeho osudu, přítomnosti i budoucnosti. Jejich pozemský život skončil před dávnými věky, přesto však po své smrti začali žít dalším životem v úctě, kterou jim lidé projevovali, a ve významu, který jim přisuzovali. Jsou to osobnosti, které v historii významným způsobem spojovaly duchovní záležitosti se státními, jsou to však také ti, kteří byli opakovaně v různých epochách zdrojem národního sebeuvědomění a sebevědomí.

Zařazení svatého mezi zemské patrony se dělo zpočátku neoficiálně a postupně. Na příkladu svatého Václava můžeme sledovat, jak se rozrůstala úcta²⁹ nejprve ke světci – mučedníkovi (asi nejstarší vyobrazení sv. Václava z Gumpoldovy legendy o svatém Václavu z roku 1006 jej zobrazuje právě jako mučedníka). Na obraze z roku 1085 (Korunovační evangeliář z Vyšehradského kodexu) je svatý Václav znázorněn již jako trůnící kníže, má zde státoprávní úlohu. Také vyobrazení světce na mincích ukazuje na jeho významnou úlohu. Stává se symbolem státu. V pozdějších dobách se můžeme setkat i s oficiálním přijetím světce do sboru zemských patronů (např. svatý Josef, Kosmas a Damián). Adjektivum český ve slovním spojení český zemský patron neznamena vždy původ těchto osob, ale především cíl jejich ochrany, i když počtem i oblibou ve skupině

²⁷ Bitnar, V. Svatováclavské písně Holana Rovenského. *Časopis katolického duchovenstva*, 1926, roč. 67 (92), sešit 3. a 4., s. 624 – 631.

Bitnar, V. Svatováclavské písně Michny z Ottradovic. *Časopis katolického duchovenstva*, 1926, ročník 67 (92), sešit 9., s. 249 – 253.

²⁸ Kadlec, J. *Svatý Prokop*. Řím: Křesťanská akademie, 1968.

²⁹ Srov. Kropáček, J. Kořeny barokní ikonografie svatého Václava. In Royt, J. (ed.). *Svatý Václav v umění 17. a 18. století*, s. 7; Kořán, I. Proměny zobrazení českých patronů. In Kroupa, J., K., Svatoš, M., Šroněk, M. (ed.). *Legenda, její funkce a zobrazení, sv. I*, s. 62 – 63; Royt, J. *Vliv svatováclavské tradice na umění v Čechách* [Přednáška], 27. 9. 2006, Mníšek pod Brdy.

zemských patronů vynikají bezpochyby domácí svatí. Je zajímavé, že někteří patronové cizího původu v Čechách ani na Moravě za svého života nikdy nepobývali (výjimkou jsou zde svatí Konstantin, Metoděj, svatý Ivan). Úcta k těmto osobám se rozvíjela často až po přenesení jejich ostatků do Čech (sv. Vít, Norbert, Zikmund, Pět bratří).

Pojetí zemských patronů i projevování úcty dostávalo během staletí různou podobu a intenzitu. Do popředí zájmů vystupovaly různé aspekty života těchto světců. Také složení sboru patronů procházelo vývojem. Dalo by se říct, že někteří členové jsou v tomto sboru stálicemi (např. sv. Václav, Vojtěch, Ludmila), další svou oblibu nacházeli či ztráceli v určitých obdobích, např. Zikmund. Do doby baroka je možné vymezit tři historické epochy.³⁰ V prvním období, od 10. do konce 13. století, se kult našich patronů vyvíjel a dostával obrysy. Druhé období je spojeno s vládou Karla IV., který „kodifikoval“ pět domácích patronů (Václav, Vojtěch, Vít, Prokop, Ludmila) a zasloužil se o zavedení kultu burgundského krále Zikmunda. Husitství přineslo utlumení úcty ke svatým a s nimi i k zemským patronům. Kult zemských patronů ovšem nebyl u nás nikdy přerušen. Je zajímavé, že naši patronové a zejména svatý Václav byli oblíbeni i u nekatolíků a byli tedy v období neshod jediným duchovním pojítkem mezi znesvářenými stranami.³¹ Koncem 16. století nastala další epocha, která přinesla opětovný zájem o kult svatých obecně i českých patronů. V této době vznikla řada uměleckých děl s hagiografickou tematikou, mezi nimiž se dostala pozornosti i zemským patronům.

V pobělohorském období kult tradičních českých světců narůstal, navíc se „české nebe“ rozšířilo o další patrony Norberta (1627), Kosmu a Damiána (1654), Josefa (1654). Zároveň zesilovala snaha najít nového, aktuálního českého světce, jímž se nakonec stal Jan Nepomucký. Mezi možnými kandidáty byl Arnošt z Pardubic, poustevník Ivan či Anežka.

³⁰ Kořán, I. Atributy českých světců a možnosti jejich výkladu. In Kroupa, J. K., Svatoš (ed.). *Legenda, její funkce a zobrazení*, sv. IV, s. 8.

³¹ Royt, J. Kult a ikonografie sv. Václava v 17. a 18. století. In Royt J. (ed.). *Svatý Václav v umění 17. a 18. století*. [Katalog výstavy], Praha 29. září - 13. listopadu 1994, s. 8.

1.2 Kult svatých jako výraz barokní zbožnosti

1.2.1 Vliv Tridentského koncilu

Kult svatých je jedním z důležitých rysů barokní katolické zbožnosti a patřil „k jednomu z nejúčinnějších prostředků rekatolizace.“³²

Významnou událostí, jež stála na počátku změněného postoje hagiografického hnutí, byl Tridentský koncil (probíhal mezi léty 1545 – 1563), který si kladl za cíl znovu definovat nauku katolické církve především v otázkách diskutovaných s protestanty. V otázce uctívání svatých reagoval jednak na předtridentskou kritiku různých rituálních výstřelků (úcta ke svatým měla dostat racionálnější charakter a zbavit se pověřivosti), jednak důrazně odmítl protestantské paradigma „*sola fide, sola gratia*“ odmítající důležitost skutků pro spásu, které vedlo k tomu, že kult svatých byl protestanty odmítnut.³³

Koncil se uctívání svatých, jejich ostatků a obrazů věnoval v samotném závěru (1563) a vydal dekret *De invocatione, veneratione, Reliquiis Sanctorum, sacris imaginibus*. Úctu ke svatým, následování jejich příkladu, prosby za ochranu zde společně s uctíváním jejich ostatků a obrazů doporučoval.³⁴ Na druhou stranu Tridentský koncil v této otázce zavedl i jistá zpřísnění (dvoustupňový kanonizační proces, zakázání pohoršujících témat u zobrazení světců). Kult svatých se „stal významným stavebním kamenem nově budované katolické konfesijní identity.“³⁵

1.2.2 Vliv církevních řádů

Důležitou úlohu v rozvoji kultu svatých sehrály též církevní řády, mezi nimiž můžeme jmenovat především jezuity. Jejich zakladatel, sv. Ignác z Loyoly, během svého zranění, kdy se odehrála jeho duchovní proměna, pečlivě studoval životopisy svatých,

³² Vácha, Š. Barokní kult cisterciáckých mučedníků doby husitské, In Cornejová, I. (ed). *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha: Univerzita Karlova v Praze a Skriptorium 2003, s. 182.

³³ Sedoník, T. Příborští piaristé. In: Cornejová, I. (ed). *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha: Univerzita Karlova v Praze a Skriptorium 2003, s. 88.

³⁴ „Svatý koncil nařizuje všem biskupům a ostatním, kteří na sebe berou starost a úkol poučovat, aby dle zvyklostí všeobecné a apoštolské církve ... bedlivě poučovali věřící především o přimluvě světců, o jejich vzývání, o úctě, kterou požívají relikvie, a o řádném zacházení s obrazy...“ citováno dle: J. Royt *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum, 1999, s. 11.

³⁵ Sedoník, T. Příborští piaristé. In: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha: Univerzita Karlova v Praze a Skriptorium 2003, s. 89.

kteře ho inspirovaly k napodobování. Ve svých duchovních cvičeních pak k úctě ke svatým v různých formách vybízeli (poutě, uctívání ostatků, oslava jubileí). V 17. století se belgičtí jezuité bollandisté věnovali práci na monumentálním projektu životopisů svatých *Acta sanctorum*.³⁶ K životopisům se snažili přistupovat s vědeckou přísností, zbavovali je výmyslů a dohadů.

Rozvoj zájmu o svaté na konci 16. století však nebyl jen poslušným plněním církevních doporučení. Právě v kultu svatých se mohla dobře realizovat dobová touha po posvátnu, nadpřirozených jevech a zázracích.

1.2.3 Kult svatých jako obraz světské hierarchie

Představa Boha, kterého nelze vnímat pomocí smyslů, byla a je velice obtížná. Již starověcí křesťané řešili problém, jakým způsobem mluvit o Bohu. Jedním ze způsobů byla tzv. negativní řeč o Bohu, v průběhu času přibyly další dva způsoby, jak Boha popisovat – pomocí analogie a pomocí symbolu.³⁷ Podobný problém vzniká i u představy křesťanského nebe, které je lidské mysli nepředstavitelné.³⁸ Vztah analogie umožňuje vytvořit si pomocí věcí pozemského světa představu o tom, co je jinak jen obtížně představitelné. Symbolické či analogické vyjádření je tedy důležitým prostředkem, kterým je možné přiblížit tajemství víry. Také do projevu úcty ke svatým pronikly určité analogické představy.

Představy lidí o úloze světců – přímluvců byly také ovlivněny sociálními poměry ve společnosti. M. Svatoš v této souvislosti rozvíjí, myšlenku polského badatele J. Tazbira, který nachází podobnost mezi systémem nebeské ochrany svatých a vztahem lenní závislosti nižší šlechty k magnátům. Lidé stejně jako na zemi vyhledávali i v nebeském království ty nejvlivnější a nejvznešenější. Svatoš píše, že podobný vztah se realizoval i u nás. „Panovník byl dle mého ve své vzdálené nedosažitelnosti pro mnohého měšťana i venkovana stejně abstraktní jako intelektuální pojem svaté Trojice, společenské postavení nejbohatších a nejvlivnějších rodů odpovídalo působnosti zemských světců,

³⁶ Zakladateli projektu byli J. Bolland, G. Henschen, D. Papebroch, v jejich práci dále pokračovali zmínění bollandisté. Srov. např. <http://www.clavmon.cz/ultranet/AS_web.htm>.

³⁷ Göttlicher, R. Modlitba z hlediska lingvistického. *Teologické texty*. 2003, č. 5. Dostupný z WWW: <<http://www.teologicketexty.cz/>>.

³⁸ Nový Zákon, 1. list Korintským: 2. kapitola, 9. verš.

nižší šlechta, rytířstvo byli poddaným nejbližě stejně jako lokální světci, ke kterým se obraceli o přimluvu u Nejvyššího nejčastěji, neboť ti se prezentovali vcelku jednoduché mentalitě barokního člověka), kterou reprezentovali ovšem i intelektuální špičky – viz Balbína, Bridela atd.)...“³⁹

Analogickou představu mezi světskou a nebeskou hierarchií můžeme najít v Michnově písni Předmluva⁴⁰ z Loutny české. Apostrofy Panny Marie vyjadřují tuto podobnost světské moci a moci nebeské.

Ty nebeský dvůr spravuješ,
jsi přední dvořeninka.
S tvým synem v nebi panuješ,
jsi paní, jsi hraběnka.
Jsi kněžna, jsi královna,
máš fraucimoru dosti...

V kancionálových písních k zemským patronům jsem podobná explicitní vyjádření nenalezla. Svatý Václav je sice často nazýván jako kníže, vévoda, to však souvisí s jeho reálnou historickou úlohou a ideou věčného panovníka. Domnívám se, že se v kultu zemských patronů spíše uplatnil psychologický moment, kdy lidé se rádi obraceli ke světcům, tzn. konkrétním lidským osobám. Je ale možné, že obliba svatého Václava, prvního ze všech zemských patronů, souvisí i s jeho nejvyšší úlohou ve světské hierarchii za jeho pozemského života. Snad i proto mohl být vyhledáván jako nejmocnější ze všech patronů, který se přimlouvá za každé nepříznivé situace.

1.2.4 Kult zemských patronů v období protireformace

Kult tradičních českých světců podporovala již předbělohorská protireformace,

³⁹ Svatoš, M. Vlastenecké a nacionální tendence barokních legend o českých světcích. In *Legenda, její funkce a zobrazení*, sv. III, s. 23.

⁴⁰ Čejka, M. (ed.), Michna z Otradovic, A. V. *Básnické dílo : texty písní 1647 – 1661*. Praha: NLN, 1999. s. 177, dále uvádím jen Edice.

neboť kult zemských patronů vytvářel duchovní spojení mezi dobou protireformace a gotikou, dokládá tak původnost katolického vyznání v České zemi.⁴¹

V pobělohorském období úsilí o pozvednutí jejich kultu dále pokračovalo: „Byl-li kult českých světců uvnitř českých zemí pro předbělohorskou protireformaci především, jak řečeno, jakýmsi doporučením pro ni samu, měl po roce 1620 význam jako most, napomáhající udržeti kontinuitu historického vědomí národního a spojujícího pokolení, jež byla od svých předků oddělena prudkou přeměnou věcí u nás v druhém desetiletí 17. věku, aspoň se vzdálenějšími pokoleními české gotiky.“⁴² M. Svatoš jmenuje dva hlavní důvody rozšíření legendistické produkce o českých světcích v baroku.⁴³ První je nábožensko-propagační, jehož cílem bylo ukázat následováním hodné příklady křesťanského života a ctností a dokázat legitimitu obnoveného českého katolicismu právě na zástupu světců české katolické minulosti. Druhý je vlastenecký. Jeho cílem bylo líčením života českých patronů oslavit českou zemi i národ, podpořit národní sebevědomí, zlepšit postavení českého národa v očích katolického světa. Domnívám se, že uvedené motivy se vztahují nejen na legendy, ale i na další projevy uctívání českých patronů.

Myslím si, že čeští světci byli oblíbení nejen díky cílené církevní propagaci. Je přirozené, že v těžkých obdobích se člověk dovolává ochrany více než kdy jindy. Barokní člověk se této ochrany dovolával právě často u svatých. Zemští patronové mohli jako ti, kteří mají k české vlasti osobní vztah (pro jejich oslovení se užívalo také slovo vlastenec tj. obyvatel stejné vlasti), nejen rozumět potřebám jejich obyvatel, mít s nimi soucit, ale také jim pomoci.

Růst zájmu o zemské patrony se projevil obnovováním poutí k místům spojených s jejich kultem, rekonstrukcí těchto míst, přenášením ostatků, hledáním ostatků, snahou o svatořečení dalších osob.

Stranou tohoto rozkvětu oblíby zemských patronů nezůstala samozřejmě ani literatura. Jsou znovu vydávány středověké legendy o českých světcích, vznikají nové legendy, kázání, hry a písně.

⁴¹ Kalista, Z. Čeští světci v cizině barokní. In Mathesius, V. (ed.). *Co daly naše země Evropě a lidstvu*, s. 394.

⁴² Tamtéž, s. 396.

⁴³ Svatoš, M. Vlastenecké a nacionální tendence barokních legend o českých světcích. In *Legenda, její funkce a zobrazení*, sv. III, s. 23.

B. Balbín přímo českým světcům věnoval 4. knihu 1. dekadý svých *Miscellanei*⁴⁴ *Bohemia Sancta*. Je zajímavé, že zde uvedl poměrně velký počet osobností – 134, a to nejen zemské patrony, ale též světce, kteří měli k naší zemi nějaký vztah (např. Hedvika Slezska), ty, kdo nebyli za svaté či blahoslavené prohlášeni, ale byli tak dlouhou dobu uctíváni (Mlada, Hroznata), a osoby, které nebyly ani uctívány, ale byly umučeny pro víru. Zemské patrony a všechny kandidáty českého nebe Balbín vnímá jako ty, kdo svým životem a smrtí tuto zemi posvětili a proslavili. Téma zemských patronů se objevilo i v jiných dílech. Ve svých genealogických pracích spojil původ šlechtických rodů s nějakým patronem, čímž tento rod dostal jakýsi posvátný charakter.⁴⁵ Ve známé *Rozpravě*⁴⁶ není téma patronů sice základní, ale je jedním z důležitých argumentů pro české národní a jazykové sebevědomí (v širším smyslu i slovanského). V některých pasážích je patron tím, kdo posvětil tuto zemi a jazyk, učinil je tak důležitými před Bohem. Český jazyk nazývá Balbín přívlastkem starodávný a také jako jazyk svatého Václava a svatých patronů. Slovanská bohoslužba spjatá s Cyrilem a Metodějem dala posvátnou hodnotu slovanskému jazyku.

Jinde v textu mají patronové svou ochrannou úlohu v bojích s cizinci. Balbín uvádí příklady z české historie, kdy patronové zasáhli v boji ve prospěch Čechů, například v boji proti německému živlu.

„Na různých místech byli nepřátelé mnohými šarvátkami zlomeni, až konečně v bitvě bylo vycvičené vojsko Němců nevelkým množstvím Čechů rozprášeno – nepochybně pomocí sv. patronů českých – a na překotný útěk zahnáno...“⁴⁷

Svatého Václava Balbín velmi naléhavě a emotivně vzývá za existenci a obnovení staré slávy české země a národa v modlitbě v závěru *Rozpravy*. Vzývá jej jako prvního ze všech patronů a opravdového panovníka, který je za svou zemi zodpovědný. Úctu, kterou Čechové po staletí Václavovi projevují, Balbín svatému Václavu připomíná jako jedinečný jev, pro nějž by měl český národ zachovat.

„Ty, ó nejváženější a největší z patronů české země, Václave! Buď Vratislavem a

⁴⁴ *Miscellanea historica regni Bohemiae*.

⁴⁵ Viz Kalista, Z. *České baroko : Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 39.

⁴⁶ *Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica...*; český název: O šťastném někdy, nyní však přežalostném stavu království českého čili slovanského v Čechách váženosti, též o zálučných na jeho vyhlazení omyslech a jiných věcech, k tomu se táhnoucích, rozprava krátká, ale pravdivá. Roku 1775 tento malý spis vydal F.M.Pelcl pod názvem *Obrana jazyka slovanského, zvláště českého*.

⁴⁷ Kopecký, M. (ed.), Balbín, B. *Rozprava krátká, ale pravdivá*. Praha: Blok 1997, s. 100.

svým Čechám navrat' svou slávu! Postav nás zase na to místo, odkud jsme vlastní zbabělostí a zločinnou nenávistí jiných nebo podlízavostí mnohých neprávem klesli, oddáni až do konce nejvěrněji Tobě a přesvaté víře i panovníkům! Ty ochrano a posilo našeho národa! Zanikneme-li, Tobě zanikneme! Od nových obyvatel bys marně očekával tu úctu, s níž Tě česká země po tolik staletí následuje a miluje. Proto naléhavě opakujeme: NEDEJ ZAHYNOUTI NÁM I BUDOUCÍM! Nechceš-li snad slyšet nezdárné syny, slyš a vyslyš prosící předky, kteří se přimlouvají za své potomky a Tebe v nebi vidí! Svatý Václave, mučedníku Kristův, jediný dědici české země, oroduj za nás!⁴⁸

Motivy vlastenectví a jazykového vlastenectví v baroku spojené s kultem zemských patronů bylo vyjádřeno u mnoha autorů.⁴⁹ Výrazným jazykově vlasteneckým projevem podpořeným kultem zemského patrona, zde konkrétně Jana Nepomuckého, je 14. kázání O. F. J. de Waldta na slova žalmu *Linguam nostram magnificabimus*,⁵⁰ které je obhajobou českého jazyka prostřednictvím tématu Jana Nepomuckého.

1.2.5 Osobnosti uctívané v úloze zemských patronů během 17. století

Které osobnosti se mezi českými patrony v období od konce 16. století do 1. poloviny 18. století objevovaly? Jiří Pontanus z Breitenberka v knize *Bohemia Pia* (1608) uvádí 15 světců (někdy skupin světců). Stejně postavy i jejich uspořádání převzal též jezuita Jiří Ferus-Plachý v 1. vydání cyklu o českých patronech z roku 1616.⁵¹ V dalších vydáních počet patronů kolísal, lišilo se i uspořádání světců dle hierarchie. Ve všech případech je ale zajímavé, že sbor zavedených patronů byl rozšířen i o méně významné svaté či kandidáty na oltář. Počet zemských patronů nebyl v 17. století přísně stanoven. Jasná pravidla pro projevy úcty ke svatým vymezená kanonickými předpisy (vydaná roku 1634 papežem Urbanem VIII.), která však byla porušována, platila pro

⁴⁸ Tamtéž, s. 136.

⁴⁹ Horáková, M. K. Waldtovým Conciones...v kontextu svatonepomuckenské produkce. In Lunga, R. (ed.) *Ondřej František Jakub de Waldt (1683-1752) a jeho doba*, Praha, Dobř: Sdružení pro obnovu Dobře, 2002.

⁵⁰ Latinské kázání vydané v postile Conciones de S. Joanne Nepomuceno roku 1730, části tohoto kázání otiskl Vašica, J. *České literární baroko*. Praha: Vyšehrad, 1995.

⁵¹ Vít, Václav, Vojtěch, Zikmund, Prokop, Ludmila, Jan Nepomucký, Ivan, Cyril s Metodějem, Šest bratří, Hroznata, Vojslava, Mlada, Zdislava, Anežka. Viz Linka, J. *Kult českých patronů v díle Jiřího Fera-Plachého SJ*. In: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*, Praha 2003.

chrámové prostory,⁵² v nichž nesměla být projevována úcta lidem bez oficiálního potvrzení církve – beatifikace či kanonizace (výjimkou byly obrazy umístěné na oltář již před vydáním tohoto předpisu).⁵³ Někteří autoři sbor patronů rozšiřovali i o osoby, kterým v této době nepříslušela oficiální úcta.⁵⁴ Naproti tomu jistě existovaly případy, kdy autor prezentoval pouze užší výběr tradičních zemských patronů.

Václav,⁵⁵ kníže, byl roku 929 nebo 935 zavražděn svým bratrem Boleslavem ve Staré Boleslavi. Motiv vraždy, který byl v prvních legendách zdůvodněn touhou Boleslava po moci, byl postupem času vykládán nábožensky. Světecká úcta začala záhy po smrti, podle legend dal Boleslav 3 roky po Václavově smrti přenést jeho tělo do svatovítského chrámu.⁵⁶ V 11. století se zobrazení sv. Václava objevilo na mincích a panovnických pečetích. Od 1. pol. 12. století se rozvíjela koncepce Václava jako věčného panovníka. Václav byl vnímán jako skutečný vládce, dočasný vládce byl chápán pouze jako jeho zástupce. Za Karla IV. nastal velký rozvoj svatováclavské úcty, jež měla plně povahu státního kultu, královská koruna byla prohlášena za majetek sv. Václava.⁵⁷ Ke svatováclavské tradici se přihlásily všechny vládnoucí rody včetně Habsburků. V barokní době byl velmi uctíván, organizovala se procesí k místě martyria, hrobu, vznikaly chrámy. Jeho jméno nesly i významné kulturní instituce (Dědictví svatého Václava,⁵⁸ svatováclavský seminář). Václav byl oficiálně svatořečen právě v baroku.⁵⁹

Ludmila, kněžna, babička svatého Václava. Byla roku 921 zavražděna na popud snachy Drahomíry. Roku 924 přenesl Václav Ludmilino tělo do svatojiřského chrámu,

⁵² Nikoliv pro literární či výtvarnou tvorbu jako takovou.

⁵³ Vlnas, V. *Jan Nepomucký, česká legenda*, Praha: Mladá fronta, 1993, s. 98-99.

⁵⁴ Např. již zmíněný Balbín, Ferus-Plachý.

⁵⁵ Život a vývoj kultu českých světců a patronů zpracoval J. Kadlec v knize *Bohemia sancta*; historické otázky týkající se kultu jednotlivých patronů jsem čerpala především z této literatury: Kadlec, J. *Bohemia Sancta: Životopisy českých světců a přátel Božích*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989; Kadlec, J. *Svatý Prokop*. Řím: Křesťanská akademie, 1968; Vlnas, V. *Jan Nepomucký, Česká legenda*, Praha: Mladá fronta, 1993.

⁵⁶ Tímto vykonal akt translace, jenž byl ve středověku vedle zápisu do biskupského martyrologia hlavní součástí kanonizačního procesu.

⁵⁷ Král si korunu za poplatek půjčoval ke korunovaci a slavnostním příležitostem.

⁵⁸ Tuto nadaci určenou k vydávání a šíření českých katolických knih založil roku 1669 M. V. Šteyer z dědictví po své matce Marii.

⁵⁹ Kubín, P. Dodatečná kanonizace svatého Václava v baroku? In Mikulicová, M., Kubín, P. (ed.). *Sborník Katolické teologické fakulty*, sv. VI., Praha: Karolinum, 2004, s. 184 – 221.

přesto se kult svěřice prosazoval pozvolně, vzrůstal po roce 1100, rozvoj nastal ve 14. století. V baroku byla tato patronka velmi oblíbená, často se objevovaly náměty ze společného života se svatým Václavem.

Konstantin a Metoděj, slovanští věrozvěsti, (827 – 869), (815 – 885). Sv. Cyril byl uctíván po své smrti Římany. Metoděj upadl na dlouhou dobu do podezření „řeckého kacířství“ (byl rehabilitován ve 13. století). Ve 14. století se projevovala liturgická úcta obou bratří v Čechách – svátek zavedl Arnošt z Pardubic. V roce 1400 arcibiskup vyhlásil oba za zemské patrony a ochránce Moravy. Během 16. století v Čechách slavení cyrilometodějského svátku upadlo (na Moravě tomu bylo jinak), úcta se opět rozhořela v 17. a 18. století.

Vojtěch, druhý pražský biskup, mučedník (zemřel 23. 4. 997), byl veřejně uznáván za svatého již necelé 2 roky po smrti v oblasti západního křesťanstva. Záhy se rozmohl jeho kult v Polsku a Uhrách, v Čechách až později. Břetislav I. podnikl roku 1039 kořistnickou výpravu do Polska. Ostatky Vojtěcha, jeho bratra Radima a tzv. Pět bratří přenesl do Prahy. Již v 1. polovině 12. století se uctívání Vojtěcha stalo součástí státního kultu, zobrazení sv. Vojtěcha se objevilo na mincích po boku sv. Václava jako symbol sepětí světské a duchovní moci.

Svatých Pět bratří (Benedikt, Jan, Izák, Matouš a Kristin), pokračovatelé svatého Vojtěcha na misijních cestách u pohanských národů, mučedníci. Byli vyhlášeni za zemské patrony v Čechách i na Moravě

Prokop, zakladatel sázavského kláštera. První Čech, který byl roku 1204 slavnostně kanonizován papežskou kanonizací (na Sázavě papežským legátem).⁶⁰ Prokop byl oblíbený světec především v době Karla IV. a za doby husitství, kdy se stal služebníkem české národní myšlenky a byl vnímán též jako nepřítel cizozemců. V 16. století nastal

---

⁶⁰ Papežská kanonizace nebyla v raném středověku obvyklá, poprvé byl takto svatořečen sv. Oldřich roku 993; od roku 1171 je kanonizace vyhrazena papeži. K historickému vývoji kanonizace v západní církvi viz Kubín, P. Dodatečná kanonizace svatého Václava v baroku? In Mikulicová, M., Kubín, P. (ed.). *Sborník Katolické teologické fakulty*, sv. VI., Praha: Karolinum, 2004, s.194 – 197.

úpadek prokopského kultu, po přenesení světcových ostatků roku 1588 ze Sázavského kláštera do kostela Všech svatých na Hradě se úcta k němu opět rozrostla.

Svatý Vít, mučedník, zemřel přibližně 304 – 305 ve velmi mladém věku, byl uctíván na Moravě už v 9. století. Jeho kult podpořil též kníže Václav, který dostal darem od Jindřicha I. Vítův ostatek (na Hradě poté postavil rotundu svatého Víta), Karel IV. získal pro Čechy další ostatky. V 15. století v nově složené sloce písně Svátý Václave figuruje Vít v kratičké litanii na prvním místě.

Zikmund, syn burgundského krále Gundobalda, zemřel roku 524. Založil opatství ve sv. Mořici. Na popud druhé manželky dal zavraždit svého syna z prvního manželství. Konal pak tvrdé pokání, byl zavražděn. Jeho ostatky byly přeneseny do sv. Mořice pravděpodobně 535, poté k němu úcta rostla. Do našich krajů jeho kult přinesl Karel IV., který získal roku 1354 část ostatků (roku 1365 celé světcovo tělo), které uložil ve svatém Vítu. V roce 1366 byl svátek sv. Zikmunda vyhlášen zasvěceným svátkem. Zikmundův kult však v dalších dobách slábl.

Norbert, zakladatel premonstrátů, magdeburský biskup, narodil se mezi roky 1080 – 1085, zemřel 1134. Úcta k němu se šířila z magdeburského kláštera záhy po smrti. Norbert byl kanonizován 1582, nedlouho po svatořečení získali magdeburský klášter luteráni. Proto byla vyvíjena snaha Norbertovy ostatky z tohoto kláštera získat, což se povedlo strahovskému opatu Kašparu Questenberkovi, 2. 5. 1627 byly ostatky slavnostně přeneseny na Strahov. Je uctíván především jako světec eucharistie.

Kosmas a Damián, bratři, lékaři, mučedníci, zemřeli pravděpodobně roku 303. Byli uctíváni již na Velké Moravě, jejich kult též souvisel se svatým Václavem, který na jejich svátek (27. 9.) přijel do Staré Boleslavi, kde byl těmto bratřím zasvěcen chrám, druhého dne byl pak Václav zavražděn. V době barokní byli zařazeni mezi zemské patrony (1654).

Jan Nepomucký, mučedník, zemřel roku 1393. Pověst světce měl bezprostředně po smrti, úcta se soustřeďovala u jeho hrobu v katedrále, kam bylo Janovo tělo přeneseno

3 roky po smrti. V prostředí pražské kapituly se zrodila legenda o knězi, zpovědníku královně Žofie. Na základě údajů tradovaných kapitulou a údajů z pramenů, v nichž byla různá data úmrtí, V. Hájek z Libočan nesprávně rozdělil jednu osobu ve dva mučedníky Jany – zpovědníka královně (umučeného roku 1383), na jehož hrobě se stalo mnoho zázraků, a generálního vikáře (umučeného pro potvrzení kladrubskeho opata roku 1393). Motiv zpovědi byl pro katolíky důležitým argumentem v polemikách s protestanty. Na počátku 17. století byl ale Janův kult ze strany církve spíše trpěn než podporován. Velký význam pro rozvoj nepomucenské úcty mělo několik literárních děl, která vznikla v 60. – 70. letech mezi českými vlasteneckými intelektuály. Největší význam měl reprezentativní životopis Jana Nepomuckého od B. Balbína (1670). Jan byl blahověčen roku 1721 a svatořecen roku 1729.

Ivan, poustevník, zemřel pravděpodobně v 80. letech 9. století. Jeho existence je doložena pouze legendou, která však vznikla až v 15. století. V baroku byl jako světec – poustevník velmi oblíbený. Kanonizován nebyl. Někteří historikové zpochybňují jeho existenci.⁶¹

Josef, snoubenec Panny Marie, pěstoun Páně, pozornosti se mu dostalo právě v baroku. V 17. století byly v Praze postaveny dva kostely zasvěcené svatému Josefu. Čeští stavové jej přijali roku 1654 na žádost císaře Ferdinanda III. za patrona království a ochránce pokoje v zemi.⁶²

V baroku byla též snaha učinit Pannu Marii královnou Českého království a navázat tak na středověkou tradici mariánské úcty, prokázat její starobylost v Čechách. Na nejznámějších zázračných obrazech a sochách⁶³ je Panna Maria propojena s českou historií právě prostřednictvím českých patronů. Legenda spojila staroboleslavské paládium postupně se sv. Cyrilem a Metodějem, Václavem, Ludmilou, Vojtěchem, Pěti bratřími, Prokopem. V Dlouhoveského a Balbínově životopisech Jana Nepomuckého

⁶¹ Např. Jaroslav Kadlec.

⁶² Svatoš, M. Vlastenecké a nacionální tendence barokních legend o českých světcích. In *Legenda, její funkce a zobrazení*, sv. III, s. 24.

⁶³ Např. paládium, socha P. M. Tuřanské.

spojila legenda paládium i s tímto světcem. Putoval prý v předvečer své smrti do Staré Boleslavi.⁶⁴ Panna Maria se ale oficiální českou zemskou patronkou nestala.⁶⁵ Ačkoli byla také vzývána v podobných situacích, ve kterých byli vzýváni čeští patronové.

2.1 Duchovní písně

Pojmenování duchovní písně vzniklo ve středověku jako druh písně, která byla zpívána v duchovních službách, zejména v kostelech. Vzhledem k tomu, že duchovní písně byly zpívány v duchovních službách, měly duchovní písně v duchovních službách určitou funkci. Vzhledem k tomu, že duchovní písně byly zpívány v duchovních službách, měly duchovní písně v duchovních službách určitou funkci. Vzhledem k tomu, že duchovní písně byly zpívány v duchovních službách, měly duchovní písně v duchovních službách určitou funkci.

2.2 Duchovní písně a meditace

Duchovní písně a meditace jsou dvě různé věci, které se však mohou doplňovat. Duchovní písně jsou zpívány v duchovních službách, zatímco meditace je duchovní cvičení, které se provádí v tichosti. Duchovní písně mohou pomoci k meditaci, protože jsou zpívány v duchovních službách, zatímco meditace je duchovní cvičení, které se provádí v tichosti.

⁶⁴ Royt, J. *Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. století*.

⁶⁵ Viz Diskuze k referátům Vlnas, V. In *Legenda, její funkce a zobrazení*, sv. II, s. 86.

2 Písně k zemským patronům

Písně k zemským patronům tematicky náleží k písním ke svatým, které tvoří jedno z mnoha témat⁶⁶ široké oblasti duchovní písně. Proto se nejprve zmíním o duchovní písni 17. století, vztahu duchovní písně k modlitbě a funkci duchovní písně, o písni ke svatým, vztahu písně ke svatým a legendě.

2.1 Duchovní píseň

Pojmem duchovní píseň označujeme píseň určenou ke zpěvu náboženské obce v lidovém jazyce, která má v katolické církvi neliturgickou povahu. Oproti dnešní době, kdy užití duchovní písně je omezeno na zpěv v kostele při mši či na koncertní provedení, měla duchovní píseň v baroku jiné užití. Pravděpodobně se sice nezpívala při mši,⁶⁷ ale našla místo při pobožnostech v chrámě – přede mší, před kázáním a po něm, při poutích, průvodech i při soukromých projevech zbožnosti, doma či při práci. Tuto praxi rozšířil J. J. Božan tím, že ke mši doporučoval zpívat i písně, jejichž text nesouvisí s ordinářiem, ale vztahuje se k určitému svátku. Božan v předmluvě ke svému kancionálu *Slaviček rájský* píše o využití zde uvedených písní takto: „... písně, kterých náš český národ při službách Božích, doma po cestách, etc. k chválení Pána BOHA užívá...“⁶⁸

2.2 Duchovní píseň a modlitba

Duchovní píseň a modlitba spolu s homiletikou jsou nejčastějšími literárními žánry českého baroka. Vztah duchovní písně a modlitby je velmi blízký. Liší se především formou a způsobem přednesu,⁶⁹ modlitba bývá nejčastěji vyjádřena prózou, je určená pro tichou četbu či hlasitý přednes, píseň je obvykle vyjádřena veršem a je určena ke zpěvu. Píseň ve srovnání s modlitbou obsahuje nejen textovou, ale i hudební složku. Ta může

⁶⁶ Další tematickou oblastí duchovní písně může být např. píseň mariánská, píseň eucharistická.

⁶⁷ Při mši svaté katolická církev tolerovala český zpěv pravděpodobně od konce 16. století z pastoračních důvodů, šlo ale o písně parafrázující ordinárium. Sehnal J. Český zpěv při mši. *Hudební věda*, 1992, 29, č. 1, s. 3-15.

⁶⁸ Malura J., Kosek P. (ed.), Božan, J., *J. Slaviček Rájský*. 1999, Brno: Host, s. 46

⁶⁹ Škarka, A. *Kapitoly z české hymnologie*. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986, s. 190 – 302.

působení textu podpořit, pokud melodie a rytmus korespondují s obsahovým zaměřením textu. V kancionálech 17. století však nemá každá píseň svůj vlastní nápěv, například v nadpisu se často odkazuje „zpívá se jako...“, mohlo docházet tedy i k tomu, že pro zpěv textu určité nálady byl doporučen nápěv, který hudebně text nepodpořil. Kancionálové písně mají strofickou stavbu i v melodii, to znamená, že celý text písně doprovází jedna melodie, která je stále stejná, zatímco nálada textu se může měnit (na rozdíl od pozdějšího typu tzv. prokomponované písně). Větší možnosti souladu mezi nápěvem a textem mají písně s refrénem (v refrénu může dojít ke změně nálady melodie i textu).

Přečteme-li si předmluvu ke Šteyerovu kancionálu a rozjímání před oddílem ranních písní v Božanově kancionálu, zjistíme, že oba autoři zpěvu duchovních písní přikládali velký význam. Ve vztahu modlitby k písni oba píseň vyvyšují, když opakují staré přísloví „kdo zpívá, dvakrát se modlí.“ Výrok o zdvojnásobení modlitby zpěvem je připisován sv. Augustinovi, s oblibou jej citoval i M. Luther. Že tato myšlenka nebyla v barokní době neznámá, dokazuje i úryvek z elogia B. Bridela:⁷⁰ „Nudu cest zaplašoval pěním hymnů a kantik, aby zpívaje zdvojnásobil svoje modlitby, a je dosvědčeno mnohými, že nikdy, ať to bylo s kýmkoli, jinak necestoval, než za ustavičného střídání písní a nábožných hovorů.“

2.3 Funkce duchovní písně

Hlavními funkcemi duchovní písně jsou podle A. Škarky oslava Boha, prosba a díky.⁷¹ Duchovní píseň je tedy prvotně zaměřena na Boha, podobně jako modlitba.⁷² Kromě těchto tradičních funkcí má duchovní píseň i řadu dalších funkcí, dalo by se říci, že jsou to funkce zaměřené na člověka, které by však v ideálním případě měly opět směřovat k Bohu. V již zmíněné předmluvě ke Šteyerovu kancionálu autor, jezuita, kněz, který jistě poznal soudobou praxi a situaci, jmenuje také praktické funkce duchovní písně, poté, co starobylost a tedy i význam duchovní písně jako Boží chvály dokládá příklady z bible a církevních otců. Šteyer na písních velmi oceňuje jejich didaktický a pastorační aspekt. Píseň nenásilnou formou seznamovala lidi s katolickou věroukou, s křesťanskými

⁷⁰ Vašica, J. *České literární baroko*. Praha: Vyšehrad, 1995, s.26.

⁷¹ Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie, s. 192.

⁷² Modlitba se tradičně dělí na chvály, díky a prosby.

vzory, ctnostmi, hodnotami, historií. Hudební stránka písně (melodie a rytmus) společně s veršovým uspořádáním textu usnadňují zapamatování si textu. Lidé se mohli písním naučit odposloucháním (tak jako lidovým písním) při společném zpěvu a dále je šířit, aniž by uměli číst a znali noty nebo vlastnili zápis písně. Tímto způsobem pak píseň mohla pronikat mezi široké vrstvy obyvatel. „...skladatelé zbožných písní ... skrze své pobožné písně články pravé katolické víry též zákon a chvály Boží vykládají, ke všem ctnostem lidí vzbuzují, a aby to všechno tím snadněji pochopeno a pevněji a v paměti zachováno bylo, i skrz líbezná zpívání toho dovádějí.“

Šteyer dále uvádí příklad svatého Františka Xaverského, který články křesťanské víry zpracovával do písniček a učil je děti, jež pak zpěvem přilákaly velké množství lidí, které pak František s velkým úspěchem obracel na víru.

Odkazem na Platona je myšlenka, že písně jsou prostředkem k přivedení prostých lidí k dobrému a šlechetnému životu.

Duchovní zpěv Šteyer vidí jako užitečné využití času, které lidem přináší prospěch v podobě Božího požehnání. V této souvislosti se obrací do české minulosti ještě nerozdělené církve, kdy lidé složili množství hodnotných písní. S lítostí uznává, že v dřívějších dobách lidé zpívali více a při všech příležitostech: „sprostý lid a řemeslníci, jak v domích, tak na ulicích, při práci neb krom práce, chodě, sedě, zrána, o polednách, před stolem i po stole i večír písně chvalitebné zpívali. Což kdyby obnoveno a zvyk uvedeno bylo a místo neužitečných neb škodných tlachání a frejovných a nestydatých písní pobožné písně se zpívaly, snad a bez snadu větší bychom potěšení a ve všech věcech požehnání Boží mívali.“ Dalšími úkoly duchovního zpěvu je povznášet lidskou duši k nebeským věcem, pomáhat v boji, i zahánět zlého ducha.

2.3.1 Funkce duchovní písně ke svatým

Obnovený rozkvět zájmu o svaté, který lze zaznamenat na konci 16. století, se projevil i v duchovní písní. V kancionálech narůstá počet písní ke svatým, oddíly svátečních písní se rozšiřují, vznikají nové písně k tradičním i novým světcům. Písně ke svatým jsou v duchovní poezii zajímavé tím, že hlavní funkce náboženských písní – tedy oslava Boha, prosba a díky jsou více či méně na první pohled skryty. A to hlavně ze dvou

důvodů. Jednak jsou často adresovány světci, jednak jsou některé písně převážně narativní a nemají příliš modlitební charakter. Člověk zpívající píseň ke svatému jmenovitě oslavuje světce, vzývá jej a prosí, vzdává mu díky, což mohlo vyvolávat nedorozumění mezi nevzdělanými lidmi či kritiku protestantů.

A. Koniáš v kancionálu *Cytara Nového zákona*⁷³ poskytl radu, jak k tomuto problému přistupovat a jakým způsobem světce správně uctívat. Při oslavě svatých se má vzdávat čest Bohu, nemá se vzdávat pouze svatým. „Prozpěvuj svatým vyvoleným Božím píseň chvály, cti je pobožně, ne jako Boha, ale jako přátele a syny Boha živého. Tak v nich samého Otce nebes uctíti a zvelebiti.“⁷⁴ Koniáš vysvětluje, že jediným skutečným prostředníkem je Kristus, přímmluva svatých není tak silná jako přímmluva Kristova. Modlitba ke svatým je vlastně modlitbou se svatými. Vlastní modlitba člověka je pro hříšnost a nehodnost slabá, ale pokud se s člověkem modlí i nebešťané, přináší to užitek. „Když všickni svatí s tebou Boha za tebe a potřeby tvé prositi budou, snázejí všecko, co žádáš, vyprosíš. Tak Bůh skrze tebe v svatých svých zveleben a oslaven bude.“

Modlitbou z lingvistického hlediska se zabýval R. Göttlicher, který navrhl čtyřstupňový komunikační model modlitby,⁷⁵ v němž se dotýká i problému modlitby ke svatému. Domnívám se, že tento model je platný i v případě duchovní písně:

- autor
- uživatel – ten, kdo užívá modlitby někoho jiného
- adresát první instance – světec
- adresát druhé instance – „...Bůh, ke kterému mají směřovat všechny modlitby.

Světec tedy, a většinou je to v modlitbě také explicitně vyjádřeno, funguje jako jakýsi prostředník...V praxi lze ovšem často vyslovit pochyby o tom, zda modlíci se má opravdu na mysli, že jeho modlitba v konečné fázi vždy náleží Bohu.“⁷⁶

Všechny stupně tohoto modelu ale nemusí být vždy realizovány.

Písně o svatých opěvují křesťanské hodnoty a ctnosti. Světec je představen jako vzor, nositel těchto hodnot, příklad hodný následování. Děje se tak přímým jmenováním

⁷³ Koniáš, A. *Cytara Nového Zákona*. první vydání 1727.

⁷⁴ Předmluva k *Cytaře Nového Zákona*, nestránkováno.

⁷⁵ Göttlicher, R. Modlitba z hlediska lingvistického. *Teologické texty*, 2003, č. 5. Dostupný z WWW: <<http://www.teologickertexty.cz/>>.

⁷⁶ Tamtéž.

ctností, ale především líčením situací z jeho života. Obsahují různé množství epizod ze života svěťce, zmiňují zázraky uskutečněné na jejich přímluvu. Prosí o přímluvu v osobní prospěch, v obecné rovině o získání nebe, ctností, kterými byl svěťec proslulý.

V konkrétních případech pak prosí za přímluvu v oblasti, za kterou svěťec jako patron odpovídal.

2.3.2 Vztah duchovní písně a legendy

Psala jsem, že duchovní písně mají blízký vztah k modlitbě. Písně ke svatým mají často i vztah k legendám, které byly nepochybně bohatým inspiračním zdrojem pro autory těchto písní. Převážně epické písničky pak také obsahují mnohé typické výpravné postupy legendy: život (*vita*), smrt (*passio*), zázraky (*miracula*), přenesení a uložení ostatků (*translatio*).⁷⁷

Legenda je označení velice obecné, neboť legenda ve svém historickém vývoji prošla mnohými proměnami a zastřešila různé literární žánry.⁷⁸ Název legenda se tradičně vykládá jako to, co má být čteno, podle některých to, co se čte, co je čtení hodné, to co přináší příklad – exemplum. Hrdinou legendy je svěťec, který vyznává Krista příkladným způsobem zasluhujícím napodobení. Výraz legenda pro označení žánru – drobného epického útvaru o životě a smrti svěťce se v minulosti vždy neužíval. Ještě v 16. století a na počátku 17. století se používalo označení – *historie, historka, život, vypravování*.⁷⁹

Podle P. Voita legendu od ostatních podobných žánrů odlišuje část životopisu či posmrtného života, která se týká zázraků. P. Voit se zmiňuje o vztahu žánru legendy ke kancionálové písni. Exemplárnost „historek“ vedla k tomu, že již v 16. století dochází k zesvětštění. „Tak byl prvek svatosti a zázraků umenšován nebo v adaptacích úplně odstraňován a tyto látky působily jen jako pouhé příběhy a přecházely do lidového čtení, např. v podobě kramářských písní, naučných nebo didaktických příběhů, a nebo naopak si podržely všechny znaky, jen měnily formální rovinu, a staly se zase složkami kancionálové písně.“⁸⁰

⁷⁷ Kolár, J. (ed.), *Středověké legendy o českých svěťcích*. Praha: Lidové Noviny 2003, s. 242.

⁷⁸ Konzal, V. [Diskuze] In *Legenda, její funkce a zobrazení*, sv. I. s. 31.

⁷⁹ Voit, P. [Diskuze] In *Legenda, její funkce a zobrazení*, sv. I. s. 76.

⁸⁰ Voit, P. [Diskuze] In *Legenda, její funkce a zobrazení*, sv. I. s. 34.

2.4 Kancionálové písně o zemských patronech

V této práci jsem se zabývala kancionálovými písněmi o zemských patronech, ale je třeba zmínit, že tyto písně vycházely též jako samostatné či kramářské tisky. Písně k zemským patronům mohou být i součástí officii⁸¹ nebo jiných literárních děl, modlitebních knížek, postil.

Písně o zemských patronech jsou obvykle součástí svátečních oddílů kancionálů (pokud kancionál takový oddíl obsahuje). Nijak se v těchto oddílech nevyčleňují, řadícím principem je liturgický kalendář. V 17. století byla většina světců – zemských patronů již tradičně uctívána právě v úloze zemských patronů. Proto se domnívám, že autoři či pořadatelé zpěvníků zařazovali a otiskovali písně na jejich svátky s úmyslem šířit jejich kult a slávu jako patronů, přestože v některých písních se znaky písně o patronovi nerealizují (viz níže).

Znaky písně o patronu mohou být v písni přítomny jen náznakem nebo i ve velké míře. U písni k patronovi se již v samotném titulu často nachází atribut patron, patronka i dědic. Oslovení patron může být i v písni. Pokud je v písni přítomna prosba, není to prosba jedince za své individuální potřeby, ale prosba celého společenství, obyvatel české země ke svatému, který je ve funkci zemského ochránce. Prosí za odvrácení pohrom živelných, náboženských, za příznivou situaci v zemi.

Některé písničky vzývají zemského patrona i jako patrona v jiné oblasti ochrany. Pokud píseň vzývá a oslavuje tohoto světce v jiné úloze, pouze jako patrona v jiné oblasti, a neobsahuje žádný ze znaků písně k zemskému patronu, považuji ji potom za píseň ke svatému, nikoliv k zemskému patronu.⁸² Příkladem mohou být písně ke svatému Janu Nepomuckému, ve kterých byl vzýván jako patron sirotků a vdov, cti a dobrého jména a všeho, co souvisí s vodou. V Božanově kancionálu se nachází píseň Velký hříšník přichází k tobě, muži Boží.⁸³ Jana vzývá šedesátiletý muž, prosí za své individuální potřeby, za ochranu před hanbou a za obecné křesťanské cíle – dosáhnutí nebe, kaje se za to, že Jana neuctíval, přestože jeho přímluvou byl uchráněn hanby (Jan je zde jako patron

⁸¹ Např. J. Kadlec uvádí v knize *Svatý Prokop* Píseň o svatém Prokopu, patronu českém z officia sv. Prokopa. s. 225.

⁸² Hranice mezi písni o zemském patronovi a písni o světci nemusí být vždy ostrá.

⁸³ Božanův kancionál vyšel roku 1719, tj. deset let před Janovou kanonizací.

dobré pověsti). V celém textu nenajdeme náznak toho, že by Jan byl zemským patronem.

1. Velký hříšník přichází
k tobě, muži Boží,
svatý Jene Nepomucký,
zázraky tvé se stkví,
bojím se, že pozdě,
sloužití chci tobě,
milost mám užiti.

9. Lásku k starosti k tobě mám,
outočiště beru,
svatý JENE Nepomucký,
odvrat' všechnu hanbu,
duchovní i světskou,
spomoz moci Božskou,
od Boha ti danou

11. K samému Kristu Pánu,
k Synáčku jejímu,
a k Stvořiteli mému,
Hospodinu tvému,
kterýž pro nás umřel,
na kříži pro nás pněl,
poroučej mne jemu.

12. Amen JENE Nepomucký,
svatý otče milý,
dejž mi své lásky užiti,
zbavůjž mne od hanby,
pomoz od radosti,
do nebeské vlasti,
mezi všechny Svatý.

Podobně Píseň o svatého Prokopa kněžstvu (součást Bridelovy Slávy Svato-Prokopské) oslavuje Prokopa nikoliv jako zemského patrona. Oslavuje v něm kněžství, kněžskou moc proměňovat chléb a víno v Kristovo Tělo a Krev a pastýřskou úlohu všech kněží.

Kancionálové písně, ve kterých se čeští zemští patronové objevují, bychom podle způsobu, jakým je světec prezentován, mohli třídit na dvě velké skupiny.

1. Písně o zemském patronovi (hagiografické) – mají těžiště v epice, vztah k legendám a podobným žánrům, popisují život či epizody ze života světce, zázraky konané světcem za života, jeho ctnosti, pozornost věnují popisu smrti, zmiňují zázraky konané po smrti na přímluvu světce, v závěru písně bývá často prosba: k Bohu, či přímo k příslušnému světci.

2. Písně k zemskému patronovi – lyrické či lyricko-epické. Patron je ten, ke komu se lidé obracejí. Světce oslavují, vzývají či prosí. Obvykle jsou kratší, pokud uvádějí momenty ze světceva života, tak pouze stručně.

Jinými kritérii třídění písní k zemským patronům mohou být: zaměření písně nebo počet patronů v písni.

Podle zaměření celé písně:

1. Písně s hlavním tématem zemského patrona.
2. Písně s jiným tématem, kde se téma zemského patrona či patronů zmiňuje v jedné či několika slokách. Tyto písně prosí za odvrácení různých nepříznivých situací. Jsou shromážděné v jiné části než běžné písně ke svatým.⁸⁴ V Božanově Slavičku se v části kancionálu „Písně v čas moru“ nachází píseň Maria, Rodičko Boží.⁸⁵ Za odvrácení moru prosí zpěvák Pannu Marii, morové patrony sv. Sebestiána, svatě panny s Barborou⁸⁶ a Rozálií a také skupinu zemských patronů; je zajímavé, že jsou zde jmenováni též bratři svatého Vojtěcha. Nejde o tzv. Pět bratří, v tomto případě autor upřesňuje, že jde o mučedníky zabitě v Libici, tedy o pokrevní Vojtěchovy bratry.

Příklad slok se zemskými patrony v písni s jiným hlavním tématem:

3. Dědiči Václave svatý,
patrone české země,
v čas morní račiž přispěti,
zastaň své věrné plémě.

5. Naší svatí patronové,
Josef, Víte, Vojtěše,
Prokope, Zikmund, Norberte,
Ivane, Antoníne⁸⁷.

⁸⁴ Zemští patronové se nevyskytují ve všech těchto písních.

⁸⁵ Božan, s. 273.

⁸⁶ Sv. Barbora nepatří ke klasickým morovým patronům, pravděpodobně je tu vzpomenuata jako patronka šťastné smrti.

⁸⁷ Sv. Antonín, poustevník, je patronem proti moru, výčet zemských patronů uzavírá pravděpodobně kvůli rýmu.

4. Matičko Lidmilo svatá,
chraň nás v čas nebezpečný,
ať hlíza jedovatá,
nenakazí nás všechny.

6. Bratři svatého Vojtěcha,
jenž jste zbití v Libici,
a to pro víru křesťanskou,
slavní mučedlníci.

V další písni Předobry Kriste Ježíši, Samsone nejsilnější⁸⁸ jsou dvě sloky věnovány prosbě ke svatému Václavu, za pomoc vojsku, ochranu české země i obyvatel před nepřítelem:

5. Svatý Václave, kníže náš
a slavný mučedlníče,
pomáhej vojsku našemu,
a chraň svý země české:
Nedávejž dědictví svého,
národu katolického,
lidu tvého českého.

6. V pohanění v zavedení
od tyrana zlostného,
odvrat' krve prolévání,
skrže meč ukrutného:
Upros pokoj v církvi naší,
ať v skutcích svatějších
zůstane po vše časy.

Další možné rozdělení je podle počtu patronů v písni:

1. písňe k jednomu patronu – ačkoliv ve výtvarném umění jsou častá znázornění různých uskupení zemských patronů, písňe obvykle vzývají patrony jednotlivě, je možné tedy hovořit o skupině písni svatováclavských, svatovojtěšských atd.
2. písňe ke sboru patronů – obvykle jde o litanickou píseň, která má funkci prosebné modlitby. Velmi starou formou jsou litanie ke všem svatým, T. Halík připomíná myšlenku teologa Zvěřiny, že litanie k zemským patronům jsou českým specifíkem.⁸⁹

⁸⁸ Božan, s. 265, nachází se v části V čas válek nepokoj a v pádu nepřátel.

⁸⁹ Halík, T. Svatý Václav a dílo obnovy, In Royt, J. (ed.). *Svatý Václav v umění 17. a 18. století*: [Kat. výstavy], Praha 29. září – 13. listopadu 1994. Praha: Národní galerie, 1994, s. 5.

Jako příklad uvádím litanickou píseň Svatá Maria, pros za nás.⁹⁰ V ní jsou první 3 invokace věnovány Panně Marii, za nimi následuje 11 invokací českých patronů v tomto pořadí: Václav, Vít, Vojtěch, Zikmund, Norbert, Crha, Strachota,⁹¹ Josef, Prokop, Ivan, Lidmila, poslední invokace je ke všem svatým. Tato písnička formu litanie⁹² ke světcům v každé sloce parafrázuje, každou frází prokládá hravým aleluja.

„Svatá Maria, pros za nás, aleluja, aleluja, aby byl byl Bůh laskav na nás, aleluja, Ježíš Kristus, Spasitel náš, aleluja, aleluja, aleluja.“

Podobně se skupina zemských patronů objevuje v některých slokách malého počtu písní, tak jako je tomu ve sloce Svatováclavského chorálu.

Zkoumala jsem dostupné tištěné kancionály vycházející v rozpětí let 1595 – 1727. Jde tedy o velké časové rozpětí vypovídající o tom, že skupina písní o zemských patronech v nich obsažených není zcela homogenní. Patrné jsou též rozdíly mezi autorskými kancionály, obsahující písně určitého typu, a sběrovými kancionály, které do sebe zahrnuly písní různého stáří i typů.

2.5 Středověké písně v barokních kancionálech

Kancionály 17. století obsahují množství písní středověkého původu. Vztah ke středověkému písňovému dědictví mají též některé písně vzniklé v 17. století. Jsou to různé překlady a parafráze středověkých zpěvů (nejčastěji latinských).⁹³

V mnoha barokních kancionálech se vyskytují i dva nejstarší doklady česky psané literatury – písně Svatý Václave a Hospodine, pomiluj ny. Zajímavé je, že obě tyto písně mají i vztah k našim zemským patronům, i když každá píseň zcela jinak.

Píseň Svatý Václave⁹⁴ patří k vůbec nejčastějším písním k zemskému patronu

⁹⁰ Nachází se v části Poutnických písní Šteyerova kancionálu, 2. vydání z roku 1687, s.317.

⁹¹ Crha a Strachota je stará česká varianta jmen Cyril a Metoděj (u druhého mylnou etymologií z latinského metus = strach), viz Čejka, M. (ed.), Michna z Otradovic, A. *Básnické dílo. texty písní 1647 – 1641*. Praha: NLN, 1999. s. 617.

⁹² Forma litanie se skládá z invokace a odpovědi oroduj za nás či pros za nás.

⁹³ Středověké písně jsou především součástí sběrových kancionálů, určité vazby na středověkou píseň je ale možné najít též v kancionálech autorských. např. S. Lomnický otiskl píseň Svatý Václave, A. Michna z Otradovic otiskl v České mariánské muzice parafrázi latinské sekvence *Stabat Mater dolorosa* (incipit písně zní Stála Matka litující) atd.

⁹⁴ K vývoji písně viz. Lehár, J. *Česká středověká lyrika*, s. 29 - 37

v kancionálech, které jsem zkoumala. Otiskl ji už Š. Lomnický, dále Kancionál tištěný u P. Sessia z r. 1631, Kancionálník z r. 1639, Dekakord z r. 1642, Dlouhoveský – Koruna z r. 1673 a Outočišť z r. 1674, Šteyer z roku 1683 a další vydání, Božan z r. 1719, Kancionálek tištěný u K. Rosenmüllera z r. 1712, Koniáš z r. 1727.

Objevuje se zde v různých verzích počtu slok. Šteyer tuto starou písničku dokonce otiskl i s dalším, novým nápěvem.⁹⁵

Píseň Hospodine, pomiluj ny⁹⁶ není přímo písní k zemskému patronovi, přesto bývá mezi písněmi ke svatým uváděna. Její zpěv se doporučoval na svátek svatého Vojtěcha, neboť v baroku byla tato píseň již tradičně svázána s kultem svatého Vojtěcha, který byl již od 2. poloviny 12. století považován za autora písně.⁹⁷ Píseň je v několika kancionálech podložena trojí verzí textu – původní verzí, verzí s modernizovaným českým textem a latinskou podobou. Její význam dokládá mj. i to, že za její zpívání bylo možné získat odpustky.⁹⁸

2.6 Šimon Lomnický z Budče – Kancionál, aneb Písně nové historické

Mezi první katolické zpěvníky⁹⁹ patří kancionály Šimona Lomnického z Budče (1552 - 1623). Roku 1580 vydal Lomnický Písně nové na evangelia nedělní. Písně ke svatým, mezi nimiž se nachází také písně k zemským patronům, jsou však součástí až druhého zpěvníku s názvem Kancionál, aneb Písně nové historické, který byl vydán roku 1595.

Tato sbírka písní obsahuje písně k mariánským slavnostem, památkám svatým a některým dalším slavnostem. Není to tedy kancionál běžného typu, ale kancionál speciální, pro zvláštní příležitosti a potřeby.¹⁰⁰

Lomnického tvorba svou povahou dle V. Černého náleží ještě do renesance a

⁹⁵ Jde o nápěv, který se ujal tak, že jej dnes většina lidí považuje za původní.

⁹⁶ O písní a jejím původu píše např. Lehár, J. *Česká středověká lyrika*. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 15 – 29.

⁹⁷ O spojení písně s vojtěšským kultem ve středověku píše více Lehár, J. *Česká středověká lyrika*. s. 29; Koniáš dokonce udává rok i místo vzniku této písně: „v městě Libici na hrabství otce jeho léta Páně 972 od téhož svatého složená.“ (Koniáš, s. 458).

⁹⁸ „[píseň]...odpustkami 40 dnův nadaná pro ty, kteříž jí nábožně zpívali“ (Koniáš, s. 458).

⁹⁹ Škarka uvádí, že úplně prvním katolickým zpěvníkem byly Písničky velmi pěkné a příkladné na nedělní čtení do roka, z roku 1525. Viz Škarka, A. *Kapitoly z české hymnologie*. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. s. 237.

¹⁰⁰ Škarka, A: Novost básnického umění Adamy Michny z Otradovic, In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon 1986, s. 338.

baroko ani nepředjímá. O Lomnickém spolu s Mikulášem Dačickým Černý píše jako o typických veršotepcích vžité renesančně – humanistické domácí tradice věku předchozího.¹⁰¹ Podobného názoru je i A. Škarka, který jako jediný nepatrný náznak barokního ducha u Lomnického vidí jen v zájmu o svaté.¹⁰² Je zajímavé, že i přesto jsou Lomnického písně ke svatým vydávány i v 17. století (další vydání kancionálu 1642, 1669) a přebírané i do již barokních kancionálů, kde jsou přetiskovány buď doslova nebo zkráceně, případně s dalšími úpravami.

Písně na první pohled zaujmou svou mimořádnou délkou, která čítá běžně několik desítek slok. Je otázkou, jakým způsobem se uplatňovaly v praxi, při jakých příležitostech se zpívaly, protože přezpívání celého textu jedné písně muselo být časově náročné.

Jako možné uplatnění se nabízí zpěv při poutích. Vzhledem k tomu, že velkou délkou mají nejen písně k českým patronům, ale i ostatní písně, je také možné, že velká délka písní souvisí s autorovým stylem a představou o duchovní písni o svatém.

Kancionál obsahuje písně o těchto zemských patronech: Václav, Vojtěch, Prokop, Ludmila, Vít, Zikmund, Ivan. Každému z těchto světců věnuje Lomnický jednu píseň. Jen na svátek svatého Václava přidává ještě pětislokovou verzi písně Svatý Václave.

Rozsah písní je následující:

Milost Boží když to chtěla – píseň o svatém Václavu, 147 slok

Svatý Václave – svatováclavský chorál, 5 slok

Svatý Vojtěch, syn Slavníkův – 89 slok

V ony pominulé časy – píseň o svatém Prokopu, 86 slok

Lidmila svatá milá, rytířka nebeská – 56 slok

Svatý Vít jako jasná zář – 65 slok

Když umřel Gunebandus král – píseň o svatém Zikmundu – 59 slok

Gestimula, dalmatského krále, Ivan byl syn jeho - 31 slok

Lomnického písně se zemskými patrony (i dalšími světci) mají epický charakter,

¹⁰¹ Černý, V. Generační periodizace českého baroka. In Pokorná, Z. (ed.). *Česká literatura doby baroka*. Praha: Památník národního písemnictví. 1994, s. 7.

¹⁰² Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. s. 237.

jsou typem písně o světcích – patronu, světec je zde ten, o kom se zpívá, ne ten, kdo se oslovuje, vzývá.

V úvodu písně bývá zmínka o původu světce, někdy i národním původu, případně urozenosti, poměru jeho rodiny ke křesťanství, o křesťanském titulu světce (např. mučedlník) a vztahu světce k Čechům – např. dědic. (Úvod není nějak formálně vyznačen, plynule přechází dále).

Ukázky z písní k Lidmile a Vojtěchovi jsou toho příkladem, v obou případech jde o první sloku z daných písní:

Lidmila svatá milá,
rytířka nebeská,
ctná kněžna ušlechtilá
a dědička česká.
Slavibora rytíře
svého otce měla
a Bořivoje kníže
milého manžela.

Svatý Vojtěch, syn Slavníkův,
jeden z Božích mučedlníkův,
pošel z národu českého
od hraběte libického.
Jeho mátě Střezislava,
srze něhož Boží sláva
v této zemi se množila,
víra křesťanská zplodila.

Dále pokračuje líčení světcova života, někde Lomnický zachycuje více úseků života, někde se soustředí jen na určité významnější události. Vypravování se obvykle prolíná se zdůrazněním světcových morálních a křesťanských kvalit, tj. ctností, které pak jednotlivé epizody prokazují, a s popisem zázraků konaných za života světce. Součástí

vyprávění o životě je i popis světcovy smrti. Většina našich zemských patronů zemřela podle tradice mučednickou smrtí, která byla v křesťanství již velmi záhy považována za mimořádný čin dokazující svatost dané osoby. Vyličením zbožné smrti se Lomnický samozřejmě zabývá i u světců, kteří nezemřeli mučednickou smrtí.¹⁰³ Z pohledu světce je smrt očekávaný okamžik, při němž dochází k definitivnímu opuštění tohoto světa a k získání vytouženého nebe.

Smrtí světce však písnička nekončí. Následuje obvykle zmínka o zázracích konaných na přímluvu světce po jeho smrti, o osudech světcova těla – jeho pohřbení, případně přenesení a uložení ostatků na místo, kde se jim dostává úcty. Lomnický často zdůrazňuje význam místa uložení ostatků pro všechny Čechy. Tímto končí nejdelší část písní.

Závěrečná část písní (graficky vyznačená malou ukazující ručkou) přináší v několika slokách morální doporučení na základě světcova příběhu. Světec je příkladem k následování, Lomnický doporučuje, jak se chovat, aby jej člověk napodoboval. Také varuje, čeho je lépe se vyvarovat. Jako negativní příklad uvádí záporné chování jiných postav v příběhu.

Vlastní závěr tvoří krátká modlitba – prosba. Je zajímavé, že se Lomnický neobrací k opěvovanému světci, ale přímo k Bohu. Skoro vždy však tato modlitba obsahuje prosbu o posmrtný život v nebi, v blízkosti daného svatého.

Tyto písně mají blízký vztah k žánru legendy, jsou inspirované motivy legendy, nesou i jejich mnohé formální znaky. Jak jsem již psala, výraz legenda¹⁰⁴ se na konci 16. století nepoužíval, pro označení tohoto žánru se používaly výrazy: život, vypravování, historie, historka. V této souvislosti by bylo možné význam názvu zpěvníku Kancionál aneb Písně nové historické chápat jinak, než by dnešní čtenář očekával. Již samotný název tedy vypovídá, že písně mají blízko k legendě. Lomnického písně obsahují i typické výpravné legendické postupy. Je patrné, že vyprávění o životě, smrti, zázracích a ctnostech Lomnický nadřazuje estetickému zpracování písně. Až na naprosté výjimky se tu neobjevuje žádná obraznost, text není příliš zpěvný.

¹⁰³ Svatý Prokop, svatý Ivan; zbožná smrt („šťastná smrt“) byla považována za nutnou podmínku svatosti.

¹⁰⁴ Viz výše (kapitola: 2.3.2)

Významným inspiračním zdrojem pro písničky o světcích českého původu byla Lomnickému Kronika česká Václava Hájka z Libočan vydaná roku 1541. V písni svatováclavské a svatoludmilské nalézáme například stejné epizody (Václav u císaře, založení kostela pro Vítův ostatek, následné založení kostela, posvěcení svatým Wolfgangem). Lomnický samozřejmě nevypráví všechny epizody, některé vynechává či zkracuje. Nezmiňuje například narození Václavovy sestry Přibyslavy, Drahomířin úmysl otrávit Václava či translaci Václavova těla do Prahy.

Stejná je i charakteristika postav včetně jednoznačně záporného vidění Drahomíry, zatvrzelé pohanky. Lomnický též převzal jméno kouřimského knížete – Drslav. Podle stejného dějového schématu jako u Hájka je popsán i den Václavova zavraždění.

Zajímavé je, že souvislost s předlohou můžeme vidět i v některých vyjádřeních, která Lomnický jen mírně upravil.

„...a ona suci jemu bába, velmi jeho milovala, a pilna byla toho, aby se naučil obyčejům křesťanským...“ (Hájkova Kronika Česká)¹⁰⁵

„Ona jsouci bába jemu / měla velkou lásku k němu / byla toho pilná všady / aby znal křesťanské řády.“ (Lomnický)

Píseň ke svatému Václavu – Milost Boží když to chtěla

Píseň ke svatému Václavu Milost Boží když to chtěla je nejdelší písničkou k zemskému patronu z tohoto kancionálu. Úvod písničky je také rozsáhlejší než v jiných písních této sbírky. Podobně jako Kristiánova legenda začíná písnička už u Václavových předků Bořivoje a Ludmily a jejich přijetí křtu. Lomnický u nich zdůrazňuje právě jejich křesťanství, s nímž spojuje ctný život. V této linii pokračují i další Václavovi příbuzní.

Jako kontrastní postavu uvádí Lomnický do příběhu Drahomíru. Její negativní hodnocení vyplývá z toho, že vyznává pohanskou víru, což v tomto pojetí působí na veškeré její zlé chování v dalších slokách písničky. Křesťanství zde působí tak, že zušlechťuje lidské chování osob – křesťanů a především Václava. Naopak pohanství vede ke stupňování zla a zlého chování v podání Drahomíry a následně i Boleslava, neboť ten byl veden Drahomírou k pohanství (často se v této souvislosti objevuje přímo motiv spolupráce s ďáblem). Motivy, jimiž je charakterizována vláda Drahomíry, jsou například

¹⁰⁵ Hájek z Libočan, V. *Kronika česká*. Dostupné z WWW <<http://knihomol.phil.muni.cz/cd/>>, s. 161.

pronásledování křesťanů, boření chrámů. Toto pojetí se objevuje už ve středověkých václavských legendách. „Doba tyranů je spjata s pohanstvím a jeho modloslužbou, kdežto vláda křesťanských panovníků je darem nebes, odměnou od pravého Boha. Děje se ve znamení šíření křesťanské víry, budování chrámů a služby pravému Bohu.“¹⁰⁶ Právě konflikt ctného světce, reprezentanta křesťanské myšlenky, s pohanstvím ztotožněného se zlem je významnou myšlenkou, která se v této písničce v různých obměnách vrací, a má vliv též na kompozici písničky. Často následují po sobě sloky či větší bloky slok, v nichž se konfrontuje právě křesťanské dobro s pohanským zlem. Tento princip se objevuje i v dalších písničkách tohoto kancionálu. Dobře patrný je například také v písni o svaté Lidmile, či o svatém Vítovi.

Václavova svatost je v písni patrná z jeho činů (popsaných již ve středověkých legendách), jež jsou v souladu s křesťanskými ctnostmi jako je milosrdenství (pomáhá chudým, vdově), zbožnost (modlí se, účastní se Božích služeb, mlátí pšenici, lisuje víno, peče oplatky) a horlivost pro víru (šíří víru, staví kostely, chce být příkladem pro své služebníky), askeze (chodí v noci a v zimě bosý, aby se modlil),¹⁰⁷ pokora, ale i s obecně platnými ctnostmi jako spravedlnost (zasazuje se o soudní spravedlnost, boří šibenice), moudrost, zodpovědnost za svěřený lid a území, statečnost, které Václava charakterizují také jako panovníka.

V následující ukázce je možné sledovat princip konfrontace křesťanského dobra s pohanským zlem, v závěru ukázky se nachází také výčet Václavových ctností a skutků.

11. Ona [Lidmila] jsouci bába jemu,
měla velkou lásku k němu,
byla toho pilná všady,
aby znal křesťanské řády.

12. Kněz Pavel, kaplan knížetci,
pěstoun, měl též péči,
aby ho čím dál vždy šíře
utvrdil v křesťanské víře.

¹⁰⁶ Hošna, J. *Druhý život svatého Václava*, Praha: ISV, 1997, s. 65.

Některé středověké legendy na druhou stranu nevidí Drahomíru naprosto negativně. V První staroslověnské legendě o svatém Václavu dokonce můžeme číst „... (Václav) ctil svou matku, ona se pak radovala z jeho víry a dobroty, kterou konal.“ viz Kolár, J. (ed.), *Středověké legendy o českých světcích*. s.75.

¹⁰⁷ Lomnický v této souvislosti zmiňuje také služebníka z Václavovy družiny Podivena, kterého zábly nohy, zahřívával si je ve Václavových šlépějích.

13. Protož při něm vždycky býval,
častokrát se s ním modlíval,
na jednom lůžku s ním líhal,
velmi pilně ostříhal.

15. Ó Bože, rač mne slyšeti,
dej Václavovi knížeti
milost, dar Ducha svatého,
učiň ho dlouhověkého.

17. A kněžna pak Drahomíra,
zlá ještěrka zlého štíra,
Boleslava sobě vzala
a v něho se uvázala.

19. Ale svatý Václav milý,
jako kvítek ušlechtilý,
stkvěl se pod křesťanským řádem,
slovem, také ctným příkladem.

21. Tu horlivou žádost vždy měv,
by pro Krista prolil svou krev,
křesťanské víry vždy hájil,
v svatých skutcích se netajil.

23. Nemiloval žádné pejchy,
byl pokorný, také tichý
milosrdný a laskavý,
Kristův následovník pravý.

14. Týž kněz Pavel každé ráno,
bylo to při něm shledáno,
že klekna na kolena svá,
modlil se Pánu Bohu, řka:

16. Tak, aby dobrý kníže byl
a tvou milost vždy věrně ctil,
svůj lid laskavě spravoval,
tvou čest chválu rozmnožoval.

18. K modlám pohanským ho vedla,
častokrát toho dovedla,
a zbouřila své pohany,
že mordovali křesťany.

20. A byl života svatého,
ostříhal vždy těla svého,
a bez poškrvny se choval,
všech marností se varoval.

22. Vedl sobě vždycky pobožně,
modlil se Bohu nábožně,
svatých ctností následoval,
službu Boží rozmnožoval.

24. Těch časů ta závistivá
Drahomíra nemilostivá,
chtíc knížectví sama míti
a sobě je osobiti.

V písni jsou dále dvě epizody, jimž Lomnický věnuje svou pozornost. Obě tyto příhody jsou známé již ze středověkých legend, pro některé podrobnosti, kterými se vyprávění obou příhod od těchto legend odlišuje (např. jméno kouřimského knížete, proroctví biskupa Wolfganga), je patrné, že Lomnický tyto příhody opět převzal od Hájka.

Jednu z nich bychom mohli nazvat svatý Václav u císaře.¹⁰⁸ Tato příhoda je spjata se zázrakem, proto ji alespoň ve zkratce zmiňuje větší množství svatováclavských písniček. Lomnický zde ale navíc zdůrazňuje výlučné postavení Václava mezi ostatními knížaty a úctu, se kterou k němu císař přistupoval. Lomnický v této příhodě také zmiňuje císařův dar ostatků svatého Víta, následné založení kostela pro tyto ostatky. Zajímavé je, že v tomto podání kostel přijíždí osobně vysvětit biskup svatý Wolfgang, který dokonce předpovídá chrámu požehnání a biskupství.

Druhou větší epizodou je konflikt s kouřimským knížetem Drslavem,¹⁰⁹ při němž se opakuje podobný zázrak (doprovod andělů nesoucích kříž před Václavem) jako v předchozí epizodě. V tomto příběhu Václav vystupuje jako statečný kníže, bojovník, který je ochoten hájit své dědictví i vojenskou cestou. Jako milosrdný vládce však nechce zbytečně prolévat krev, proto navrhuje osobní souboj s Drslavem.

Podobně jako v Hájkovi je Drahomíra stížena božím trestem, s vozem a koňmi se propadá do země.¹¹⁰ V legendách i v některých písničkách dalších tohoto kancionálu často přichází Boží trest jako pomsta pro toho, kdo světcí křivdí, ubližuje, kdo jej týrá, pronásleduje či mučí. Tak ve svatovojtěšské písniče po odchodu svatého Vojtěcha nastává v Čechách sucho a hladomor. Převozníky, kteří okradli Vojtěcha při jeho pouti do Staré Boleslavi poté, co Vojtěch nemohl zaplatit, stíhá klatba. Celý tento rod plavců a převozníků od té doby trpí nouzí. Pastýře, který zatroubil spícím Vojtěchu troubou do ucha, postihuje hluchota. Ve svatovítské písniče motiv Božího trestu či pomsty vypadá

¹⁰⁸ Václav je pro svou moudrost pozván k císaři, ale kvůli modlitbě přichází pozdě do společného shromáždění. Císař si myslí, že je to projev Václavovy pýchy, proto přikáže ostatním, aby zůstali sedět, až Václav přijde. Sám se mu však klaní, dokonce ho usazuje na svém trůně. Důvodem jeho chování je zázrak, císař spatřil na Václavově čele zlatý kříž, po jeho boku dva anděly. Na rozdíl od Hájka zde Lomnický neuvádí císařovo jméno, neuvádí ani důvod, pro nějž císař knížata svolal. Tím byla podle Hájka předtucha blížící se smrti a volba nastávajícího panovníka.

¹⁰⁹ Jméno Drslav je také uvedeno v Hájkově Kronice, ve starších pramenech se však mluví o kouřimském knížeti nebo o knížeti se jménem Radslav.

¹¹⁰ Z celého povozu se zachrání jen forman, který se běžel poklonit Tělu Páně do kostela; konkrétní podobu Drahomířina konce např. Kristiánova legenda neuvádí.

tak, že usychají ruce císaři mučitelům svatého Víta.

Důvodem Václavovy smrti je podle Lomnického Boleslavova zuřivost a touha po vládě, nikoliv tedy náboženská motivace. Václav svou smrt předvídá (podobně jako další světci v písničkách tohoto kancionálu), přesto ale přijímá pozvání do Boleslavi, touží totiž prolít krev pro Krista. Při hostině říká o své smrti služebníkům a přijímá svatému Michaelu.¹¹¹ Po večeři se poroučí k Bohu, modlí se, lituje hříchů. Popis vlastního dne smrti je poněkud zmatený. V legendách je Václav obvykle napaden při cestě na jitřní bohoslužbu. Zde se Václav nejprve loučí s kněžími přede dveřmi kostela, přijímá Tělo Páně, kleká si před kostel, když jej napadá Boleslav.

Bezprostředně po smrti se odehrává první zázrak. Krev zavražděného Václava nelze umýt ze zdi. Lomnický pak konstatuje, že se událo mnoho zázraků „skrže svatého Václava, jenž jest věrných Čechův sláva“. Václavovu svatost předkové poznali, tělo uchovávají na Pražském hradě.

„Tuť v pokoji odpočívá a duše s Bohem přebývá, čest má na nebi i na zemi, před národy přede všemi.“

V závěru této písničky chybí oproti jiným písničkám tohoto kancionálu morální poučení inspirované příběhem světce.

Je zde jen modlitba – prosba adresovaná Kristu. Dílčí prosby se týkají dvou významových okruhů – následování příkladu a ctností svatého Václava (včetně šíření křesťanství) a dosažení nebe ve společenství se svatým Václavem.

Václav je v této písni pojat především vzor křesťana, panovníka hodného napodobování (*imitatio*) a také osobností slavného Čecha respektovanou i mezi jinými národy. Píseň není kontinuálním životopisem, spíš sledem jednotlivých epizod prokládaných neustálým připomínáním dobrých a zbožných skutků. Důraz písně je kladen na morální a didaktickou úroveň, čemuž odpovídá i ostře kontrastní vidění osob prezentujících navíc neslučitelnou ideu křesťanství proti pohanství. Úcta ke světci jako patronovi je patrná především z uvedení písně, kde je Václav titulován jako kníže a dědic¹¹² český, v průběhu písně pak několikrát pojat jako sláva Čech, prosbu k Václavu za ochranu země či národa píseň neobsahuje.

¹¹¹ Svatý Michael byl pokládán za průvodce duší opouštějící tento svět.

¹¹² Představa Václava jako dědice českého souvisí s ideou věčného panovníka.

Píseň obsahuje části zabývající se životem, smrtí, ctnostmi, v nepříliš velké míře i zázraky, mezi něž bychom mohli zařadit i nadpřirozená vidění – sen sv. Wolfganga o budoucnosti kostela založeného Václavem, sen sv. Václava, ve kterém mu bylo zjeveno, že má přenést tělo své babičky Ludmily.

Příběh svaté Ludmily Lomnický jednak stručně zahrnul do svatováclavské písně (zde zmiňuje její rodinu, křest, vliv na výchovu Václava, konflikt s Drahomírou, smrt), jednak mu věnoval samostatnou písničku Lidmila svatá milá, rytířka nebeská. Vlastní písnička klade důraz na vyprávění Lidmilina umučení. Opět se zde vyskytují prvky konfrontace křesťanů proti d'ábelským pohanům (dialog Ludmily s vrahy).

Jiným typem světce zobrazeného v Lomnického kancionálu je svatý Ivan, poustevník, asketa. Tedy člověk, jenž opouští svět, neumírá mučednickou smrtí, opuštěním běžného života však „umírá“ tomuto světu. Ivanův původ, tak jako V. Hájek ve své Kronice české z roku 1541, Lomnický umístil do Dalmácie (Chorvatska). Na rozdíl od podání Jiřího Bartholda z Breitenberku, jenž ve svém latinském a českém spise z roku 1592 tvrdí, že Ivan byl původu uherského.¹¹³

2.7 Rozenplut – Kancionál, to jest: Sebrání zpěvův pobožných...

Tento kancionál byl vytištěn pro potřebu olomoucké diecéze roku 1601. Podle V. Černého tuto sbírku ještě nelze zařadit mezi předchůdce písňového baroka. „Rozenplut představuje běžný typ popisně a střídavě zveršovaných novozákonních dějů, jemuž chybí i ten nejzákladnější a nejprvotnější znak baroka, nově procitlý niterný zápal a lyrický ráz prožitku.“¹¹⁴ A. Škarka původní písně hodnotí jako silně tradiční, vycházející z představy renesančně – humanistické poetiky, v některých písních nachází už ale různé odchylky – rysy rodícího se baroka.¹¹⁵ Kancionál obsahuje písně starší i písně nové. Kromě českých písní jsou jeho součástí také latinské duchovní písně, překlady a parafráze textů latinských. Oproti Lomnickému se v této sbírce vyskytují písně s různou tematikou, písně

¹¹³ Bridel, F. *Básnické dílo*, s. 8-9.

¹¹⁴ Černý, V. Generační periodizace českého baroka, In Pokorná, Z. (ed.). *Česká literatura doby baroka*. s.9.

¹¹⁵ Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*, s.240-241

ke svatým pak tvoří spolu s mariánskými písněmi druhou část kancionálu.

V kancionálu se nachází pouze dvě české písně k zemským patronům, Václavovi a Vítovi. V pozdějších kancionálech¹¹⁶ se ani jedna z nich neuplatňuje.

Nuž Václavovi svatému, knížeti někdy českému, 10 slok

Chvalmež všickni Pána Krista v tento den svatého Víta, 12 slok

Píseň ke svatému Václavu:

Nuž Václavovi svatému, nadepsána na den sv. Václava, dědice českého.

První sloka je lyrickou výzvou k oslavě svatého Václava. Následující sloka je již o sv. Václavu – stručně popisuje jeho chování jako světce (pouze obecně).

Ve třetí sloce je sv. Václavu jako patronu (je osloven jako ochránce Čechův slavný) adresována prosba za pomoc o dosažení nebeské slávy. Mění se slovesná osoba a s ní i postoj ke světci, již se nezpívá o Václavovi, ale k Václavovi. Prosba pokračuje i v dalších slokách, Václav má pomáhat v záležitostech víry, „dej přijít na cestu pravou, vše věřiti myslí zdravou.“ V tomto kontextu se Václavu připomíná, že sám vyhlazoval modlářství. Dále se Václavu připomínají některé z jeho zbožných dobrých skutků, motivy z legend – starost o chudé, útěcha smutných, zavraždění rukou bezbožného Boleslava, odchod do nebe. Opět se v jiné podobě opakuje prosba o přimluvu za nebe, přimluvu za vyslyšení proseb a přimluvu po všechny časy. V závěrečné sloce je znovu prosba za stálost ve víře „bychom v víře stáli byli, od předkův se nedělili“ a o nebe. Přestože písnička střídě využívá motivů z legend, nezmiňuje žádný ze zázraků uskutečněných na Václavovu přimluvu.

V této písni je Václav pojat jako světec, je vyličen jako zbožný a milosrdný člověk (příklady jeho dobrých skutků – starost o chudé, utěšování smutných) i jako patron, ukazuje na to nejen oslovení, ale také prosba, která je realizována pomocí množného čísla, není prosbou individua za své potřeby, ale prosbou za ochranu pro společenství. Je zajímavé, že ochrana se týká především víry.

A. Škarka píše, že podnět ke vzniku sbírky dal bojovný protireformační biskup

---

¹¹⁶ Tedy těch, které jsem zkoumala. Tyto písničky nejsou vůbec zanesené v internetové databázi *Hymnorum Thesaurus Bohemicus*.

S. Pavlovský, vydána byla za úřadu neméně bojovného stoupence rekatolizace biskupa Františka z Dietrichštejna. Rozenplut sám dbal na dogmatickou čistotu písní, otázka vyznání pro něj i pro jeho církevní nadřízené byla aktuální. V této souvislosti je logické, že svatý Václav je v uvedené písni vzýván za ochranu v oblasti víry a je prošen především za hodnoty nezemské – nebeské království.

Domnívám se, že píseň má svou předlohu ve starší latinské písni *Wenceslao, duci claro nos Bohemie*¹¹⁷, která se v kancionálu také nachází (ale na jiném místě). Proti latinské předloze se zvýrazňuje motiv Václava jako ochránce víry, zajímavá je také rozdílná úloha svatého Václava v obou písních – světec, ke kterému se obrací určité společenství (Rozenplutova píseň), a světec, o němž se zpívá (latinská předloha).

Píseň z Rozenplutova kancionálu

Překlad latinské předlohy

Nuž Václavovi svatému,
knížeti někdy českému,
ke cti zvučně prozpěvujme,
libou píseň obětujeme.

Václavu, slavnému knížeti českému
zazpívejme, píseň věnujme se sladkou melodií.
On míří k věčným nebeským radostem,
opovrhl pýchou a slávou tohoto života.

Kterýž k nebeské radosti,
větší veden byl žádostí,
zhrdal slávou světa toho,
nesmejšlel o sobě mnoho.

R. Slavný otec této vlasti,
zaháněč, vymítač modlářství,
kníže úcty necht' nás vede k věčnému království.

Ó ochránče Čechův slavný,
kníže a vůdce pobožný,
svatostí stkvoucí Václave,
nám pomoz k nebeské slávě.

Horlivosti plný, kníže jasný dává darem
chudým a plačícím sebe čistého.
Chudým nese dřeva svého náruč,
víno i hostie dával svatým oltářům.

¹¹⁷ překlad J. Mátle písně *Wenceslao, duci claro*, doprovodný text CD Bohemorum Sancti in caelesti Ierusalem, Schola Gregoriana Pragensis, Supraphon

Dej přijít na cestu pravou,
vše věřiti mysli zdravou.
Vyžádej od Krista Pána,
bude nám ta milost dána.

Tys modlářství vyhlazoval
a z gruntu vykořeňoval,
množiteli Boží pocty,
ved' nás k věčnému Království.

Pln jsa horlivé milosti,
chudýms dával s pobožností,
nepohrdals jich žádostí,
těšils smutné v upřímnosti.

Potom od bratra vlastního
Boleslava bezbožného
zamordován, všels s radostí
k blahoslavené věčnosti.

Život skonaje tak slavně,
vejvodo svatý Václave,
tam, kdes přišel, bud' přímluvce.
Ať i my přijdem zemrouce.

Ó ochránče Čechův slavný,
kníže a vůdce pobožný,
uslyš nyní naše hlasy,
pros za nás po všechny časy-

R. Slavný...

Rodným bratrem knížetem pohanským je zabit,
po smrti se radostně připojí k chóru svatých.
Václav přeslavný, jenž tak umírá,
necht' nás pzdvihne mezi všechny svaté,
kam je i sám pozdvihnut.

R. Slavný...

Bychom v víře stáli byli,
od předkův se nedělili,
v dobrém vždy se rozmáhali,
potom v nebi přebývali.

Druhou písni k zemskému patronu v tomto zpěvníku je Chvalmež všickni Pána Krista. Tato písnička je nadepsána Na den svatého Víta, titul patron se tedy v nadpise neobjevuje.

Podobně jako svatováclavská píseň začíná tato píseň výzvou k oslavě, chvále (zde Krista). V dalších slokách následuje velice zjednodušená část z Vítova života. Rozenplut se vyhýbá všem zápletkám a podrobnostem svatovítských legend (jako je např. uzdravení císaře), opomíjí všechny zázraky, soustředí se jen na dějovou linii líčící Víta jako dítě obdařené svatostí od útlého věku, jeho růst ve svatosti, konflikt s otcem, Vítovo odhodlání. Ani o smrti se nedozvídáme žádné podrobnosti (mučení a podobně), smrt je zmíněna jen jako výraz Vítova odhodlání „...raději svolil umřítí, než otci zde povoliti“.

Motiv dítěte, které od raného dětství projevuje spolu se zbožností podivnou, až nedětskou vyspělost, patří k motivům objevujících se v legendách různých světců. „v krátkých letech se proměnil / sotva od prsů ostaven byl / statečně sobě veda... Vít v dětinství věku svého / starce předcházal mnohého / stále víry svědectvím.“

O Vítovi se v této písničce i v mnoha dalších píše jako o vítězi. „Předivného bojovníka / vítěze svatého Víta / divné bylo vítězství.“ Domnívám se, že to souvisí jednak s etymologickým výkladem Vítova jména, jednak s legendou, v níž Vít vytrvale a za všech okolností stojí za křesťanskou vírou. Vyvrcholení Vítova života – smrt v mládí – může působit spíše jako prohra, v křesťanském kontextu však znamená mučednickou smrt, získání nebe.

Poslední dvě sloky jsou výzvou k společnému vzývání svatého Víta o „přímluvu obzvláštní“ a o věčnou slávu. Tato prosba je příliš obecná, vyjadřuje vztah k Vítu spíše jako ke světci než k ochránci.

Obě písňe obsažené v tomto kancionálu jsou výrazně kratší než Lomnického písňe,

využívají také epických prvků ze života světce, ale pouze výběrově, většinou víc v obecnější rovině, netrpí rozvleklostí. Obsahují též lyrické pasáže, které v úvodu písní mají funkci navázání kontaktu se zpěvákem (posluchačem), v průběhu písně a v závěru se obrací ke světci (patronovi) a mají zde funkci prosebné modlitby.

2.8 Hlohovský – Písně katolické.

Zpěvník byl vytištěn roku 1622 opět pro potřebu olomoucké diecéze. Tento kancionál má příruční formát a menší počet písní než Rozenplutův zpěvník. Hlohovský do své sbírky také zařazoval písně starší i nové, menší část písní latinských, překlady a parafráze latinských písní. Struktura kancionálu je stejná jako u Rozenpluta.¹¹⁸ V. Černý vyslovuje domněnku, že Hlohovského kancionál je možné již počítat mezi projevy našeho „protobaroka“ (jistějším zařazení, jak dále píše, chybí systematictější prostudování tohoto pramene).¹¹⁹

V celém kancionálu se nachází pouze jediná píseň věnovaná českému patronu. Je to píseň Když let osm set minulo čtyři devadesát ke svatému Václavu (14 slok).¹²⁰ Písnička je převážně epická. Určitá souvislost se žánrem legendy je patrná i zde, nacházíme v ní některé motivy ze života, jmenování dobrých skutků a ctností, zázrak za života, smrt, posmrtný zázrak, translaci. Pokud se podíváme na počet slok, je jasné, že nejde o převyprávění václavské legendy, o seznámení posluchačů a zpěváků s Václavovým životopisem, jak tomu bylo u Lomnického. Uvedené motivy jsou opravdu stručným výběrem bez podrobností. Samotný úvod písně je zajímavý svou obrazností. Narození Václava je spojeno se světelným znamením (zablesknutí), je to počátek radosti.¹²¹ Václav je přirovnán ke květu, nebeskému zboží. Přirovnání světců ke květu není v baroku ojedinělé¹²² (Jan Nepomucký – májový kvítek, svatý Prokop – lilium convallium).¹²³ Jeho

¹¹⁸ Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*, s. 243.

¹¹⁹ Černý, V. Generační periodizace českého baroka, In Pokorná, Z. (ed.). *Česká literatura doby baroka*. s. 9.

¹²⁰ Hlohovský, s. 319.

¹²¹ Podobně v Kristiánově legendě jsou Václav s Ludmilou nazváni „nova sidera“ - nové hvězdy, Václavovo narození oznamuje hvězda. Podle J. Hošny to souvisí pojetím Václavova života jako přínosu k dějinám spásy. Více Hošna, J. Druhý svatého Václava, s. 27.

¹²² Podobně též středověká legenda Bruna z Querfurtu připodobňuje narození sv. Vojtěcha ke květu, jenž vyrostl českým zemím – Bruno z Querfurtu. *Život svatého Vojtěcha – Legenda Nascitur purpureus flos*, Praha : Zvon, 1996, s. 12.

¹²³ Viz kázání *Lilium Convallium* anebo Vonná konvalinka z roku 1719, Augustin Jan Václav Soukup.

narození se pak přirovnává k „svlažení rosou Boží“. To je podobný příměr, jenž se často vyskytuje v adventní liturgii a adventních zpěvech – rorátech, kde však znamená příchod Krista na tento svět. V souvislosti s Václavovým narozením je tato písnička osobitá ještě v jednom ohledu. Udává jako jediná rok Václavova narození – 894.¹²⁴

Z příkladných skutků a vlastností je kladen důraz na zbožnost: „, ctnosti svatě miloval. / Stkvěl se pobožností. / Mši svatou oblíboval / s velikou vroucností / ... / kostelův katolických / vystavěl jest mnoho. / Zanechajíc pomp světských, / chválil Boha svého.“ Mezi výčet Václavových zásluh se dostal i motiv Václava jako stoupence katolické církve, jenž dbal o čistotu víry, „květnoucí ovotce nosil / víry katolické. / Nepravosti udusil / v vlasti své pohanské.“ Z motivů Václavovy dobroty k lidem je konkrétně jmenována obliba chudých lidí. Obecnou charakteristikou Václava jako světce je vyjádření, že „byl lidem, Bohu milý, i svatým andělům.“ Tato velmi obecná charakteristika je součástí velkého množství písní i k jiným světcům. Ukazuje obecný ideál svatosti, která se neomezuje jen na vztah osoby k Bohu, ale i k lidem.

Ze zázraků uskutečněných ještě za Václavova života je zmíněno vyjevení zlatého kříže na čele Václava císaři, s následným projevem císařovy úcty. Žádný kontext či podrobnosti však uvedené nejsou (na rozdíl od Lomnického, který tuto epizodu líčí poměrně podrobně).

Také popis Václavovy smrti je velmi stručný. Zmiňuje se Václavova duchovní příprava (zpověď, přijetí eucharistie) a napadení Boleslavem před kostelem a dále již jen jediný detail – Boleslav utíná svému bratru ucho.

Podobně jako u Lomnického se uvádí první nadpřirozený jev – skvrna Václavovy krve na zdi, kterou nešlo zakrýt. Zatímco až dosud obsahovala písnička motivy, jež bychom našli i u Lomnického, v další části obsahuje nové motivy. Lomnický totiž i přes velkou podrobnost část věnující se posmrtnému životu svatého Václava příliš nepropracoval. V této písni nacházíme informaci, že se zázraky dály po světě, v Dacké zemi tamní král postavil Václavu kostel (tento motiv v žádné jiné písničce není).¹²⁵

Dále je zmínka o tom, že Václavovo tělo přebývalo tři roky v Boleslavi, opět se objevuje světelná symbolika, tentokrát v souvislosti Václavovým tělem, které se „jako

¹²⁴ Za rok Václavova narození se v současnosti považuje rok 907.

¹²⁵ Dacký král Erikus podle Hájka spatřil při vojenském tažení Krista, který mu slíbil vítězství za to, že vykoná slib postavit kostel ke cti mučedníka Václava zavražděného toho dne. Viz Hájek, V. *Kronika česká*. s.174

slunce s hvězdami / ve dne v noci stkvělo“. To, že mrtvé tělo nepodlehlo běžnému rozkladnému procesu, při němž nabývá ošklivosti, ale bylo i po smrti určitým příkladem přitažlivé (např. obecně zachování těla, podoby, výrazu klidu ve tváři, či vydávání světla nebo líbezné vůně), bylo považováno za Boží záměr, kterým se dokazuje svatost zemřelého. Proto tento motiv (v různých podobách) obsahují i jiné písně (nejen svatováclavské) a legendy.

Nově přibývá v písni též epizoda popisující translaci těla, v níž je položen důraz na tři zázraky – přejítí těla přes tři vody bez pomoci mostů, lodí, zastavení těla před žalářem, ze kterého museli být nejprve propuštěni vězni, a zahojení zranění na Václavově těle (ucho, jež Boleslav ut'al, mu opět přirostlo). Tímto končí část písně inspirovaná legendickým příběhem.

Další sloka je lyrickou výzvou k oslavě, Boží chvále za svatého Václava. Následující sloka se obrací do historie Čechů, opět se objevuje motiv víry a její čistoty. Předkové jsou totiž reprezentanti pravé víry „kteří byli čisté víry udatní rekové“. Je tu i jakýsi poučný příklad z historie – pokud byli předkové stáli ve víře, oplývali silou, pokud odpadli, mělo to špatné následky. „Pohany přemáhali / protivníky Krista / jak od víry odpadli / již nemohou z místa.“

Závěr písně tvoří apostrofa Václava s prosbou za jeho lid a znovu za čistotu víry jeho lidu.

Svatý Václav je v této písni představen jako světec, ale především jako stoupenec katolické víry. Z těchto důvodů i po smrti působí jako ochránce čistoty víry (podobně jako u Rozenpluta). Zajímavé je i to, že Václav není pojat jen jako světec ryze českého významu. „Veselte se, slovanští všichni národové,...že jest světu tomu dal / tak ctného vladyku...“, „kníže všech národů“.

2.9 Trojice kancionálů vytištěných mezi léty 1631 – 1642

Trojice kancionálů vytištěných mezi léty 1631 – 1642 těží v oblasti písniček k zemským patronům převážně ze staršího odkazu. Kancionál, to jest sebrání zpěvů pobožných, Kancionálník, Český Dekakord jsou sběrové kancionály, žádný z těchto kancionálů nemá známého konkrétního pořadatele.

Nejstarší z těchto zpěvníků je Kancionál, to jest sebrání zpěvů pobožných. Vytiskl jej roku 1631 Pavel Sessius, s jehož jménem bývá spojován. Jde o první známý katolický kancionál¹²⁶ vytištěný v Čechách (oproti předchozím zpěvníkům vytištěným pro potřeby olomoucké diecéze). Pořadatel tohoto kancionálu čerpal z velké části z Rozenpluta, Hlohovského, ale i ze starších utrakvistických kancionálů.¹²⁷ Písňe k zemským patronům přebíral z Lomnického,¹²⁸ některé jen mírně krátil. Otiskl též píseň Svatý Václave.

Kancionálník z roku 1639 je příruční kancionál menšího rozsahu. Sestavili jej klatovští jezuité, vytištěn byl v Praze. Je zajímavé, že mezi písněmi ke svatým vzhledem k malému formátu a rozsahu nemohl otisknout větší množství písniček, proto uvádí jen obecné písně ke svatým a za nimi hned vybrané písně k zemským patronům, z nichž jich nejvíce přebírá od Lomnického (opět mírně zkrácené). Jsou to písně ke svaté Ludmile, svatému Vojtěchu, Prokopu, Vítu, Zikmundu. Ke svatému Václavu je kromě Svatý Václave píseň Když Kristus vinař vzáctný / dolův s nebe stoupil.¹²⁹ Podle databáze písni *Hymnorum Thesaurus Bohemicus* s tímto incipitem existuje pouze jediný výskyt této písničky, a to právě v Kancionálníku. Píseň jako taková však nová není, vyskytuje se již u Hlohovského (viz výše Když let osm set minulo čtyři devadesát), v Kancionálníku má však ještě navíc přidanou úvodní sloku. Tato sloka je malým obrazným podobenstvím používající biblického jazyka (Kristus – vinař, nová vinice, vykoupení krví). Toto podobenství je aktualizováno Václavovým příběhem v pozdějších slokách. Interpretuje smysl Václavova života jako událost křesťanských dějin.

¹²⁶ Nepočítáme-li Lomnického zpěvníky, které obsahují pouze písně speciálního zaměření – např. pouze písně ke svatým.

¹²⁷ Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. s. 246.

¹²⁸ Milost Boží když to chtěla – píseň o svatém Václavu

Svatý Václave – svatováclavský chorál

Svatý Vojtěch, syn Slavníkův

V ony pominulé časy – píseň o svatém Prokopu

Lidmila svatá milá, rytířka nebeská

Svatý Vít jako jasná zář

Když umřel Gunebandus král – píseň o svatém Zikmundu

Gestimula, dalmatského krále, Ivan byl syn jeho.

¹²⁹ Kancionálník, s. 167 – 170.

„Když Kristus, vinař vzáctný,
dolův s nebe stoupil:
novou štípil vinici,
svou krví ji vykoupil.

R. Mnohým v světě kajícím,
divnou vůni dáti
jsou užítkem překrásní,
co hvězdy se svítí.

Let osm set minulo
čtyři devadesát...

Písničkou, kterou jsem v jiných kancionálech nenalezla, je Píseň modlitebná o svaté Lidmile, kněžně české země, bábě svatého Václava s incipitem O svatá milá Lidmilo.¹³⁰ Písnička má oslavný charakter – vyzdvihuje Lidmiliny ctnosti, především zbožnost, pokoru, čistotu, kterou jako vdova zachovávala, dobré skutky. Všimá si také jejího vztahu k Čechám (i Čechům), který souvisí s úlohou zemské patronky. Lidmila je nazvána „matkou lidu českého“, dále se o ní píše, že „Zemi českou osvítila.“¹³¹ Je pozoruhodné, že písnička předurčuje Lidmilu k úloze zemské patronky již během jejího pozemského života (nikoliv až po smrti, jak je běžné). Závěr písně tvoří prosba – nejprv adresovaná Lidmile „pomni na nás, věrné Čechy“ a poté Kristu za svatý život, který by měl skončit přebýváním v nebi – spolu s Kristem a „Lidmilou, dědičkou českou“.

Český Dekakord vytištěný roku 1642 v Praze u Jíříka Šípaře otiskl k zemským patronům opět písně Š. Lomnického¹³² a píseň Svatý Václave.¹³³

¹³⁰ Tamtéž, s. 209-210, 7 slok.

¹³¹ Opět užití světelné symboliky – světec přináší světlo své zemi.

¹³² Jsou to tyto písně: Milost Boží když to chtěla – píseň o svatém Václavu, Svatý Václave – svatováclavský chorál, Svatý Vojtěch, syn Slavníkův, V ony pominulé časy – píseň o svatém Prokopu, Lidmila svatá milá, rytířka nebeská, Svatý Vít jako jasná zář, Když umřel Gunebandus král – píseň o svatém Zikmundu, Gestimula, dalmatského krále, Ivan byl syn jeho.

¹³³ Porovnáme-li dobový kontext, zjistíme, že ve stejném roce vyšel podruhé Kancionál aneb Písně nové historické...Š. Lomnického z Budče, o pět let později pak 1. sbírka nového ducha a pojetí A. Michny.

2.10 Svatoroční muzika Adama Michny z Otradovic

Adam Michna z Otradovic je jedním z nejvýznamnějších představitelů první barokní generace¹³⁴ u nás. „Adam Michna z Otradovic je vlastně náš první katolický skladatel duchovních písní, u něhož se barokní směr přihlásil již v svých vyzrálých formách, a to tak důsledně a pronikavě, že se zdá, jako by Michna zpřetrhával všecku souvislost se starší duchovní písní a přinášel umění zcela nové, zcela odlišné od starší tvorby. Opíral se však o ni, vycházel z ní, ale zároveň navazuje na vzory nové patrně cizí, románské (italské a španělské) a jihoněmecké...“¹³⁵ Po České mariánské muzice (1647), Loutně české (1653), je Svatoroční muzika (1661) poslední sbírkou duchovní poezie Adama Michny z Otradovic. Tematicky a kompozičně navazuje na první zpěvník, který však písně ke svatým vynechává. Jde o nejrozsáhlejší Michnovu sbírku,¹³⁶ obsahuje 118 čtyřhlasy písní k různým svátkům církevního roku. Významnou složkou písní jsou i jejich originální nápěvy.¹³⁷ Jsou zde písně na mariánské svátky, písně ke svatým, ale i písně adventní, vánoční, postní, velikonoční, svatodušní, eucharistické či s eschatologickou tematikou (všechny písně jsou řazené jen podle průběhu liturgického roku, písně ke svatým nejsou vyčleněné do zvláštní části).

Písně z tohoto kancionálu přecházely i do pozdějších kancionálů (Šteyer, Holan, Božan, Koniáš).

V. Černý se k hodnotě Svatoroční muziky staví kriticky, originalitu a uměleckou hodnotu přiznává pouze prvním dvěma sbírkám. Ze Svatoroční muziky považuje za zajímavé pouze ty písničky, či skupiny písní, které tematickou a citovou inspiraci navazují na předchozí sbírky. Největší část sbírky, do které patří písně ke svatým, považuje za „...dosti běžné nábožné veršování, svědomité a průměrné básnické plnění zbožné církevní zakázky, moralistické horlení a dogmatický výklad ... Kdybychom měli celou tuto Michnovu nižší básnickou polohu charakterizovat slovem o jejím inspiračním

---

z Otradovic Česká mariánská muzika.

¹³⁴ Společně s Komenským, Třanovským, Kozmánkem, Hollarem, Škrétou. Viz Černý, V. Generační periodizace českého baroka, In Pokorná, Z. (ed.). *Česká literatura doby baroka*. s. 12.

¹³⁵ Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie, In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. s. 247.

¹³⁶ Pro srovnání Česká mariánská muzika obsahuje 66 písní, Loutna česká 13.

¹³⁷ Michna tedy porušuje běžný úzus, kdy se velmi často odkazuje na nápěv jiných písní. Po hudební stránce není Svatoroční muzika tolik přínosná jako předchozí sbírky, někdy se zde opakují hudební myšlenky užité ve Svatoroční muzice. Malý, F., Sehnal, J., Stukavec, L. (ed.), Michna z Otradovic, A. V. *Svatoroční muzika*. Praha: Bärenreiter Praha, 2001, s. III.

původu, řekli bychom, že vyslovuje veršem to, čemu se básník naučil, co si vtělil z vnějšku, co mu vstúpili.¹³⁸ Právě písně ke svatým považuje Černý za nejméně hodnotnou část sbírky (to znamená za nejslabší část Michnovy tvorby vůbec), za pouhé plnění zbožného úkolu, projev jezuitské inspirace. Zvláštní hodnotu nepřikládá ani písním k českým patronům.¹³⁹ Příznivěji se k Svatoroční muzice staví A. Škarka, který všechny Michnovy sbírky hodnotí jako „výjimečné a novotářské.“¹⁴⁰ V písních Svatoroční muziky si všímá návratu k tradičnějšímu způsobu vyjadřování, vnitřního uklidnění, odklonu od vyumělkovaného metaforického slohu a přirovnání z antické mytologie.¹⁴¹

Domnívám se, že v kontextu předchozích Michnových sbírek jsou písničky ke svatým ze Svatoroční muziky méně překvapivé, méně originální (a to i po hudební stránce), s jednodušší obrazností, s menší citovostí a dynamikou. Kladou tedy menší nároky na příjemce. V porovnání s předchozí písňovou produkcí je ale jako zcela průměrnou čistě účelovou a moralistickou náboženskou tvorbou považovat podle mého názoru nelze.

Ve zpěvníku se nachází deset písní k zemským patronům. Michna soubor patronů proti předchozím kancionálům rozšířil. Poprvé se zde objevuje píseň k Cyrilu a Metodějovi,¹⁴² a také písnička ke svatému Norbertu. Ta je vůbec jedinou písničkou k tomuto světcovi ve všech kancionálech, které jsem zkoumala.¹⁴³ Je zde též píseň ke svatému Josefu, která však světce opěvuje pouze jako Pěstouna Páně, člena svaté rodiny. Zajímavé je, že Michna do souboru nevložil žádnou píseň ke svatému Ivanu.

Svatému Václavu a svaté Ludmile věnoval Michna po dvou písničkách,¹⁴⁴ Vojtěchu, Vítovi, Prokopu, Zikmundu a Norbertu, Cyrilu a Metodějovi po jedné písničce. Písničky mají názvy, i když nejsou originální (O svatém...). Všechny písničky k českým

¹³⁸ Černý, V. Michna z Otradovic a Václav Jan Rosa v evropských souvislostech. In Černý, V. (ed.). *Až do předsíně nebes : 14 studií o baroku našem i cizím*. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 163.

¹³⁹ Tamtéž, s. 169.

¹⁴⁰ Škarka, A. Novost básnického umění Adamy Michny z Otradovic, In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. s.336.

¹⁴¹ Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. s. 253.

¹⁴² Michna je jmenuje ve shodě s dobou zvyklostí jako Crhu a Strachotu, Crha a Strachota je stará česká varianta jmen Cyril a Metoděj (u druhého mylnou etymologií z latinského metus = strach), viz Čejka, M. (ed.), Michna z Otradovic, A. V. *Básnické dílo : texty písní 1647 – 1661*. Praha: NLN, 1999 str. 617.

¹⁴³ Stejnou písničku otiskl později také Holan.

¹⁴⁴ Po dvou písničkách mají ve zpěvníku ještě Tři králové, Matěj, Maria Magdaléna a Ignác.

patronům uvádějí v názvu titul patron nebo český dědic, kromě písně ke svatému Zikmundu, který je označen za patrona až v textu písně. Kvůli orientaci v přehledu písní uvádím název písničky a incipit:

O svatých Crhovi a Strachotovi, biskupích a patronech českých i moravských – Svatí Crho a Strachoto, naši patronové

O svatém Vojtěchu, biskupu a dědici českém – Velikou dnes slavnost máme

O svatém Zigmundovi – V burgundského krále Zigmunda chvále

O svatém Vítu, mučedlníku a patronu Království českého – Vítej svatý mučedlníku,
ó Víte, vitez!

O svatém Prokopu, patronu České země – Zpívejte poustevníčkovi na poušti

O svatém Norbertu, patronu českém Drahý poklad jest dostala Česká země

O svaté Lidmile, kněžně a dědičce Země české – Ej, s radosti, s veselosti, Čechové
prozpěvujte

Druhá o svaté Lidumilé – Svatá Lidmila, vdova, dcera Slaviborová

O svatém dědici Václavu, patronu a dědici českém – Svatý Václave, kníže náš, věrný
zástupce náš

Druhá o svatém Václavu – Učinil nám divadlo Pán Bůh z výsosti

Také Michna se při skládání písní o svatých inspiroval legendami. Epický prvek je více či méně přítomen ve všech písničkách kromě první písně O svatém dědici Václavu, patronu a dědici českém (Svatý Václave, kníže náš), která má celá charakter prosebné modlitby. Michna však nevypráví rozvleklé životopisy světců, tak jako činil Lomnický. Množství podrobností vynechává, různé epizody ze života světců ve zkratce jen naznačuje, neodbočuje do nepodstatných zápletek, nepostupuje vždy chronologicky. Tomu odpovídá i rozsah písní, který se pohybuje od sedmi do dvanácti slok. Dějová stránka písní je dynamická, svědčí o tom, že Michna z legend vybíral zajímavé motivy, kterými životní příběh světce stručně načrtl.

V některých písních na základě znalosti světcovy legendy Michna vykresluje světecký portrét – jsou to obrazné tituly, jimiž světce nazývá, kombinované se zásluhami a vlastnostmi, kterých si Michna na světci cení. Příkladem můžou být první tři sloky

v písni O svatém Vojtěchu, biskupu a dědici zemském,¹⁴⁵ kde Michna opěvuje různé aspekty Vojtěchovy osobnosti (biskup milý, muž velké ctnosti, příklad biskupův, učitel zástupův, dobrý pastýř ovcí zlých),¹⁴⁶ mezi nimiž nechybí ani příslušnost k českému národu (Čech, vlastenec).

Nástin světcova života bývá doplněn či prostoupen lyrickými prvky. Někde je to výzva k chvále, oslavě či prosbě v první a poslední sloce, někde idylické líčení, někde jsou to emocionální zvolání či otázky, apostrofy, kterými Michna příběh rozrušuje, či komentuje. Na mnoha místech různých písní zaznívá vroucnost ve vztahu ke světcí.

V některých písňových vstupech Michna navazuje kontakt s posluchačem (nebo také zpěvákem), s příslušníkem českého národa. Získává tím jeho pozornost. Světcův příběh už není pouhou historickou událostí, ale něčím, co se týká i aktuálních Čechů. Jako by nebyl důležitý pouze vztah světce k Čechům, ale i vztah Čechů ke světcí.

V následujících třech ukázkách z různých písniček je také patrná radostná atmosféra plynoucí z připomínky a oslavy českého světce a patrona:

O svatém Vojtěchu, biskupu a dědici českém

Velikou dnes slavnost máme,

když ctnosti připomínáme

vlastence našeho,

biskupa milého

svatého Vojtěcha,

(ej) Čechové Čecha.¹⁴⁷

O svatém Zigmundovi

V burgundského krále

Zigismunda chvále

chceme se, Čechové cvičiti,

ke cti mučedlníka

¹⁴⁵ Edice, s. 318.

¹⁴⁶ Všechny tyto tituly uvádím proti originálu v nominativu.

¹⁴⁷ Edice, s. 318.

chceme, služebníka
zpěv krátký začítí.¹⁴⁸

O svaté Lidmile, kněžně a dědičce Země české

Ej, s radosti,
s veselosti,
Čechové prozpěvujte,
ty radosti
příčin dostí,
Lidmilu vychvalujte,
Lidu milou.¹⁴⁹

Písňe mají většinou oslavný charakter, vybízejí k chvále, slavení a často ke zpěvu, některé vybízí k prosbě a následování světce.

Píseň o svatém Václavu je vroucí prosbou, neobsahuje prvky z Václavova života. Druhá píseň o svatém Václavu má výrazný morální apel. Píseň o svatém Norbertu a Druhá píseň o svaté Lidumilé jsou pouze životopisné.

V první písni O svatém Václavu, patronu a dědici českém,¹⁵⁰ je výrazné pojetí Václava jako českého patrona, ačkoliv tento výraz Michna užil jen v názvu písňe. Václav je několikrát apostrofován výrazy, které souvisí s ideou Václava – věčného panovníka (kníže náš, dědici české země), s ideou Václava – bojovníka, zahánějícího nepřátele, i s představou Václava – prostředníka, orodovníka. Celou písni zaznívají prosby, které Václavovi předkládají Češi za to, aby Václav svému lidu pomohl v těžké situaci, ochránil jej před nepřáтели, hladem, suchem, drahotou, morem, ale i „kacířskou rotou“. Vroucí prosebnou atmosférou ale i některými obraty tato píseň ukazuje na inspiraci písni Svatý Václave „Svatý Václave, kníže náš ... pomoci žádáme ... ó dědici české země, vzpomeň na své plémě ... odvrát' všelikou strast“.

Odlišné pojetí Václava nacházíme v písni Druhé o svatém Václavu. Ta je

¹⁴⁸ Edice, s. 327.

¹⁴⁹ Edice, s. 418.

¹⁵⁰ Edice, s. 426.

vybudovaná na obrazu Václava, zrcadla,¹⁵¹ podle nějž mají Čechové utvářet svůj mravní život. Václav je tedy morálním měřítkem Čechů, ale i personifikací jejich slávy.

Učinil nám divadlo
Pán Bůh z výsosti,
vystaviv nám zrcadlo
všelikých ctností,
svatého Václava,
jenž jest Čechův sláva.

V tom zrcadle, Čechové,
vždy se vzhlídejte,
jsou-li vaši mravové
rovni, zpytujte.
Napravte co zlého,
držte co dobrého.¹⁵²

Dále Michna v této písni dává Václava za vzor „mládenečkům“. Vyzdvihuje jeho ctné vlastnosti, kterými oplýval už v mládí (poslušnost, ušlechtilost, mravnost, stydlivost, přívětivost, zbožnost). Dospělým pak připomíná jeho činy dokládající náboženskou horlivost (šíření křesťanství, vyhánění pohanů), asketismus (chůze bosýma nohama v zimě), milosrdenství (pomoc chudým vdovám). Závěrečná sloka vyzývá k následování Václava: „Jak předešel, jděte, kam došel, přijdete!“

V písni O svaté Lidmile, kněžně a dědičce Země české¹⁵³ Michna využil etymologie jména světice, Lidmila – Lidu milá, která v různých tvarech zaznívá na konci každé sloky v refrénu (Lidu milé, Lidu milou). Z legendy světice připomíná její zásluhy při výchově

¹⁵¹ Václavův život pojatý jako jedno velké exemplum – zrcadlo, v němž se máme zhlížet, je také ve spisu augustiniána Jiljího od sv. Jana Křtitele: Věnc blahoslavenému a věčně oslavenému knížeti českému, mučedlníku Božímu, druhému Ábelovi, svatému Václavovi, z dvouh a dřidcítí rŭží jeho svatého narození, života, smrti uvítej... (Svatoš, M. Svatý Václav v literatuře 17. a 18. století. In *Svatý Václav v umění 17. a 18. století*, s. 23).

¹⁵² Edice, s. 428.

¹⁵³ Edice, s. 418.

Václava, dále stručně nastiňuje konflikt s Drahomírou a smrt i odchod Lidmiliny duše k Bohu.

Druhá píseň O svaté Lidmile¹⁵⁴ je více epická, několik slok Michna věnoval popisu posledního večera v životě Lidmily (večeře s čeládkou, předpovězení smrti, duchovní příprava na smrt, rozloučení s čeládkou). Vlastní popis smrti je velmi stručný: „Její vlastní zavítí / bylo nástroj k zabítí / neb tím svaté / hrdlo zavázali / své proklaté / zlostí vykonali.

V obou lidmílských písničkách je patrný osobní a vroucí vztah k této světici a patronce.

Lyricko – epická je píseň O svatých Crhovi a Strachotovi, biskupích a patronech českých i moravských.¹⁵⁵ Hned v úvodu jsou oba světci apostrofováni jako patronové, také jako „naši zástupcové“. Refrén na konci každé sloky „orodujte, orodujte za nás, svatí otcové“ dává písni naléhavý litanický charakter. Z životů obou světců je zdůrazněn právě jejich přínos pro Čechy, přinesení křesťanské víry, vyučování této víře. Vztah Čechů k Cyrilu a Metodějovi je na několika místech písni proto vztahem dětí k rodičům, zde samozřejmě v duchovní rovině.

Vy jste nás v Kristu zplodili,
ó otcové svatí!
víře křesťanské učili,
dali Bohu znáti,
orodujte, orodujte za nás, svatí otcové.

Ó milí svatí otcové!
na nás zpomínejte,
ač jsme nehodní synové,
však se k nám vždy znejte,
orodujte...

---

¹⁵⁴ Edice, s. 421.

¹⁵⁵ Edice, s. 276 – 277.

V závěru písně se nachází prosba za ochranu před morem, hladem, rozbrojem.

Další lyricko–epická píseň O svatém Vítu, mučedlníku a patronu Království českého,¹⁵⁶ je zajímavá emocionálním zpracováním Vítova příběhu, který je naznačen vybranými, dějově vypjatými motivy. Pozoruhodné je to, že autor velkou část světcova příběhu nevypráví jeho příběh pomocí třetí slovesné osoby, ale druhé slovesné osoby. Autor oslovuje světce, vyprávění příběhu adresuje jemu. Proto i epický text místy působí jako modlitba.

Michna si v této písni pohrává s Vítovým jménem:

1. Kumuluje zvukově podobná slova :

Vítej, svatý mučedlníku,

ó Víte, Vítejl!...

...

Vít pak byl v nebi přivítán,

ó vítej Víte!

Věňček překrásný jemu dán;

o čemž vy víte,

víte, pravím, nebešťané,

ó vy přešťastní měšťané,

vítejte, vítejte, Vítovi zpívejte.

2. Jméno Vít významově spojuje s vítězstvím.¹⁵⁷ Motiv Vítova morálního vítězství v boji nad rodiči i tyranem se v písni vyskytuje vícekrát. Někde je vyjádřen pomocí sloves: „Přemohls i tvé rodiče..., svítězils, svítězils, pěkný kus dovedls.“

Jinde aluzí na verš z Druhého listu Timoteovi.¹⁵⁸: „tak Vít běh dokonat, tak víru zachoval.“ Jako vítěz je pak Vít oslaven v nebesích, kde je přivítán a dekorován věncem.

Emocionalitu písně způsobují různá zvolání, řečnické otázky, otázky, na něž autor

¹⁵⁶ Edice, s. 359 – 361.

¹⁵⁷ Jméno je ale z lat. *vitus* – živý, radostný; Bauerová, A. *Tisíc jmen v kalendáři*. Praha: Šulc a spol., 1992, s.108.

¹⁵⁸ „Dobrý boj jsem bojoval, běh jsem dokončil, víru zachoval. Nyní je pro mne připraven vavřín spravedlnosti, který mi dá v onen den Pán, ten spravedlivý soudce.“ (Nový Zákon, 2.kniha Timoteovi: 4. kapitola, 7. - 8. verš).

sám odpovídá, něžné obrazné apostrofy, plné soucitu se světcem, které příběh přerušují a komentují.

Jak on tobě poděkoval?

Jak díky činil?

Ukrutně tebe ukoval.

Neprávem vinil,

Ivy hrozné pustit poručil:

i kdož tě od nich vyručil?

ó tichá ovčičko!

nebeská perličko!

Zajímavé je, že do této písně o mučedníkovi pronikl také idylický prvek zvířat, jejichž chování k Vítovi kontrastuje s chováním mučitelů.

Škodit nechtěly zvířátka,

k nohám tvým padly,

ale jak krotká kuřátka

u nich se kladly,

ukrutníky zahanbily,

by se tobě zalíbily,

nohy tvé lízaly,

se kotyzovaly.¹⁵⁹

Idylickou přírodní atmosférou, jež je významnou kulisou poustevnického života, začíná lyricko – epická píseň O svatém Prokopu, patronu České země.

Zpívejte pustevníčkovi

na poušti ptáčkové,

---

¹⁵⁹ Kotyzovaly se – lízaly se. Čejka, M. (ed.), Michna z Otradovic, A. V. *Básnické dílo : texty písní 1647 – 1661*, s. 48.

zazpívejte souseďovi,
vy, lesní žáčkove,
navštěvujte ho v jeskyni,
lanky, též zvířátka jiný,
ustupte, d'áblové
pekelní hadove.

Z Prokopova života se ve zkratkách dovidáme o jeho noviciátu v Břevnovském klášteře, odchodu na Sázavu, o vypuzení d'áblů z jeskyně. Michna neopomenul zmínit ani lásku, kterou Prokopovi Češi projevovali už za jeho života. Jmenuje také zázračné obrácení vody ve víno pro knížete. Zajímavé je též připomenutí Prokopovy zázračné kanonizace, kterou si podle Menší legendy svatoprokopské Prokop na papeži vynutil.

V závěru písničky se nachází prosba za kajícnou smrt¹⁶⁰ a následné přebývání celého národu v nebi.

Svatoroční muzika přinesla soubor nových písni k zemským patronům, rozšířila soudobý repertoár i o píseň k novému svěťci – svatému Norbertu. Přestože tyto písně nepředstavují vrchol Michnovy tvorby, je v nich patrná snaha o estetické zpracování hagiografického tématu,¹⁶¹ snaha o upřednostnění žánru duchovní písně nad veršovaným vyprávěním, důležitou roli mají u Michny také lyrické pasáže, které mají místy funkci kontakťovou, jinde rozjímavou či emocionální. Ve vztahu k patronům často zaznívá důvěřnost a to nejen osobní, ale též národní.

2.11 Jan Ignác Dlouhoveský z Dlouhé Vsi – Dvě knížky modliteb s písňemi

Hymnologická tvorba Jana Ignáce Dlouhoveského, významného církevního

¹⁶⁰ Svatý Prokop byl vyzván nejen jako ochránce české země, ale i jako záštita proti úkladům d'áblovým v poslední hodině. Viz Kadlec, J. *Svatý Prokop*. Řím: Křesťanská akademie, 1968, s.124.

¹⁶¹ V písniích Svatoroční muziky je patrný vliv rétoriky, tak jako obecně v lyrice 17. století (viz Malura J., Kosek P. (ed.), Božan, J., J. *Slaviček Rájský*, s. 28 – 37). Mezi doporučované stylistické úpravy textů patřily tropy a figury. Z tropů zde Michna užíval metafory (i když nepřilíš originální), hojně epiteta, přirovnání. Z figur užíval figury opakovací i nivyšlenkové (z nich často apostrofu, figury založené na otázce – *interrogatio*, *subiectio* a figuru sloužící k zesilování citů – *exclamatio*).

představitele,¹⁶² je téměř celá zaměřena na mariánskou tematiku.¹⁶³ Dlouhoveský byl velkým ctitelem Panny Marie Staroboleslavské, její oslavě věnoval svou první sbírku *Ager benedictionis* (1670). Podle databáze písní *Hymnorum Thesaurus Bohemicus* ve svých pozdějších titulech Koruně české (1673) a Outočišti českého království (1674)¹⁶⁴ otiskl také dvě nové písně ke svatému Václavu. Oba zmíněné tisky nejsou kancionály. Obsahují především modlitby k různým pobožnostech, mezi nimiž se nachází také písně.

V Koruně české byly znovu otištěny Dlouhoveského písně z jeho básnické prvotiny *Ager benedictionis*. Je v nich patrné propojení kultu Panny Marie Staroboleslavské s příběhem svatého Václava.¹⁶⁵ Píseň Václav, utěšitel smutných uvedená v databázi *Hymnorum Thesaurus Bohemicus* je ve skutečnosti jen kratičká antifona.

V Outočišti se nachází Nová píseň o svatém Václavu s incipitem Svatý nám milý Václave, obrať k nám oči laskavé. Jde o sedmislokovou lyrickou prosebnou píseň bez epických prvků. Úvodní sloka s apostrofou Václava a prosbou za ochranu je skutečně nová, zbytek písničky parafrázuje Michnovu píseň O svatém Václavu, patronu a dědici českém, s incipitem Svatý Václave, kníže náš. Dlouhoveský, stejně jako Michna, do písně zařadil prvky ze staré písně Svatý Václave. Po obsahové stránce je Dlouhoveského i Michnova píseň velice podobná, některá vyjádření Dlouhoveský upravil mírně. Rozdílná je především forma písní. Michna užil čtyřveršovou strofu, Dlouhoveský pětiveršovou strofu. Za povšimnutí stojí srovnání vyjádření v poslední sloce obou písní. Dlouhoveský jako vzdělaný teolog opravil Michnovu teologicky nepřesnou formulaci úlohy světce – přímluvce.

„Po Bohu máme doufání v tvém svatém orodování,“ (Dlouhoveský)

„Jediné máme doufání, v tvém orodování.“ (Michna)

¹⁶² Narozen 1638, zemřel 1701. Za svého života dosáhl významných církevních postů, byl např. farářem Týnského chrámu v Praze, kanovníkem staroboleslavským, kanovníkem svatovítské kapituly, pomocným pražským biskupem. Viz Kalista, Z. *České baroko: Studie, texty, poznámky*. s. 332.

¹⁶³ Černý jej řadí jako pokračovatele Michny a Kadlinského ke druhé barokní generaci. Viz Černý, V. Generační periodizace českého baroka, In Pokorná, Z. (ed.). *Česká literatura doby baroka*. s. 25.

¹⁶⁴ Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. s. 277.

¹⁶⁵ Koruna česká, to jest: Pěkné a nábožné modlitby k přednějším svatým dědicům, v nichžto co nejkratěji jejich životové se obsahují; Outočiště českého království, přemilosrdná Matka a přečistá Panna Maria.

¹⁶⁶ V několika písních zaznívá historie Paládia, obrazu, jenž na svých prsou nosil svatý Václav, po Václavově smrti jej ukryl Václavův věrný služebník Podiven.

Je zajímavé, že pořadatel velkého sběrového kancionálu M. V. Šteyer i přes obsahovou podobnost zařadil do svého kancionálu obě uvedené písně, Michnovu i Dlouhoveského.

2.12 Šteyerův Kancionál český

Po předchozích zpěvníkách Michny, Bridela, Kadlinského a Dlouhoveského, které měly individuální ráz, neboť v nich autoři shromažďovali vlastní tvorbu, je Šteyerův Kancionál Český opět sbírkou kolektivní povahy. „Šteyerův Kancionál český lze charakterizovati jako antologii české duchovní písně od nejstarších dob až do doby současné.“¹⁶⁶ Jeho pořadatel, jezuita Matěj Václav Šteyer (1630 – 1692), vytvořil obsáhlý a velice úspěšný soubor duchovních písní. Pro své dílo použil množství pramenů, a to nejen katolických, nezavrhoval dokonce ani ústní podání písně.¹⁶⁷ Při výběru písní do kancionálu Šteyer uplatňoval několik kritérií:¹⁶⁸

1. jazykové (kancionál obsahuje pouze české písně, na rozdíl od Rozenpluta, Hlohovského, Holana, kteří zařadili také latinské písně)
2. obliba písně
3. teologická správnost
4. orientace na specifický typ čtenáře, kterým měla být nejširší náboženská obec.

Zároveň zařazoval také písně svých současníků i písně nové. Je nesnadné určit, zda je Šteyer také autorem některých písní. Tento kancionál vyšel poprvé roku 1683 (vytištěn byl v Praze u Jiřího Černocho). Velký rozsah sbírky Šteyer ohlásil již v samotném názvu „...více než osm set a padesáte písní...“. Náklad byl brzy rozebrán, proto již roku 1687 vyšlo druhé, rozšířené vydání „...více než devět set písní...“¹⁶⁹ Druhé vydání kancionálu

¹⁶⁶ Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. s.290.

¹⁶⁷ Srov. Škarpová, M. *Kancionál český M. V. Šteyera – návrh českého hymnografického kánonu*. [Disertační práce], Brno: Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, 2006. Zápis písně podle ústního podání mohl být též zdrojem nezáměrných změn písně oproti tištěnému vzoru, neboť písně mohli obměňovat též samotní uživatelé. s. 85.

¹⁶⁸ Tato kritéria uvádí Škarpová, M. *Kancionál český M. V. Šteyera – návrh českého hymnografického kánonu*.

¹⁶⁹ Počet písní není nadsazen. Přesný počet uváděných písní se může lišit, neboť některé již dříve otištěné písně Šteyer rozdělil do více dílů. Záleží tedy, zda badatel počítá i tyto díly za samostatné písně či nikoliv.

je posledním vydáním, které vyšlo ještě za Šteyerova života. Vydavatelé, kteří se podíleli na dalších vydáních nejsou známi. Do rázu kancionálu nezasahovali, zachovali Šteyerovy zásady: „ponechávali lidu písně staré a současně jej upozorňovali na nové.“¹⁷⁰ Třetí vydání z roku 1697 uvedlo nově cyklus čtyř eschatologických písní (počet v názvu je opět „více než devět set písní“). Čtvrté vydání je z roku 1712 („do tisíc písní“). V pátém vydání z roku 1727 bylo vypuštěno 20 písní z předchozího vydání, přidána 1 píseň, která byla vypuštěna v druhém vydání, a 14 písní nových. Šesté vydání z roku 1764 je jen otisk pátého vydání.

Uspořádání kancionálu je tradiční. Jistou zvláštností je, že zpěvník začíná písní *Hospodine, pomiluj ny, což svědčí o Šteyerově úmyslu navázat na tradici českého duchovního zpěvu a tradici svatovojtěšskou. První část kancionálu shromažďuje písně roztríděné podle průběhu církevního roku, písně pro různé potřeby duchovního života (ranní písně, písně na základní křesťanské modlitby, před kázáním atd.). Písně ke svatým jsou spolu s písněmi k Panně Marii, obecními písněmi, eschatologickými písněmi součástí druhé části kancionálu.*

V druhém vydání kancionálu se nachází tyto písně k zemským patronům:

(Tučným písmem označuji písně, které se v předchozích kancionálech dosud neobjevily)

Svatý Václav:

Když let osm set bylo čtyři devadesát, 6 slok

Svatý nám milý Václave, 7 slok

(Svatý Václav jsa ctnostný, 5 slok)¹⁷¹

Svatý Václave, 7 slok

Svatý Václave, kníže náš, 7 slok

(Veselte se, slovanští všichni národové, 3 sloky)

Svatá Ludmila:

Lidmila svatá, milá, 26 slok

¹⁷⁰ Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. s. 292

¹⁷¹ U písní uvedených v závorce je problematické stanovit, zda jde o samostatné písně či nikoliv, k tomu se blíže vyjadřuji v dalším textu.

Svatý Vojtěch:

Velikou dnes slavnost máme, 18 slok

Svatý Prokop:

Zpívejte poustevníkovi na poušti, 5 slok

Svatý Vít:

Svatý Vít na těle, na cti mládeneček, 12 slok

Svatý Víte, mučedlníku, svítězils, plesej, 6 slok

Svatí Cyril a Metoděj:

Svatí Crho a Strachoto, 5 slok

V oddíle písní poutnických litanická píseň k Panně Marii a sboru zemských patronů:

Svatá Maria, pros za nás.¹⁷²

Čtvrté vydání kancionálu z roku 1712 se rozšířilo ještě o písničku Svátý Prokope, zástupce české země, která vyšla stejného roku též v Kancionálku vytištěném u K. F. Rosenmüllera, a písničku k Janu Nepomuckému Svátý Jene, zpovědlníku, která vyšla dříve – roku 1694 u Holana Rovenského.

Z uvedeného přehledu písní je zřejmé, že Šteyer písně k zemským patronům především přebíral z předchozích kancionálů (Lomnický, Hlohovský, Michna, Dlouhoveský), některé z nich však podrobil úpravám. Příkladem zajímavých úprav může být písnička z Hlohovského kancionálu Když let osm set minulo čtyři devadesát.¹⁷³

V prvních šesti slokách došlo ve Šteyerově kancionálu jen k drobným, nepříliš významným změnám.¹⁷⁴ Sedmá až jedenáctá sloka původní písničky je připojena za písničkou jako druhý díl, u něž je možné zvolit jiný nápěv. Je otázkou, zda vyčleněný díl

¹⁷² O této písni píšu více na s. 32.

¹⁷³ Šteyer, 2. vydání s. 789.

¹⁷⁴ Jedna ze změn je v incipitu: Když let osm set minulo čtyři devadesát, v Čechách se zablesknulo...(Hlohovský), Když let osm set bylo čtyři devadesát, v Čechách se vyjasnilo... (Šteyer).

byl chápán také jako samostatná písnička.¹⁷⁵ Domnívám se, že tento díl bylo možné zpívat samostatně, bez předchozího úvodu, začátek sloky byl totiž oproti Hlohovskému doplněn o podmět, tak aby byl text smysluplný i bez předchozího kontextu.

„Svatý Václav, jsa ctnostný, před Bohem se nížil...“ (Šteyer)

„Ctnostmi jsa obdařený, před Bohem se nížil.“ (Hlohovský)

Závěrečné tři sloky původní písničky (začínající slovy *Veselte se, slovanští všichni národové*) jsou ve Šteyerově kancionálu pozměněné nejvíce. Tvoří třetí díl. Vzhledem k tomu, že tento třetí díl převzal Holan do svého kancionálu bez předchozích částí, předpokládám, že i tento díl se mohl užívat jako samostatná píseň. Proti původní verzi nezaznívá v této verzi tak silně motiv čistoty víry. Tam, kde Hlohovský pojímá Václava jako bojovníka za čistou víru, Šteyer tato vyjádření mírní. Tam, kde Hlohovský udává příklad z historie Čechů, v němž dává do souvislosti věrnost pravé víře s úspěchem, Šteyer mění vyjádření, zmiňuje obecnější vztah mezi vítězstvím a pomocí svatého Václava v české historii.

---

¹⁷⁵ V databázi písní *Hymnorum Thesaurus Bohemicus* je tento díl uveden jako samostatná píseň.

Šteyerův Kancionál Český

Veselte se, slovanští
všickni národové.

Chvalte Boha nebeští
všech svatých kůrové.

R. Že jest světu tomu dal
Václava svatého,
jenž by zde rozšířoval
božskou slávu jeho.

Poznali to zajisté
ctní naši předkové.
Jenž byli víry čisté
silní obhájcové.

R. Skrz Václava svatého
vítězství mívali
a že jest pomoc jeho
platná, cítili.

Račič z nebe laskavě,
i na nás vzhlednouti,
nedej, svatý Václave!
nám bídným hynouti,
R. ale rač nas vyvésti,
z všelikých ouzkostí.
Po smrti rač přivésti
do věčné radosti.

Hlohovský - Písně Katolické

Veselte se, slovanští
všickni národové.

Chvaltež Boha nebeští
všech svatých kůrové.

R. Že jest světu tomu dal
tak ctného vladyku.
Jemuž by neodolal
žádný z protivníkův.

Poznali to zajisté
ctní naši předkové.
Jenž byli víry čisté
udatní rekové.

R. Pohany přemáhali,
protivníky Krista,
jak od víry odpadli,
již nemohou z místa.

Václave, svatý králi,
Pánu Bohu milý.
Zpomeň na lid tvůj malý
nyní v tuto chvíli.

R. Postaven jsi od Boha
kníže všech národův.
Dalť Kristus panství mnohá,
zprostiž tvé všech bludův.
Amen

Písnička Lidmila svatá, milá je v tomto kancionálu oproti Lomnického původní verzi výrazně ukrácená, místy jsou změny i v některých verších. V této podobě je lépe využitelná pro běžnou praxi.

Píseň Svatý Víte, mučedníku, svítězils, plesej!¹⁷⁶ je parafrází Michnovy písničky Vítej, svatý mučedníku, ó Víte, vítej! Proti Michnově písni je tato píseň kratší, vynechává lyrické, emocionálně působící pasáže (něžné apostrofy, zvolání, otázky) i idylický motiv krotkých „zvířátek“. Šteyer neponechal v písni ani Michnovu slovní hru s Vítovým jménem.

V podobném duchu je změněna i další, původem Michnova písnička, Zpívejte poustevníkovi na poušti. V incipitu písně se nachází jen drobná změna. Původní deminutivum „poustevníčkovi“ Šteyer nahradil neutrálním „poustevníkovi“. Upravená verze písně je kratší, nevynechává však mechanicky celé sloky, spíše některé verše, jiné verše přemísťuje. Výsledná verze je hutnějším popisem Prokopova života. Vynechány byly některé motivy původní verze (např. proměnění vody ve víno pro žíznivého knížete, Prokopovu aktivitu v záležitosti své kanonizace). Z první sloky Šteyer neponechal osobitou idylickou přírodní kulisu poustevnického života.

Šteyerův kancionál¹⁷⁷

Zpívejte poustevníkovi
na poušti, ptačkové,
Božímu služebníkov
ustupte d'áblové,
chvalte Prokopa svatého
opata ctnostmi skvělého,
mnišští klášterové,
svatých příbytkové.

Michna

Zpívejte pustevníčkovi
na poušti ptáčkove,
zazpívejte sousedovi,
vy, lesní žáčkove,
navštěvujte ho v jeskyni,
lanky, též zvířátka jiný,
ustupte, d'áblové
pekelní hadove.

¹⁷⁶ Šteyer, s. 761.

¹⁷⁷ Šteyer, s. 770.

Píseň Svatý Vít, na těle na cti mládeneček¹⁷⁸ je epická, vypráví Vítův život. V závěru je zmínka o úctě, kterou Vítovu tělu projevují Pražané, a prosba adresovaná světcí.

Písně k zemským patronům tvoří jen nepatrný zlomek Šteyerova kancionálu, přesto i v tomto výběru písniček je možné sledovat některé z tendencí, které jsou platné pro zpěvník jako celek.¹⁷⁹ Do zpěvníku Šteyer zařadil písně k zemským patronům, které pestře zastupují tvorbu vzniklou v období od konce 16. století po tvorbu století 17.,¹⁸⁰ vedle těchto písní zařadil i dvě písně „starobylé“, ukazující na starobylost (tzn. opodstatněnost) duchovního zpěvu v Čechách i na starobylost kultu zemských patronů. Mnohé z písní k zemským patronům jsou ve Šteyerově kancionálu pozměněné, tak aby žádná z uvedených písní nějakým způsobem výrazně „nevyčnívala“, stala se jednou z anonymních písní velkého celku. V tomto smyslu lze souhlasit s tvrzením M. Škarpové „Šteyerův přístup k písním rozdílné estetické hodnoty lze nazvat jako sjednocující“.¹⁸¹

2.13 Kancionál Václava Karla Holana Rovenského *Capella regia musicalis*

Tento kancionál sestavil Václava Karel Holan Rovenský (1644 - 1718), muž svěbytných životních osudů, varhaník, kapelmistr Vyšehradského chrámu, pozdější poustevník.

Kancionál má jako první z katolických zpěvníků velký, foliový formát.¹⁸² Ačkoliv byl pro tisk připraven již roku 1685, vytištěn byl až roku 1694. Důvodem této časové prodlevy byl podle Škarky nedostatek finančních prostředků a pravděpodobně okolnosti související s Holanovou neklidnou povahou.¹⁸³

Přestože Holanův kancionál obsahuje některé písně, které do svého zpěvníku zařadil již Šteyer, neznamená to, že Holan tyto písně převzal prostřednictvím Šteyera, jak

¹⁷⁸ Šteyer, s. 760.

¹⁷⁹ Srov. Škarpová, M. *Kancionál český M. V. Šteyera – návrh českého hymnografického kánonu*. Kritéria pro výběr písní, orientace na většinového příjemce.

¹⁸⁰ V tomto výběru se samozřejmě neuplatnily písně z nekatolických zpěvníků.

¹⁸¹ Škarpová, M. *Kancionál český M. V. Šteyera – návrh českého hymnografického kánonu*. s. 183.

¹⁸² Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. s. 293.

¹⁸³ Tamtéž, s. 293.

se nabízí. Oba zmíněné kancionály vznikaly pravděpodobně ve stejné době nezávisle na sobě.¹⁸⁴ Určité shoda ve výběru otištěných písní je dána snahou obou pořadatelů vybrat ty písně, které byly oblíbené, frekventované.¹⁸⁵ V písních k zemským patronům je možné nezávislost na vzoru Šteyerova kancionálu ukázat u skupiny písní k zemským patronům, jejichž autorem je A. Michna z Otradovic. Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, Šteyer Michnovy písničky k zemským patronům upravoval a parafrázoval. Holan z jeho verzí či parafrází žádnou nepřevzal.¹⁸⁶

Holanův autorský básnický a skladatelský podíl v kancionálu není v dnešní době zcela vyřešen,¹⁸⁷ s jistotou lze určit Holanovo autorství u písní, které opatřil akrostichem se svým jménem.

Holan z předchozí kancionálové tvorby přebíral především ze zpěvníků A. Michny a Dlouhoveského.¹⁸⁸

K zajímavým rysům kancionálu patří jeho typografická úprava, která je velice nepřehledná. Holan se totiž snažil využít každé volné místo, proto některé písničky následují za sebou, tak jak je zvykem, partitura jiných je otištěna přes protější stránku (nalezení pokračování písničky v některých případech vyžaduje čtenářovu aktivitu). K orientaci v knize nepřispívá ani absence rejstříku písní. Holan navíc svůj kancionál prokládal různými listy s notami, modlitbami, grafikami. Proto existují odchylky mezi jednotlivými exempláři.¹⁸⁹

Písně ke svatým nejsou vyčleněné do zvláštní části. Nacházejí se mezi písněmi k svátkům liturgického roku, ale i různým příležitostem.

Mezi písněmi k zemským patronům zaujme dosud nevídaný počet písní ke svatému Václavu. Na tento soubor svatováclavských písní upozornil V. Bitnar v Časopisu katolického duchovenstva z roku 1926. Tři písničky náležejí oslavě svatého Vojtěcha.

---

¹⁸⁴ Škarpová, M. *Kancionál český M. V. Šteyera – návrh českého hymnografického kánonu*. s. 22. První vydání Šteyerova kancionálu vyšlo roku 1683, Holanův kancionál byl vytištěn roku 1694, jak jsem již psala výše, Holan jej však dokončil již o několik let dříve.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 22.

¹⁸⁶ Na rozdíl od Božana či Koniáše, pořadatelů pozdějších kancionálů.

¹⁸⁷ Maňas, V. Marginálie k frontispisu kancionálu *Capella regia musicalis*. *Acta Musicologica*. 2006, č. 2. Dostupný z WWW: <<http://acta.musicologica.cz/06-02/0602s10t.html>>.

¹⁸⁸ Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. s. 203.

¹⁸⁹ Škarka tvrdí, že nejsou ani dva exempláře zcela totožné. Z důvodu nejasné a nepřehledné úpravy píše, že kancionál je „typografické monstrum“. Viz Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. s. 294.

Poprvé se zde objevuje písnička ke svatému Janu Nepomuckému Svatý Jene zpovědlníku. V písni Zdráv bud' svatý Josefe, patriarcho milý můžeme nalézt již záměr zmínit Josefa také v úloze zemského patrona. Další patronové, totiž Ludmila, Prokop, Cyril s Metodějem, Vít, Zikmund, Ivan mají ve sbírce po jedné písničce. Celou skupinu patronů postupně oslavuje píseň Svatá Maria, pros za nás, aleluja (otištěná již u Šteyera).

Přehled písní (tučně opět uvádím písně v předešlých kancionálech dosud neotištěné):

Václav:

Čas, bychom se radovali

Kam pospícháš, choti Krista

Maria, královno nebes, od Boha nám milost přines

Svatá Václave, kníže náš

Svatý Václave, kvítečku spanilý, aleluja

Svatý Václave, patrono náš, jenž v věčné slávě přebýváš

Vejvodo svatý Václave, outočiště naše pravé

Veselte se, slovanští všichni národové

Zdráva bud', krásná růžičko

Bitnar píše, že cyklus svatováclavských písní je uveden starobyloou Svatováclavskou písní, která by měla být na obrazové příloze při stránce 82.¹⁹⁰ V exempláři dostupném v Knihovně Národního muzea tato příloha chybí. Počet svatováclavských písní by podle Bitnara měl být deset. V databázi *Hymnorum Thesaurus Bohemicus* se Svatováclavský chorál v Holanově kancionálu neuvádí.

Ludmila:

Vzhůru, vzhůru již Čechové

¹⁹⁰ Bitnar, V. Svatováclavské písně Holana Rovenského. *Časopis katolického duchovenstva*, 1926, roč. 67 (92), sešit 3. a 4., s. 626.

Vojtěch:

Velikou dnes slavnost máme

Radůjme se, ó Čechové, vzdávající chvály hodně

Svatý Vojtěše, patrono české země, biskupe náš

Prokop:

Zpívejte poustevníčkovi na poušti

Jan Nepomucký:

Svatý Jene, zpovědníku

Cyril a Metoděj:

Svatí Crho a Strachoto

Vít:

Vítej, svatý mučedníku

Zikmund:

V burgundského krále

Norbert:

Drahý poklad jest dostala Česká země

Ivan:

Dnes zpíváme o Ivanu¹⁹¹

Josef:

Zdráv buď, svatý Josefe, patriarcho milý

---

¹⁹¹ Tuto píseň Holan přebíral z Bridelovy legendy Život svatého Ivana.

Ke sboru patronů :

Vzývání ss. patronů českých s incipitem Svatá Maria, pros za nás, aleluja

Nejvíce písní otištěných v předchozích kancionálech k zemským patronům pochází z Michnovy Svatoroční muziky, dvě písničky jsou ze Šteyerova kancionálu.¹⁹²

Inspirace Michnovými písněmi je zřejmá u písně ke svaté Lidmile Vzhůru, vzhůru již Čechové, která je, jak upozornil V. Bitnar, zhuštěnou parafrází písně Ej s radostí, veselostí.¹⁹³ Také lyrická prosebná píseň Svatý Václave, patronu náš, parafrázuje Michnovu píseň (O svatém Václavu, patronu a dědici českém s incipitem Svatý Václave, kníže náš).

Naléhavě prosebný charakter má nejdelší písnička svatováclavská Vejvodo, svatý Václave.¹⁹⁴ Některé prvky písně připomínají nadčasovou píseň Svatý Václave (nejnápadněji zvolání Kyrie eleison či Kriste eleison na konci každé sloky). Prosby této písně se však vztahují k aktuální situaci, k pocitu vnějšího vojenského ohrožení.

...Viž bídu Čechů soužených,
stůj při svých krajanech věrných,
patř, jak národ cizí,
chce nás zkazit brzy,
chraň nás, muži Boží,
Kriste eleison.

Ze všech stran se vyzdvihují,
vojska proti nám šikují,
zkaziž jejich rady,
sám Pán Bůh náš praví,
zapud' zle zrady,
Kyrie eleison.

¹⁹² Veselte se, slovanští všichni národové; Svatá Maria, pros za nás.

¹⁹³ Název ve Svatoroční muzice: O svaté Lidmile, kněžně a dědičce Země české.

¹⁹⁴ Holan s. 390.

Píseň obsahuje také prosbu za vítězství pro císaře Leopolda I.,¹⁹⁵ „křesťanského pána“, tedy panovníka, který musel čelit turecké expanzi. Turecká otázka začala důrazněji promlouvat v Evropě od konce padesátých let 17. století a prostoupila i do historické a beletristické literatury,¹⁹⁶ stala se též podnětem pro vznik a snad i užívání této písně.

Bitnar uvádí v souboru písní ke svatému Václavu také píseň Maria, královno nebes. Ta je označena v kancionálu jako Druhý díl touž notou o S. Václavu. Domnívám se, že ani zde není zcela jasné, zda jde o samostatnou píseň. Písnička obsahuje některé prvky totožné s předchozí písničkou o svatém Václavu (v pátém verši první sloky se objevuje zvolání Svatý Václave, v refrénu se opět střídá Kyrie eleison / Kriste eleison). Píseň je prosbou, která je adresována Panně Marii, svatému Josefu – patronu, andělům a všem svatým, českým patronům za pomoc v nepříznivých časech a ochranu země. Samotný svatý Václav v písni přímo vzýván není. Svým pojetím i některými obraty připomíná sloky, o které byla ve 14. století rozšířena píseň Svatý Václave: „Maria, matko žádúcie, Anjelé světi nebeští, Všichni světi pomáhejte, Bohu otci chválu vzdajmy.“

Čtyřsloková píseň Kam pospícháš choti Krista¹⁹⁷ přináší téma Václavovy smrti, které však není podnětem pro epické vyprávění, ale pro jakousi emotivní výzvu české zemi, ale i andělům k prožití této události, k účasti nad osudem Václava (druhá sloka tímto pojetím připomíná různé pašijové výzvy k účasti nad Kristovým utrpením). V závěru písně se nachází apostrofa služebníka Podivena (Holan zde uvádí podobu jména „Podivín“), kterému je předpovězena smrt. Píseň končí neuceleně. Bitnar upozorňuje, že píseň byla v Koniášově Cytaře obohacena o další sloky, čímž dosáhla „obsahového zaokrouhlení.“¹⁹⁸

¹⁹⁵ Leopold I. (1640 – 1705), 1663 – 1664 proběhla první Leopoldova vojenská srážka s Osmanskou říší; 1683 Turci pronikly až před Vídě, kde byli s pomocí ostatních křesťanských panovníků poraženi, toto vítězství započalo postupně vytlačování Turků z Uher v 80. – 90. letech 17. století. České země byly přímých válečných akcí ušetřeny (kromě východu Moravy), obyvatelstvo však bylo zatíženo velkými daněmi. Více Čorněj, P. *234 českých osobností*. Havlíčkův Brod: Fragment, 2003, s. 48.

¹⁹⁶ Rataj, T. *České země ve stínu půlměsíce*. Praha: Scriptorium, 2002.

¹⁹⁷ Holan, s. 389.

¹⁹⁸ Bitnar, V. Svatováclavské písně Holana Rovenského. *Časopis katolického duchovenstva*, s. 627; rozšířená verze písně vyšla již dříve Božanově Slavičku rájském roku 1719.

Píseň Čas bychom se radovali¹⁹⁹ má radostnou náladu. Důvodem této radosti je oslava Václavova svátku. Atmosféru doplňuje i hravý refrén: „ale, aleluja, ale, aleluja, aleluja.“ Písnička připomíná také Václavovo zbožné konání, které je však tak obecné, že vyjadřuje obecně ideál svatosti. Proto by tuto písničku bylo možné zpívat i na svátek jiného svatého, na což upozorňuje i Holan v nadpisu písničky. I výzvy k následování jsou výzvami k následování obecných vlastností svatosti. V závěru písničky se nachází prosba, opět v obecné rovině.

Vybrané prvky z Václavova života obsahuje píseň Svatý Václave, kvítečku spanilý.²⁰⁰ Tyto prvky jsou formou druhé slovesné osoby adresovány světci, proto píseň působí jako modlitba, v níž je patrný osobní, vřelý vztah k tomuto světci. V závěru písně se nachází prosba adresovaná Bohu za vyslyšení Václavových přímlov, za udělení pokoje a následné přebývání v nebi, spolu se svatým Václavem.

Nápaditá je kratičká lyrická píseň Zdráva bud', krásná růžičko.²⁰¹ Václav je zde v první sloce mnohokrát originálně, obrazně osloven. Tato oslovení ukazují osobní a velmi citový, místy až něžný vztah k Václavu jako patronovi.

Zdráva bud', krásná růžičko,
nebeských kůrův hvězdičko,
všech knížat kvítku líbezný,
ó patrono Čechův slavný,
aleluja, aleluja, aleluja, aleluja
zpívejte, plesejte směle,
svatých mučedlníků perle, Václavovi.

V druhé a třetí sloce můžeme sledovat zajímavý myšlenkový pochod. Pozemská sláva a symboly Václavovy pozemské moci se proměňují v symboly nebeské slávy a moci.

---

¹⁹⁹ Holan, s. 389.

²⁰⁰ Holan, s. 394.

²⁰¹ Holan, s. 392.

Na zemi korunu zlatou
stkvěl jsi se berlou královskou,
nyní pak v nebeském ráji,
hvězdy tebe korunují,
aleluja...

Oděv tvůj někdy ozdobný,
od šarlatu byl červený,
nyní se stkví rubínami,
krve svaté krůpějemi,
aleluja.....

V poslední sloce se nachází vlastenecký motiv „Českého lvíčka“, symbolu Čech, jenž byl oslaven Václavem.

Ó Čechův lvíčku přesilný,
tvým knížetem oslavený,
radůj se s celým národem,
s českým Bohu milým lidem.
aleluja...

Z písní k ostatním patronů má nejvíce písní v tomto kancionálu svatý Vojtěch. Jedna pochází od Michny (Velikou dnes slavnost máme), dvě jsou nové. Píseň Radůjme se již, Čechové²⁰² je inspirována prvky z Vojtěchovy legendy (podobně jako Michnova Velikou dnes slavnost máme). Oproti tomu písnička Svatý Vojtěše, patrona náš je prosbou²⁰³, podobnou staré písni Svatý Václave.

Holan zařadil do kancionálu píseň k Janu Nepomuckému²⁰⁴ v době, kdy Jan ještě nebyl ani beatifikován. V písni jsou jmenovány četné Janovy zásluhy a tituly (např.

---

²⁰² Holan, s. 288.

²⁰³ Holan, s. 288.

²⁰⁴ Svatý Jen zpovědníku, s. 365, označeno jako 395.

zповědlník, kanovník), které jej charakterizují jako světce a ochránce. Jan je vzýván jako ochránce jména a dobré pověsti, ochránce před hanbou a potupou (i v perspektivě věčnosti), chudých, vdov a sirotků. Důležitým místem v písni je 10. sloka, v níž je Jan zařazen po bok k ostatním zemským patronům. „Svatí naši patronové, s tebou ať udělí nové, nám zde svaté požehnání, jež ctíme až do skonání...“

Píseň ke svatému Ivanu²⁰⁵ pochází z Života svatého Ivana Fridricha Bridela. V této adaptaci Ivanovy legendy je to třetí, poslední píseň s názvem Snopček svatého Ivana. Je zajímavé, že Holana nezaujaly předchozí dvě meditativně laděné písně, ale píseň třetí, která je stručným převyprávěním Ivanova příběhu.

Z písní k zemským patronům, které patrně V. K. Holan Rovenský zařadil do svého kancionálu, je nejzajímavější soubor písní ke svatému Václavu, který je zároveň největším souborem svatováclavských písní v tištěném kancionálu v 17. století. Obsahuje různé typy písní. Nové je zařazení písně odkazující na konkrétní dobovou situaci oproti běžnějšímu pojetí, které se snaží být nadčasové nebo alespoň neodkazovat na konkrétní události. Je otázkou z jakých důvodů obsahuje Holanův kancionál největší počet písní ke svatému Václavu v kancionálech 17. století. Uvědomíme-li si, že Holanův kancionál vznikl přibližně ve stejné době jako kancionál Šteyerův, nemůžeme tuto skutečnost vysvětlit jen pomocí dobové poptávky. Jako možná odpověď se nabízí subjektivní důvody, Holan patřil k velkým ctitelům svatého Václava, svatý Václav byl jeho osobním patronem. Podobně jako písně A. Michny objevuje se i v písních V. Holana Rovenského obraznost, vroucnost, citovost ve vztahu k patronovi (zde především ke svatému Václavu).

---

²⁰⁵ Holan, s. 399.

3 Výsledky bádání

Během 17. století se v kancionálech vyskytují písně k tradičním zemským patronům, k nimž bývá zařazen i svatý Ivan, z nových světců okrajově Norbert, u Holana též svatý Josef a Jan Nepomucký (ještě nekanonizovaný). Ke Kosinovi, Damiánovi a Pěti bratřím se žádná písnička v kancionálech nenachází.

Největší počet písní je věnován svatému Václavu, minimálně jednu svatováclavskou písničku obsahuje každý z vybraných kancionálů, sběrové kancionály 2. poloviny 17. století otiskly svatováclavských písniček několik. V některých svatováclavských písních je zmíněna i osoba svaté Ludmily nebo služebníka Podivena, jehož kult byl v 17. století pěstován ve Staré Boleslavi.

Skutečnost, že nejvíce písní v kancionálech 17. století bylo věnováno právě svatému Václavu, zcela koresponduje s celkovou oblibou tohoto světce ve stejném období. Jeho kult byl na jedné straně podporován ze strany církve (mezi velkými ctiteli svatého Václava můžeme jmenovat např. pražského arcibiskupa Zbyňka Berku z Dubé). Pro církevní představitele počátku 17. století představoval Václav především zosobnění pravé víry, v průběhu 17. století se pro vlastenecky orientované kněze stal symbolem zemského a jazykového vlastenectví. Nelze opominout ani lidovou oblibu svatého Václava. Vzor dobrého, zodpovědného a milosrdného panovníka byl jistě blízký i prostým lidem.

Václav byl vyzíván nejen jako zemský patron, byl též uctíván jako regionální ochránce, ochránce různých sdružení (např. vinařů) a institucí (např. Dědictví svatého Václava), panovníka i celého Habsburského rodu. Projevy svatováclavského kultu lze najít téměř všude. Jméno svatého Václava nese již zmiňované nakladatelství Dědictví svatého Václava, katolické vydání bible²⁰⁶, kalendáře. Také pojmenování českého jazyka adjektivem svatováclavský nebylo ojedinělé.²⁰⁷ Je třeba zmínit, že duchovní písně nejsou jediným hudebním vyjádřením oslavy tohoto světce. Příkladem tvorby s tématem svatého Václava je Michnova *Missa sancti Venceslai*, či rozsáhlé alegorické hudební dílo

²⁰⁶ Svatováclavská bible je 1. úplná tištěná katolická bible, vyšla v Dědictví svatováclavském ve třech dílech mezi lety 1677 – 1715. Viz <http://db.knihopis.org/1.dll?c11~18579>

²⁰⁷ Kromě Balbína můžeme jmenovat také Holana Rovenského, jenž v dlouhém titulu svého kancionálu uvádí „v jazyce českém svatováclavském“.

J. D. Zelenky *Sub olea pacis et palma virtutis* (zvané též *Melodrama de Sancto Wenceslao*), které vzniklo pro pražské korunovační slavnosti Karla VI.²⁰⁸ Také v literární tvorbě se Václav těšil po celou dobu baroka ze všech zemských patronů největší oblibě.²⁰⁹ V přehledu výběrové svatováclavské bibliografie 17. a 18. století, který vytvořil Martin Svatoš²¹⁰, můžeme vidět, že téma svatého Václava proniklo do mnoha dobových literárních žánrů (životopisy, kázání, hry, modlitby, officia).

V kancionálových písních jsou také často zastoupeni Ludmila, Prokop, Vojtěch, Vít, tedy tradiční zemští patronové. Menší počet písní náleží svatému Zikmundu a Norbertu, Josefovi v úloze patrona.

Celkový počet písní k zemským patronům je v kancionálech na konci 17. století vyšší než na jeho počátku (i když srovnávání počtu písní určité tematiky je poněkud zavádějící, protože také záleží na celkovém rozsahu kancionálu).

V celém období 17. století jsou v kancionálech zastoupené hagiografické písničky, které mají vazbu na světcovu legendu (či adaptace této legendy, např. Hájkovu Kroniku českou). Nejtěsnější vazba na žánr legendy je patrná u písniček Š. Lomnického z Budče, které více než píseň připomínají veršovanou legendu. Žádný z pozdějších autorů nevypráví v písni světcův příběh v takové šíři a podrobnostech. Michna i Holan ze vybírají života světců jen určité momenty, které příliš nerozvádějí.

Velká část písní s epickými prvky obsahuje také prvky lyrické. Ty mají někdy funkci kontaktnou (oslovují posluchače, zpěváky nebo světce) či funkci oslavnou nebo prosebnou, podobně jako modlitba. U Michnových písniček lyrické prvky někdy prostupují samotný příběh, jsou nositeli emocionality písně.

Jiným typem je píseň lyrická, která má stejnou funkci jako modlitba – prosba, chvála, díky. U těchto písní je často patrná inspirace písní Svatý Václave. Autoři citují či parafrázuji různé verše této starodávné písně. Někdy dokonce doporučují zpívat píseň také na stejný nápěv.²¹¹

²⁰⁸ Provedení díla se uskutečnilo roku 1723.

²⁰⁹ Svatoš, M. Svatý Václav v literatuře 17. a 18. století. In Royt J. (ed.). *Svatý Václav v umění 17. a 18. století* [Katalog výstavy], Praha 29. září - 13. listopadu 1994, s. 24.

²¹⁰ Tamtéž, s. 26 – 29.

²¹¹ Např. Holan, píseň Svatý Vojtěše.

V písních tohoto typu se zřetelněji ukazuje vztah ke světci jako patronovi, protože už samotný fakt kolektivní prosby za blaho národního společenství vyjadřuje vztah mezi lidmi a jejich zemským patronem.

Lidé svým zemským patronům prostřednictvím písniček předkládali prosby za ochranu před nebezpečím vnitřním (mor, hlad, sucho, drahota) i vnějším (válka). Prosili také za dobrý, ctnostný život, po němž se dostanou do blízkosti svých patronů, tj. do nebe. Prosby v některých písních ukazují i na, to že oslovený zemský patron byl vnímán též jako ochránce v jiných záležitostech (např. svatý Prokop jako ochránce před smrtí ve stavu hříchu, Jan Nepomucký jako ochránce dobré pověsti).

Autorské zpěvníky (Lomnický, Michna, Dlouhoveský) obsahují převážně vlastní tvorbu jejich autorů, ve srovnání se sběrovými kancionály mají menší rozsah. Písničky každého z nich mají jisté společné rysy.

Sběrové kancionály mají anonymní ráz. Jejich pořadatelé vybírali z písňové produkce, kterou znali, a případně doplňovali výběr novými písněmi. Starší známou píseň otiskovali někdy doslovně, někdy s malými či většími úpravami a někdy jako parafrázi.

V kancionálech z počátku 17. století (sestavených Rozenplutem a Hlohovským) se nachází jen malé množství písniček k zemským patronům. Nelze tedy dělat nějaké jednoznačné závěry. V písničkách ke svatému Václavu těchto kancionálů zaznívá motiv ochrany čisté víry, což odpovídá celkovému pojetí sbírek. Charakter těchto kancionálů byl protireformační, kritériem pro zařazení písně do zpěvníku byla právě jejich dogmatická čistota. Nejvýznamnějším zdrojem písní k zemským patronům v anonymních kancionálech v období 30. - 40. let byly písně humanistické poetiky Šimona Lomnického z Budče, které jsou, jak jsem již psala, spíše veršovanými legendami s moralizujícím aspektem.

Rozšíření repertoáru písní k zemským patronům přinesla v 60. letech Svatoroční muzika A. Michny z Otradovic. Výrazem i formou to jsou zcela jiné písně než písně Š. Lomnického, přestože i Michna pojímá do písní prvky ze světeckých legend. Je patrná snaha o zpěvnost textu, stručnost, estetické vyjádření (Michna používá obrazná vyjádření, i když ve srovnání se svou předchozí tvorbou podstatně jednodušší), citovost. Ve Svatoroční muzice se objevil také typ prosebné písně bez epických prvků.

80. léta 17. století jsou opět dobou velkých sběrových kancionálů. Porovnáme-li

kritéria pro výběr písní do kancionálů tohoto období s jejich předchůdci ze začátku století zjistíme, že byla odlišná. Pro M. V. Šteyera nebyl rozhodujícím kritériem původ písní, ale především to, že se píseň osvědčila v praxi,²¹² proto přebíral i písně nekatolických autorů. Je možné, že změněný dobový kontext, který tento záměr umožnil, způsobil i to, že Václav v písničkách již nemusel být vnímán jako bojovník za pravou víru. Sestavovatelé zpěvníků na konci 17. století měli možnost vybírat z většího množství písní než autoři z počátku 17. století.

Zajímavé je, že písně S. Lomnického se uplatňovaly i v době, v níž existovalo množství jiných, novějších písní, které musely lépe odpovídat dobovému vkusu. Některé z jeho písní se nacházejí i v kancionálech 18. století vedle naprosto odlišných písní.

Pojetí patronů v písních odpovídá tradičním představám o těchto ochráncích. V některých písních je zemský patron prezentován především jako světec, vzor, příklad hodný následování. Pokud písnička obsahuje prosbu ke světcům, je tato prosba spíše obecná, nadčasová. Příkladem mohou být písně ke svatému Vítu. V nadpisu bývá Vít označen jako patron, v písních je představen především jako mládenec projevující statečnost a vytrvalost ve víře.

Nejpestřejší je pojetí svatého Václava. V některých písních se zdůrazňují jeho světecké kvality, je tedy vzorem. V jiných vystupuje zřetelně jako ochránce země a národa před vnitřním nebo vnějším neštěstím, panovník, který stále zodpovídá za svěšené dědictví, bojovník zahánějící nepřitele. V dalších písních vystupuje také jako ten, jenž oslavil český národ a české dějiny, a proto je důvodem národní hrdosti. Především v písních A. Michny a V. K. Holana Rovenského je patrný důvěrný a vroucí vztah Čechů ke svatému Václavu.

Souvislosti mezi písněmi v různých kancionálech

Jak již bylo řečeno, velká část písní byla otištěna vícekrát, v různých kancionálech.

K významným způsobům obohacování repertoáru písní ke zemským patronům patří také parafráze a citování starších písní. Někdy je vazba písničky na svůj vzor úzká, autor

---

²¹² Viz již zmíněná kritéria: starobylost, frekvence písně – její obliba, nezávadnost textu. Blíže Škarpová, M. *Kancionál český M. V. Šteyera – návrh českého hymnografického kánonu*. s. 110 – 111.

do nové písně přejímá hotové verše, celé sloky. Někde jsou citovány jen části ze starší písničky (např. slovní spojení, verš), které jsou zakomponovány do písničky nové.

Parafráze původní písně byla i přes podobný obsah vnímána jak nová, odlišná písnička. Svědčí o tom, že byla opatřena jiným nápěvem a také to, že v některých kancionálech jsou otištěné písničky obě, původní i nová parafráze.

4 Závěr

Téma zemských patronů je běžnou součástí katolických kancionálů 17. století (nepočítáme-li zpěvníky speciální). Překvapivé je, že písně k zemským patronům nebývají až na výjimky vyčleněné, ale jsou obvykle součástí oddílu písní ke svatým. Oproti výtvarným projevům, ve kterých existuje mnoho vyobrazení sboru zemských patronů, existuje jen minimum písní obsahující skupinu zemských patronů. Písně jsou obvykle adresované přímo jednotlivým patronům. V písních se neuplatnilo tzv. exklusivní pojetí barokní poezie tak, jak je známe z básní Bedřich Briedela, z Michnovy Loutny České, z Kadlinského Zdoroslavička. Neobjevuje se v nich složitější obraznost, výraznější meditativnost, či rozjímavost. Je patrné, že kancionály měly sloužit běžné potřebě náboženské obce. Překvapil mne malý zájem o nového světce, svatého Norberta, jemuž je věnována pouze jediná písnička (se dvěma kancionálovými výskyty).

Jak již bylo v práci naznačeno, písně k zemským patronům v kancionálech 17. století představují jen zlomek hymnologické produkce, která byla našim světcům v období baroka věnována. Vývojovou řadu kancionálů neukončil samozřejmě rok 1700, proto by bylo zajímavé pokračovat v analýze kancionálů 18. století. V druhé řadě se nabízí zmapování písňové produkce k zemským patronům v samostatných a kramářských tiscích, což je, podle mého názoru, nesnadný badatelský úkol, neboť množství písní otištěných samostatných tiscích je podle záznamů v knihopisu rozsáhlé.²¹³

Na závěr si dovoluji vyslovit přání, aby se bádání v oblasti duchovní písně stávalo podnětem pro „oživení“ těchto písní při hudebních produkcích.

---

²¹³ A to především v tiscích věnovaných sv. Janu Nepomuckému.

5 Seznam použité literatury

- Adam, A. *Liturgický rok / historický vývoj a současná praxe*. Praha: Vyšehrad, 1997.
- Bauerová, A. *Tisíc jmen v kalendáři*. Praha: Šulc a spol., 1992.
- Bitnar, V. Svatováclavské písně Holana Rovenského. *Časopis katolického duchovenstva*, 1926, roč. 67 (92), sešit 3. a 4., s. 624 – 631.
- Bitnar, V. Svatováclavské písně Michny z Otradovic. *Časopis katolického duchovenstva*, 1926, ročník 67 (92), sešit 9., s. 249 – 253.
- Bruno z Querfurtu. *Život svatého Vojtěcha – Legenda Nascitur purpureus flos*. Praha: Zvon, 1996.
- Černý, V. Michna z Otradovic a Václav Jan Rosa v evropských souvislostech. In Černý, V. (ed.). *Až do předsíně nebes : 14 studií o baroku našem i cizím*. Praha: Mladá fronta, 1996.
- Černý, V. Generační periodizace českého baroka. In Pokorná, Z. (ed.). *Česká literatura doby baroka*. Praha: Památník národního písemnictví. 1994, s. 5 – 60.
- Čornej, P. *234 českých osobností*. Havlíčkův Brod: Fragment, 2003.
- Čornejová, I.(ed.). *Úloha církevních řádů při bělohorské rekatolizaci*. Praha, 2003.
- Göttlicher, R. Modlitba z hlediska lingvistického. *Teologické texty*. 2003, č. 5. Dostupný z WWW: <<http://www.teologicketexty.cz/>>.

Halík, T. Svatý Václav a dílo obnovy, In Royt, J. (ed.). *Svatý Václav v umění 17. a 18. století*: [Kat. výstavy], Praha 29. září – 13. listopadu 1994. Praha: Národní galerie, 1994, s. 5 – 6.

Horáková, M. K Waldtovým Conciones...v kontextu svatonepomucenské produkce. In Lunga, R. (ed.) *Ondřej František Jakub de Waldt (1683-1752) a jeho doba*. Praha, Dobruška: Sdružení pro obnovu Dobrušky, 2002. Dostupný z WWW: <<http://www.volny.cz/sod.dobruška/aktualne/sbornik.pdf>>.

Hošna, J. *Druhý život svatého Václava*, Praha: ISV, 1997.

Kadlec, J. *Bohemia Sancta: Životopisy českých světců a přátel Božích*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989.

Kadlec, J. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha: Zvon, 1991.

Kadlec, J. *Svatý Prokop*. Řím: Křesťanská akademie, 1968.

Kalista, Z. Čeští světci v cizině barokní. In Mathesius, V. (ed.). *Co daly naše země Evropě a lidstvu I. část*. Praha: Evropský literární klub, 1998, s. 394 – 399.

Kalista, Z. *České baroko : Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941.

Kolár, J. (ed.). *Středověké legendy o českých světcích*. Praha: Lidové noviny, 2003.

Kropáček, J. Kořeny barokní ikonografie svatého Václava. In Royt, J. (ed.). *Svatý Václav v umění 17. a 18. století*. Praha: Národní galerie v Praze, 1994, s. 7.

Kroupa, J. K., Svatoš, M., Šroněk, M. (ed.). *Legenda, její funkce a zobrazení sv. I*. Praha: Ústav pro klasická studia ČSAV, 1992.

- Kroupa, J. K., Svatoš, M., Šroněk, M (ed.). *Legenda, její funkce a zobrazení sv. II.* Praha: Ústav pro klasická studia ČSAV, 1992.
- Kroupa, J. K., Svatoš, M. (ed.). *Legenda, její funkce a zobrazení sv. III.* Praha: Koniash Latin Press ve spolupráci s Ústavem pro klasická studia ČSAV, 1992.
- Kroupa, J. K., Svatoš, M. (ed.). *Legenda, její funkce a zobrazení sv. IV.* Praha: Ústav pro klasická studia ČSAV a Ústav dějin umění ČSAV, 1992.
- Kubín, P. Dodatečná kanonizace svatého Václava v baroku? In Mikulicová, M., Kubín, P. (ed.). *Sborník Katolické teologické fakulty, sv. VI.*, Praha: Karolinum, 2004, s. 184 – 221.
- Kučera, J., Rak, J. *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře.* Praha: Vyšehrad, 1983.
- Linka, J. Kult českých patronů v díle Jiřího Fera-Plachého SJ. In Čornejová, I. (ed). *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*, Praha: Univerzita Karlova v Praze a Skriptorium, 2003, s. 317 – 331.
- Lehár, J. *Česká středověká lyrika.* Praha: Vyšehrad, 1990.
- Mañas, V. Marginálie k frontispisu kancionálu Capella regia musicalis. *Acta Musicologica*. 2006, č. 2. Dostupný z WWW: <<http://acta.musicologica.cz/06-02/0602s10t.html>>.
- Ramešová, V. *Ikonografie a atributy svatých.* Praha: Česká katolická charita, 1990.
- Rataj, T. *České země ve stínu půlměsíce.* Praha: Scriptorium, 2002.
- Royt, J. (ed.). *Sv. Vintíř, sv. Prokop a poustevnictví v Čechách : výstava k 950. výročí smrti sv. Vintíře na Šumavě.* Sušice: Muzeum Šumavy; Praha: Národní galerie, 1995.

Royt, J. (ed.), *Svatý Václav v umění 17. a 18. století: [Kat. výstavy], Praha 29. září – 13. listopadu 1994*. Praha: Národní galerie, 1994.

Royt, J. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum, 1999.

Royt, J. Kult a ikonografie sv. Václava v 17. a 18. století. In Royt J. (ed.). *Svatý Václav v umění 17. a 18. století*. [Katalog výstavy], Praha 29. září – 13. listopadu 1994, s. 8 – 15.

Royt, J. *Vliv svatováclavské tradice na umění v Čechách* [Přednáška], 27. 9. 2006, Mníšek pod Brdy.

Sedoník, T. Příborští piaristé. In Čornejová, I. (ed). *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha: Univerzita Karlova v Praze a Skriptorium 2003, s. 88 – 95.

Sehnal, J. Český zpěv při mši. *Hudební věda*, 1992, č. 1, s. 3 – 5.

Svatoš, M. Svátý Václav v literatuře 17. a 18. století. In Royt J. (ed.). *Svatý Václav v umění 17. a 18. století*. [Katalog výstavy], Praha 29. září - 13. listopadu 1994, s. 22 – 29.

Škarka, A. Kapitoly z české hymnologie. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986, s. 190 – 302.

Škarka, A. Novost básnického umění. In Škarka, A. (ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986, s. 335 – 358.

Škarka, A. Hymnorum Thesaurus Bohemicus, jeho plán a realizace. In Škarka, A.(ed.). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986, s. 164 – 188.

Škarpová, M. *Kancionál český M. V. Šteyera – návrh českého hymnografického kánonu*. [Disertační práce], Brno: Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, 2006.

Vácha, Š. Barokní kult cisterciáckých mučedníků doby husitské, In Čornejová, I. (ed). *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha: Univerzita Karlova v Praze a Skriptorium 2003, s. 182

Vašica, J. *České literární baroko*. Praha: Vyšehrad, 1995.

Vlnas, V. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha: Mladá fronta, 1993.

Bohemorum Sancti in caelesti Ierusalem, [CD] Schola Gregoriana Pragensis, Praha: Supraphon, 1994.

Hymnorum Thesaurus Bohemicus. Dostupný z WWW: <<http://www.clavmon.cz/htb/>>.

Knihopis digital. Dostupný z WWW: <<http://www.knihopis.org/>>.

6 Seznam tištěných pramenů

- Kopecký, M. (ed.), Balbín, B. *Rozprava krátká, ale pravdivá*. Praha: Blok 1997.
- Malura J., Kosek P. (ed.), Božan, J., J. *Slaviček Rájský*. Brno: Host 1999.
- Čejka, M. (ed.), Michna z Otradovic, A. V. *Básnické dílo : texty písní 1647 – 1661*. Praha: NLN, 1999.
- Sehnal, J., Štukavec, L. (ed.), Michna z Otradovic, A. V. *Česká mariánská muzika*. Praha: Supraphon, 1989.
- Malý, F., Sehnal, J., Štukavec, L. (ed.), Michna z Otradovic, A. V. *Svatoroční muzika*. Praha: Bärenreiter Praha, 2001.
- První staroslověnská legenda o svatém Václavu. In Kolár, J. (ed.). *Středověké legendy o českých světcích*. Praha: Lidové Noviny, 2003, s. 72 – 77.
- Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily. In Kolár, J. (ed.). *Středověké legendy o českých světcích*. Praha: Lidové Noviny, 2003, s. 78 – 128.

7 Seznam pramenů

Hájek z Libočan, V. *Kronika česká*. Dostupné z WWW:
<<http://knihomol.phil.muni.cz/cd/>>.

Lomnický z Budče, Š. *Kancionál aneb Písň nové historické...* Praha, 1595. K04946.

Rozenplut z Švarzenbachu, J. *Kancionál, to jest: Sebrání zpěvův pobožných...* Olomouc, 1601. K14907.

Hlohovský, J. *Písň Katolické...* Olomouc, 1622. K03064.

Kancionál, to jest: Sebrání zpěvův pobožných... Praha, tisk: Sessius, P. 1631. K03714.

Český Dekakord. Praha, tisk: Štípař, J. 1642. K01853.

Kancionálník. Praha: tiskárna Jezuitská, 1639. K03738.

Dlouhoveský de Longa Villa, J., I. *Outočiště Českého Království*. Praha, 1674. K01944.

Dlouhoveský de Longa Villa, J., I. *Koruna Česká*. Praha 1673. K01949.

Šteyer, V. *Kancionál český, více než devět set písní...* Praha, 2. vydání, 1687. K15936.

Holan, V., K. *Capella regia musicalis. Kaple královská zpěvní a muzikální*. Praha, 1694. K01458.

Božan, J., J. *Slaviček Rájský*. Hradec Králové, 1719. K01247.

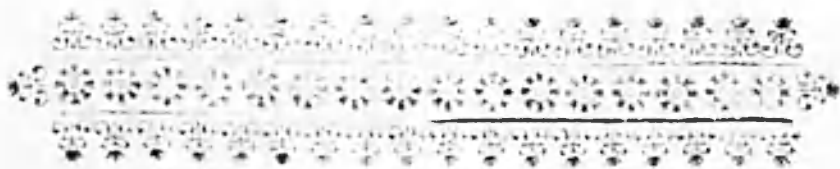
Koniáš, A. *Cytara Nového Zákona*. Hradec Králové, 1727. K04288

8 Příloha

Obrázková příloha českých zemských patronů pochází z modlitební knihy:

J. I. Dlouhoveského de Longa Villa, *Koruna Česká To jest: Pěkné a Nábožné Modlitby K Přednějším Svatým Dědicům v nichžto co nejkratčeji jejich Životové se obsahují.* Praha 1673. K01949.

SWATY WJE
Mucedník.

Lépejí gest v zlych w nenáwisti býti/
ti/ než s nimi towarýssiti. Gako mnoho
Dobrého přimássi obcowání Swatých/
tak mnoho zleho plodí spřiznění s uymí.

S. Isidorus lib. 2. Soliloqu.

Wos

Wszystkie te rzeczy
które ja mówię do was
nie są waszymi
ciężarami, ale waszą
pomocą i waszą
wolnością. Niech
wasz Ojciec i ja
będziemy razem
i wasz Ojciec i ja
będziemy razem.

SWATY WACŁAW

Kniže a Mučedník.

Uzewzpolshęg je žádný na pomoc
Lidstau/žadný na Přátely neb Rodiče/
an Bratr Bratra na smrt vydává/O-
tec Syna/ a Syn Otce.

S. Joannes Chrysoſt. hom: 24. in Matth:

C

Mos

SWATEY WODZJECH
Biskup a Mucedlnyk.

Co koliv Ctnosti / a Milosti w tom
to swatem Lidu sevkazuge / z toho gas
to zneyčistotněgšy Studnice / wšlech
Pramenůw čistota se wypreyšla.

S. Max. in hom: 59. qua est 2. de S. Ense: Wer-
cell.

1701

SWATY PROROK

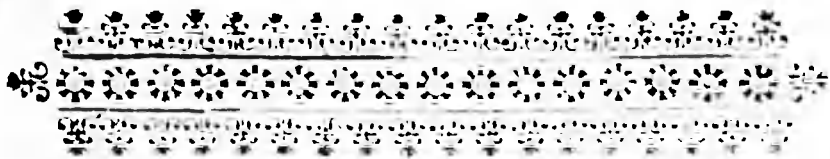
Opaf.

Diábelsteho pokušení Príkladové tobé se před-
nášegj / abys n ty proti chytrého Nepřitele Swo-
dníka aukladum pilně bděl / a kdýž se ti libj slyšeti
o giných wjstěstwj / sám také Tělo své od lenosti
w;bužowal.

S. Petr: Dam: lib: 6. p. 21.

Mo

SWATA EDMUND
Knežna a Mučednice.

Smrt Spravedlivých dobrým
gest k pomocy: proti zlým Swědec
twj: aby přewráceni odtud bez wy
mluwy zhynuli / odkud wmwoleni Přj
klad Beran obzjwenj.

Greg. super Matth: 10.

MMI

S B A T Y Y W A N
Pauſewnyk.

Wygdi z Země své / a Příbuzenſtvoj
ſvého / y z Domu Otce tveho / a poď
do Země kterauž vřáží tobě.

I. Moſyſſ: w 12. kap:

D 3.

Moſ

ms ms ms ms ms ms ms ms ms ms ms
ms ms ms ms ms ms ms ms ms ms ms
ms ms ms ms ms ms ms ms ms ms ms
ms ms ms ms ms ms ms ms ms ms ms

SWAZY NORBERT.

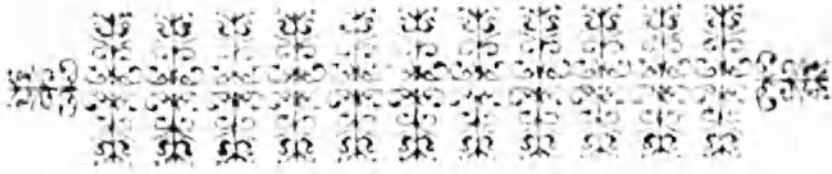

Beť každodenně/co každodenně pros
spége/tak buď živo/abys každodenně ho
dně přigjmati mohl: Kdo nemj hoden
každodenně přigjmati / ani přes rok ho
den nebude.

Aug: tractans illud Mat h: 6. Panem, &c.

D v

A Swaz

SWATEY JAN
Nepomucký.

Uač se chceš tázati? a čeho ode
mné dowědēti? hotow gsem radēgš
vmřiti / než od Žakona Božského od
staupiti.

W druhých Knihách Machabeyšých w kap. 7.

1101

Anotační list

Základní údaje: Barbora Kylarová, rozená Altnerová

Praha, 90 stran, příloha 10 stran.

Zemští patronové v kancionálové písni 17. století

Popis obsahu:

Práce je zaměřena na výzkum písní k českým zemským patronům v tištěných kancionálech 17. století, jejich vývoj a pojetí, pojetí zemského patrona v písni. Zkoumaná skupina písní je sledována na vývojové řadě katolických zpěvníků. Součástí práce je vytvoření typologie písně k zemskému patronu. Z typů písní k zemským patronům jsou stanoveny dvě linie, píseň hagiografická a píseň lyrická či lyricko-epická. Je vytvořen popis jednotlivých kancionálů, vymezuje se místo písní k zemským patronům v těchto sbírkách a srovnává písňová produkce k zemským patronům v jednotlivých zpěvnících. Porovnává se autorský typ kancionálu s typem sběrového kancionálu, dále se srovnává typ sběrového kancionálu z počátku 17. století se sběrovými kancionály 2. poloviny 17. století. Pozornost je věnována i zastoupení písní k jednotlivým zemským patronům, kterým jednoznačně dominuje svatý Václav. Jsou zde stručně uvedeny mezitextové vztahy mezi jednotlivými kancionály. V této souvislosti se zmiňují časté způsoby vytváření repertoáru zpěvníků, přebírání písní, jejich úpravy a parafráze.

Klíčová slova: Čeští zemští patronové, kancionály 17. století, Hymnorum Thesaurus Bohemicus, duchovní píseň, kancionálová píseň, hagiografická píseň, svatováclavský kult.